

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนา
โดยภาคีเครือข่ายภาคเหนือตอนล่าง

โดย

ผศ.ดร.ชูลีรัตน์ จันทร์เชื้อ และคณะ

มีนาคม 2562

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนา
โดยภาคีเครือข่ายภาคเหนือตอนล่าง

โดย

ผศ.ดร. ชูลีรัตน์	จันทร์เชื้อ
ผศ.วาลิกา	โพธิ์หิรัญ
น.ส.กมลรัตน์	บุญอาจ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)
งานวิจัย “การศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการ
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
วิถีชาวนาโดยภาคีเครือข่ายภาคเหนือตอนล่าง”

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงทั้งทางกายภาพ วิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นและกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนส่งเสริมการสร้างเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียน ทั้งประเทศที่มีพรมแดนติดกันและประเทศที่มีโครงข่ายคมนาคมขนส่งเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งระบบ นอกจากนั้นเป็นที่ยอมรับแล้วว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมชุมชน โดยมุ่งหวังให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติตามสถานที่ต่างๆ เพื่อการศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ ตลอดจนวิถีวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ของชุมชนด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่นที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาโดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเฉพาะดังนี้

- 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยววิถีชาวนาได้ 3 พื้นที่
- 2) ศึกษาติดตามหนุนเสริมการศึกษาศักยภาพของชุมชนท่องเที่ยวนาร่อง 5 พื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาท่องเที่ยววิถีชาวนาและแนวทางที่จะดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน โดย
 - 2.1) หนุนเสริมการสำรวจ และกำหนดทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนที่สำคัญที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนา

2.2) ร่วมศึกษาความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนของตนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตที่มีชุมชนเป็นฐาน

2.3) ร่วมศึกษาหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและรูปแบบการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยววิถีชีวิตโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน

3) ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อบริการและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชีวิตในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ดำเนินการวิจัยคือ ชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร พิษณุโลก และเพชรบูรณ์ ที่มีศักยภาพทางการเกษตรทางนิเวศวิทยา ทางมรดกวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์สังคมที่มีความหลากหลาย

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1) หนุนเสริม ติดตาม ยกระดับการจัดการท่องเที่ยววิถีชีวิตโดยชุมชน ด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

2.2) ร่วมศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตว่าแต่ละพื้นที่มีอะไรที่เป็นจุดสนใจและเป็นเอกลักษณ์ ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3) ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ เมษายน 2561 – มีนาคม 2562

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ บริบทพื้นที่ ยุทธศาสตร์ การยกระดับชุมชนท้องถิ่นด้วยการใช้ CBT วิถีชีวิต จำนวน 3 พื้นที่ใหม่

2. ลงพื้นที่ร่วมศึกษาวิเคราะห์ทุนทางการท่องเที่ยววิถีชีวิตทุกด้าน รวมถึงด้านกายภาพของชุมชน 3 พื้นที่ใหม่

3. ลงพื้นที่ร่วมศึกษาสำรวจพื้นที่เป้าหมายเบื้องต้นพร้อมชวนชาวบ้านร่วมวิเคราะห์สังเกตปรากฏการณ์ 3 พื้นที่ใหม่

4. ร่วมคัดกรอง สกัด คัดสรร หยั่งเสียง ประเมินกำหนดกลุ่มเป้าหมายนักวิจัยชุมชน วิเคราะห์ความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาโจทย์วิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนาพื้นที่ใหม่ 3 พื้นที่
 5. ประชุมผู้นำชุมชนและภาคีร่วมหารือการจะเปิดหมู่บ้าน CBT วิถีชาวนาด้วย CBR 3 พื้นที่ใหม่
 6. เวทีสร้างความเข้าใจการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนาและให้ความรู้ เรื่อง CBR 3 พื้นที่ใหม่
 7. ร่วมกำหนดโจทย์วิจัยและดำเนินการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนา 3 พื้นที่ใหม่
 8. ชาวบ้านและผู้ประสาน CBR ร่วมกระบวนการเขียน PP. ปรับแก้ไขจำนวน 3-4 ครั้ง ใน 3 พื้นที่ใหม่
 9. ลงพื้นที่ 3 พื้นที่ให้ชุมชนทดลองนำเสนอ PP. ต่อพี่เลี้ยง/โหนด
 10. ทีมวิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนาร่วมกับพี่เลี้ยง/โหนดนำเสนอข้อเสนอ โครงการวิจัยของชุมชน 3 พื้นที่ใหม่ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ
 11. ลงพื้นที่ร่วมแก้ไขโครงการวิจัย 3 พื้นที่ตามข้อเสนอแนะผู้ทรงคุณวุฒิกับทีมวิจัย ชุมชน
 12. พี่เลี้ยง/โหนดตรวจแก้ไข PP. ที่ผ่านการแก้ไขจากชุมชนครั้งสุดท้ายก่อนเสนอฝ่าย CBR
- วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3**
13. ร่วมประชุมกับทีมวิจัยชุมชนเพื่อร่วมระดมความคิดเห็นในการพัฒนางานวิจัยใน ภาพรวม
 14. ติดต่อประสานงานกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อ รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับประเด็นและพื้นที่ศึกษาจากแหล่งสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเชิญชวนร่วมพัฒนา CBT วิถีชาวนาด้วย CBR 5 พื้นที่
 15. ร่วมชุมชนทบทวนและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเบื้องต้นกำหนดจุด และพื้นที่ศึกษา รวมถึงให้ความรู้ ทักษะและแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล 5 พื้นที่
 16. ร่วมประชุมเพื่อวางแผนการสำรวจพื้นที่กำหนดจุดรวบรวมข้อมูล และวางแผน รวบรวมข้อมูลบางซ้ง/สวรรคโลก
 17. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนและผู้บริหาร อบท. และภาคีที่เกี่ยวข้อง 2 พื้นที่ (บาง ซ้ง/สวรรคโลก)
 18. ร่วมลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลแต่ละพื้นที่ ได้แก่ อัตลักษณ์การท่องเที่ยวพหุวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวและการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยว 2 พื้นที่ (สวรรคโลก/บางซ้ง)
 19. ร่วมประชุมพิจารณาผลการรวบรวมข้อมูลอัตลักษณ์การท่องเที่ยววิถีชาวนา (สวรรคโลก/บางซ้ง)

20. ร่วมสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนในประเด็นต่าง ๆ เพิ่มเติมจากผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง 2 พื้นที่ (สวรรคโลก/บางช้าง)
21. ร่วมกำหนดกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ของ 2 พื้นที่ (สวรรคโลก/บางช้าง)
22. พัฒนาศักยภาพงานด้านการตลาดและการใช้สื่อโดยชนทึมวิจัยชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ วิเคราะห์พฤติกรรมและความต้องการใช้สื่อบูรณาการเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ของชุมชนสวรรคโลก/บางช้าง
23. ร่วมวางแผนทึมวิจัยชุมชนเพื่อกำหนดรูปแบบการพัฒนาฐานข้อมูลและสื่อบูรณาการเพื่อการท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ใน 2 พื้นที่นำร่อง
24. ร่วมทดลองและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยววิถีชาวนา 2 พื้นที่ชุมชนสวรรคโลก/บางช้าง
25. ร่วมประเมินผลการจัดกิจกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างขึ้น รวมทั้งประเมินผลกระทบที่เกิดจากการจัดกิจกรรม CBT วิถีชาวนา 2 พื้นที่ (สวรรคโลก/บางช้าง)
26. ร่วมสรุปบทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม CBT วิถีชาวนา และจัดเวทีใหญ่คืนข้อมูลชุมชนบางช้าง/สวรรคโลก
27. ประชุมทึมวิจัยชุมชนเพื่อร่วมวิเคราะห์แปลความหมาย สรุปผล และเขียนรายงานสรุปผลการวิจัย

2. ผลการวิจัย

2.1 ผลการวิเคราะห์ทุนที่มีศักยภาพของ 3 พื้นที่ คือ ชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู ชุมชนคนดินทอง และชุมชนบ้านปากวัง พบว่าแต่ละพื้นที่มีศักยภาพที่แตกต่างหลากหลาย แต่ทุกพื้นที่ต่างมีคุณสมบัติร่วมของการที่จะพัฒนาเป็นชุมชน CBT ที่มีความหมายต่อนักท่องเที่ยว 4 ประเด็นที่สำคัญ คือ (1) ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมที่ราบลุ่มและที่สูง (2) สายน้ำและภูสูงก่อเกิดวิถีชีวิตและมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและหลากหลาย (3) ลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่น สวยงาม รวมถึงอากาศที่หนาวเย็นของภูสูง (4) ภูมิปัญญาเดิม และภูมิปัญญาวิวัฒน์ในการทำเกษตรกรรม (5) Gen ที่ทำเกษตรกรรมในพื้นที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีองค์ความรู้และวิธีคิดใหม่ๆ และ (6) ชุมชนเก่าที่เต็มไปด้วยเรื่องราวและเรื่องเล่า ซึ่งผลจากการร่วมกับภาคีเครือข่าย 3 พื้นที่ร่วมพัฒนาโจทย์วิจัย CBR ทำให้เกิดโครงการวิจัย 3 โครงการ ที่มีความสมบูรณ์ตามเงื่อนไขของกรอบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

2.2 ผลการติดตามหนุนเสริมการพัฒนา CBT วิถีชาวนา พบว่าชุมชน 3 พื้นที่ใหม่มีอัตลักษณ์โดดเด่นที่จะนำไปสู่การกำหนดภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นปัจจัยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนชุมชน

2.3 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการจัด CBT วิถีชาวนาชุมชนสวรรค์โลกและชุมชนบางช้าง

2.3.1 ขั้นการประเมินผลการดำเนินงาน หลังจากกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนาชุมชนสวรรค์โลกและชุมชนโบราณเมืองบางช้างได้รับการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการและให้บริการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นโครงการนำร่องแล้วได้มีกลุ่มท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการระหว่างเดือนกันยายน 2561 ถึงเดือนธันวาคม 2561 ตามรายการนำเที่ยวรายการต่างๆ ของกลุ่ม ซึ่งในระหว่างนักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการนำเที่ยวของกลุ่มนั้น คณะกรรมการของกลุ่มและทีมวิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลนักท่องเที่ยวเพื่อประเมินผลการดำเนินงานของกลุ่มทั้งในแง่ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีมาการบริการที่ได้รับ ผลการประเมินถูกนำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มเพื่อพิจารณาตัดสินใจปรับปรุง และปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการให้บริการให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวิถีวัฒนธรรมชุมชนทรัพยากรธรรมชาติ และในเดือนมกราคม 2562 มีกลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาใช้บริการนำเที่ยว 2 พื้นที่ คณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวของทั้ง 2 พื้นที่ได้มีการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวเพื่อประเมินความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการต่างๆ ที่ได้รับ ผลการประเมินในขั้นตอนนี้พบว่านักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจสูงกว่าการประเมินในขั้นการดำเนินงาน

2.3.2 การประเมินผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการจัด CBT วิถีชาวนานั้น ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินกิจกรรม CBT ของกลุ่มประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง คราวเรือนผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่พึงพอใจต่อรายได้ที่ได้รับจากการให้บริการการท่องเที่ยว รวมทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่ได้รับในทางอ้อม พึงพอใจที่ได้มีโอกาสพบปะผู้คนและเพื่อนใหม่และสมาชิกกลุ่มเองมีความสัมพันธ์ร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้นทั้งในประเด็นร่วมมือดำเนินกิจกรรมบริการ และการอนุรักษ์วิถีถิ่น นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าชุมชนมีความสะอาดเรียบร้อยขึ้น แหล่งน้ำธรรมชาติสะอาดขึ้น นักท่องเที่ยวไม่ก่อมลภาวะทางเสียง ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติชุมชนมากขึ้น

3. ความสำเร็จและความคุ้มค่าของงานวิจัย

การดำเนินการวิจัยก่อให้เกิดผลผลิตของงานวิจัยดังนี้

1. ห้องเที่ยววิถีชาวนาชุมชนสุวรรณโลกและชุมชนโบราณเมืองบางขลังที่ผ่านการพัฒนาเพื่อยกระดับด้วยกระบวนการ CBR กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบสำหรับการศึกษาดูงานด้าน (1) การจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว (2) การจัดการคน (3) การจัดการรายได้ และ (4) ความร่วมมือกับหน่วยงานภาคี

2. ได้ข้อเสนอโครงการวิจัย CBR พัฒนา CBT ที่มีองค์ประกอบของทุนที่หลากหลายซึ่งจะนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา CBT ของชุมชนเกษตรกร 3 พื้นที่ใหม่ที่จะเลือกเอาวิถีชีวิตการให้บริการท่องเที่ยว คู่ขนานไปกับวิถีการผลิต ผลผลิตทางการเกษตร มาเป็นทางรอด เป็นการปรับตัว เพื่อดำรงความเป็นชุมชนเกษตรกรได้อย่างเข้มแข็งต่อไปภายใต้กระบวนการทัศน์ของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเกิดการท่องเที่ยว CBT วิถีนาไร่สวนอย่างสร้างสรรค์ต่อไปในระยะที่ 2 ของการพัฒนา

3. การเปลี่ยนแปลงจากการเป็นต้นแบบของ CBT วิถีชาวนาชุมชนสุวรรณโลกและชุมชนโบราณเมืองบางขลัง สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจโดยตรงและทางอ้อมกับชุมชนในพื้นที่ สร้างการเรียนรู้และรับรู้ในชุมชน การรักษากฎระเบียบข้อบังคับในการท่องเที่ยวทั้งระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน เห็นคุณค่าและเกิดการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมของชุมชน

4. การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากผลผลิตของงานวิจัยที่ได้นำเสนอ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเหนือล่างใช้ผลจากการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อยกระดับการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีนาไร่สวนอย่างสร้างสรรค์

2. องค์ความรู้ที่เกิดจากการสังเคราะห์บทเรียนจากการวิจัยทั้งในเชิงเนื้อหาปละเชิงระเบียบวิธี เป็นประโยชน์ในภาคปฏิบัติแก่ศูนย์ประสานงาน CBR เหนือล่างในการหนุนเสริมการกำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความรู้ การสร้างความหมายและการบูรณาการความรู้ในชีวิตบริการการท่องเที่ยวแก่เกษตรกรใหม่ 3 พื้นที่ เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนไปสู่เป้าหมายของ CBT วิถีชาวนาได้อย่างยั่งยืนและเกิดความเข้มแข็งในชุมชน

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา CBT สามารถนำผลวิจัยและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติไปใช้ในการต่อยอดการพัฒนาและขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนา CBT อย่างสร้างสรรค์เหมาะสมกับตลาดท่องเที่ยวต่อไป

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่างเป็นการวิจัยและพัฒนา โดยประยุกต์กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและเทคนิค AIC เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินงานเพื่อหาคำตอบเชิงประจักษ์ในวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนาได้ 3 พื้นที่ 2) ศึกษาติดตามหนุนเสริมการศึกษาศักยภาพของชุมชนนาร่อง 5 พื้นที่เพื่อนำไปสู่การพัฒนาท่องเที่ยววิถีชาวนาและแนวทางดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน และ 3) ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนในชุมชนจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชาวนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และเนื่องจากงานวิจัยมีลักษณะเป็นงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งตัวแปรที่เข้ามาเกี่ยวข้องมีหลากหลายและเป็นพลวัต และเพื่อให้การออกแบบครอบคลุมทุกตัวแปร ทีมวิจัยจึงนำแนวคิดทฤษฎีกระบวนการระบบ แนวคิดเชิงเครือข่าย การคิดเชื่อมโยงเหตุและผล แนวคิดการป้อนกลับของเรื่องราว รวมถึง แนวคิดแผนที่ความคิดมาประกอบการพิจารณาหาตัวแปรให้ครบ และนำทั้งหมดที่กล่าวถึงมากำหนดยุทธวิธีและแผนปฏิบัติการวิจัยในขอบเขตกิจกรรม 5 ขั้นตอน คือ (1) ศึกษา สำรวจ สังเคราะห์ สังเกต (2) จดบันทึก (3) ตัดสินใจ (4) ปฏิบัติ และ (5) ประเมิน ภายใต้หลักคิดหลักปฏิบัติ PDCA ซึ่งทุกขั้นตอนของกรอบปฏิบัติการวิจัย ทีมวิจัยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เน้นการมีส่วนร่วม โดยทีมวิจัยปฏิบัติตนเสมือนเป็นสมาชิกของชุมชนทั้ง 5 พื้นที่ การดำเนินงานวิจัยใช้ระยะเวลาตั้งแต่เดือนเมษายน 2561 ถึงเดือนมีนาคม 2562 รวมเป็นเวลาทั้งสิ้น 12 เดือน

ผลวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านปากวัง ชุมชนรักไทย-ชมพู่ และชุมชนคนดินทองมีทุนที่มีศักยภาพคือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอยู่ในธรรมชาติ เกิดจาก ดิน น้ำ ป่า เป็นสมุนไพร พืช ผัก จุลินทรีย์ แร่ธาตุ มีอยู่มากมายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีคุณค่ามาก ทุนทางปัญญา คือ ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาวิวัฒนาการในการทำมาหากินทางด้านการเกษตร บัณฑิตที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่น กฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกับสรรพสิ่ง ได้แก่ เวลา ฝน ขวัญ รวมถึงศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้รับมาจาก ปู่ ย่า ตา ทวด สืบทอดและอยากถ่ายทอดให้ลูกหลาน แต่หลายคนไม่อยากจะเพราะไม่รู้ค่า และทุนทางสังคม กฎเกณฑ์ทางสังคม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติในชุมชน ความเป็นพี่เป็นน้องเป็นญาติ เป็นคนบ้านเดียวกัน อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ไว้อภัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีประเพณี วัฒนธรรมเป็นทุนสำคัญ โดยทั้ง 3 ชุมชนยินยอมพร้อมใจนำทุนทั้ง 3 ด้านมาเป็นทุนในการพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็น

ท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีชาวนา 3 โครงการ 2) ชุมชนโบราณบางช้างและชุมชนสุวรรณโลก
สามารถใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาชุมชนจนสามารถดำเนินธุรกิจท่องเที่ยววิถี
ชาวนาประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง คนในชุมชนพึงพอใจต่อรายได้เสริมที่ได้จากการ
ให้บริการท่องเที่ยว รวมทั้งผลประโยชน์อื่นๆ ที่ชุมชนได้รับในทางอ้อม ผลที่เกิดขึ้นด้าน
สิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่าชุมชนสะอาดเรียบร้อยขึ้นกว่าเดิม ชาวบ้านร่วมมืออนุรักษ์วิถีถิ่น
และธรรมชาติมากขึ้น ส่วนชุมชนบ้านปากวัง ชุมชนคนดินทอง และชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู่
สามารถใช้กระบวนการ CBR ศึกษาสืบค้นทุนที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว จนสามารถนำไป
กำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวแต่ละชุมชนต่อไป
และ 3) ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการต่างๆ ที่ได้รับมีระดับ
ความพึงพอใจสูง

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	(10)
สารบัญภาพ	(12)
สารบัญตาราง	(13)
สารบัญแผนภูมิ	(14)
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ปัญหาของการวิจัย	6
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	7
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	9
นิยามศัพท์	9
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	11
2. แนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยว	13
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว	14
4. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน	18
5. แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม	24
6. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	24
7. แนวคิดการท่องเที่ยวฟาร์ม	25
8. แนวคิดธุรกิจชุมชน	52
9. แนวคิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ชุมชน	54
10. แนวคิดแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้	54
11. อุปสรรคของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้	54
12. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม	56
13. แนวคิดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม	57
14. ระดับการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชน	58
15. กรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติการ	59

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชน	23
2	The travel experience	42
3	Four realm of experience economy	45
4	ขั้นตอนดำเนินการวิจัย	63
5	กรอบแนวคิดในการหนุนเสริม 5 พื้นที่ด้วย CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนา	67

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	ความหมายคำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและคำเกี่ยวข้อง	26
2	องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว	33
3	องค์ประกอบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม	34
4	ประเภทของประสบการณ์การท่องเที่ยว	48
5	ความสัมพันธ์องค์ประกอบการท่องเที่ยวฟาร์มและการส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยว	51
6	ผลการวิเคราะห์ SWOT ชุมชนคนสันเข้าน้ำรักไทย – ชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก	85
7	ผลการวิเคราะห์ SWOT เครือข่ายชุมชนบ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก	87
8	ผลการวิเคราะห์ SWOT เครือข่ายชุมชนคนดินทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก	89
9	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามการรับรู้ผลที่เกิดขึ้น (consequence) จากการดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน	124
10	ปัญหาของการดำเนินงานของกลุ่ม CBT วิถีชาวนาตามการรับรู้ของสมาชิก กลุ่มท่องเที่ยว	125
11	กลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการนำเที่ยว	128
12	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล	131
13	แสดงค่าคะแนนเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการ บริการที่ได้รับในด้านต่างๆ	134

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ		หน้า
1	แสดงขั้นตอนตามแนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 6 ระยะ ของ Butler	12
2	แสดงวงจรชีวิตของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ในตลาด	13

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ยอมรับกันดีอยู่แล้ว ประเทศไทยเป็นประเทศชั้นนำในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ระยะ 40 ปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวได้ขยายตัวเกือบ 10 เท่า ถือเป็นความสำเร็จอย่างมากส่งผลให้การท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมสำคัญอันดับต้นๆ ในการนำรายได้เข้าสู่ประเทศด้วยเม็ดเงินจำนวนมหาศาลในแต่ละปี โดยเฉพาะสถิติยอดนักท่องเที่ยวทะลุ 35 ล้านคน ทำรายได้เข้าประเทศ 2.7 ล้านล้านบาท ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ทำรายได้จากการท่องเที่ยวมากที่สุดในโลกอันดับ 3 ประจำปี 2017 ส่งผลต่อการขยายตัวทั้งโครงสร้างพื้นฐานของประเทศและธุรกิจของภาครัฐและเอกชนอย่างมากมาย เพื่อรองรับการขยายตัวจากการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้แก่ การสร้างถนน เส้นทางคมนาคม สนามบินพาณิชย์ ระบบการสื่อสารที่ทันสมัยต่างๆ ที่จะอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ระบบการขนส่งทุกชนิดโดยเฉพาะทางบกและทางอากาศ รวมถึงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่เป็นธรรมชาติ ทั้งภูเขา ทะเล น้ำตกและที่เป็นโบราณสถานและแหล่งชนบทธรรมชาติ ประเพณีต่างๆ ส่วนในด้านธุรกิจ ได้แก่ ธุรกิจการขนส่ง ธุรกิจโรงแรมที่พัก รีสอร์ท สนามกอล์ฟ ร้านอาหาร การจัดงานเทศกาล มัคคุเทศก์ การผลิตสินค้าของที่ระลึก ยังส่งผลให้เกิดการขยายตัวของภาคต่างๆ ที่ต้องมารองรับธุรกิจเหล่านี้ รวมไปถึงการผลิตวัตถุดิบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานและธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวดังกล่าว

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงทั้งทางกายภาพ วิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นและกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนส่งเสริมการสร้างเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียน ทั้งประเทศที่มีพรมแดนติดกันและประเทศที่มีโครงข่ายคมนาคมขนส่งเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งระบบ นอกจากนั้นเป็นที่ยอมรับแล้วว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมชุมชน โดยมุ่งหวังให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติตามสถานที่ต่างๆ เพื่อการศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ ตลอดจนวิถีวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ของชุมชนด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่นที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น

แต่ผลจากการพัฒนาของระบบทุนนิยมไทยทำให้ภาคเกษตรกรรมอ่อนแอลง การปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าได้สร้างปัญหามานับการให้กับชาวนา และภาคเกษตรของไทย ผลผลิตและรายได้จากการทำเกษตรกรรมไม่พอต่อการยังชีพอันเนื่องมาจากโครงสร้างการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมระหว่างสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรม ชาวนาโดยทั่วไปยังต้องประสบกับปัญหาความไม่มั่นคงและความเสี่ยงอย่างมากในการผลิต เนื่องจากความไม่แน่นอนของฤดูกาลและการตลาด ซึ่งเป็นตัวแปรที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมได้เป็นประสบการณ์ที่ชาวนาเรียกว่า “การเกษตรแบบล้มลุกคลุกคลาน” ไม่สามารถให้ความมั่นคงใดใดให้กับชาวนาได้ อีกทั้งการอพยพโยกย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่นมิได้สร้างหลักประกันใดใด เพราะประสบการณ์ร่วมกันในอดีตได้แสดงให้เห็นว่าในเวลาเพียงไม่กี่ปี แรงงานอพยพเหล่านั้นถูกปลดระวางและต้องคืนสู่ไร่นา ดังนั้นทางเลือกที่เหมาะสมกับชาวนาคือการยึดฐานที่มั่นของภาคการผลิตและที่ดินในชุมชนของตนเองไว้ ขณะเดียวกันต้องทำการผลิตอย่างหลากหลาย ตามแต่โอกาสจะเปิดให้และตามกำลังแรงงานในครอบครัวถือเป็นการเข้าร่วมในเศรษฐกิจเพื่อการค้าไปพร้อมๆ กับการผลิตเพื่อยังชีพแบบประเพณีโดยใช้ครอบครัวเป็นหน่วยในการจัดสรรแรงงานและทรัพยากรที่หามาได้ อย่างยืดหยุ่น รวมถึงอาศัยฐานที่เป็นทุนสังคมเดิมมาสร้างโอกาสและเพิ่มความมั่นคงให้กับระบบการผลิตแบบนี้ น่าจะเป็นเส้นทางเดินของชาวนาในปัจจุบันซึ่งหล่อหลอมเป็น “ชีวิตชาวนา” ที่แตกต่างไปจากเดิมซึ่งอาจจะนำพาชีวิตและครอบครัวให้อยู่รอดและมีชีวิตที่ดีขึ้น

ยุทธศาสตร์ในการปรับตัวของชุมชนชาวนาท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอก ควรต้องมีความหลากหลายมิใช่จำกัดความรู้เพียงกิจกรรมการผลิตสินค้าหลักทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว การสร้างความรู้ของชุมชนที่หลากหลายเพื่อแสวงหาทางเลือกของวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง จะทำให้ชุมชนชาวนาก้าวไปสู่การพึ่งตนเองและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ ซึ่งภายใต้แนวคิดดังกล่าวน่าจะมีชุมชนนาร่อง ซึ่งได้อาศัยทุนของชุมชนในการปรับตัว โดยเลือกเอาวิถีชีวิตบริการและการท่องเที่ยวภายใต้อัตลักษณ์และตัวตนของชุมชนเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของชุมชนชาวนาที่สามารถอยู่รอดได้มีชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งการจะปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในลักษณะดังกล่าว ชุมชนต้องอาศัยยุทธศาสตร์ของการสร้างความรู้และการทำความเข้าใจความหมายและปรากฏการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ซึ่งก็รวมถึงวัฒนธรรมทางการท่องเที่ยวด้วย นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้ยังต้องบูรณาการความรู้เดิมที่เป็นทุนของชุมชนหลอมเข้ากับความรู้ใหม่ รวมถึงการพัฒนาปรับปรุงความรู้และเทคโนโลยีร่วมกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน อันประกอบด้วย **ทุนทางสังคม** ซึ่งหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีการวางกฎเกณฑ์ กติกาและบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน **ทุนทางวัฒนธรรม** ได้แก่ ระบบความคิด ความเชื่อและความรู้ที่ได้รับการสะสมสืบทอดไปยังรุ่นหลัง **ทุนทางเศรษฐกิจ** ที่แสดงถึงความสามารถในการผลิต การบริโภค การ

แลกเปลี่ยนและการจัดสรรทรัพยากร ทั้งนี้ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจจะเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้นที่จะเป็นฐานในการพัฒนาเส้นทาง กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีเกษตรกรรมชาวนาไทยเพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้เข้าใจในธรรมชาติและวิถีชีวิตเกษตรกรรมชาวนาไทย อันเกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น โดยยึดหลักแห่งการเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน และเอื้ออำนวยประโยชน์และโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น จึงน่าจะเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวนาไทยอย่างยั่งยืน

9 ปีของการหนุนเสริมชุมชนของผู้ประสานงานการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างได้พื้นที่รูปธรรม 129 หมู่บ้านที่คนในชุมชนเข้าใจการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งเกิดขึ้นบนฐานแนวคิดเรื่องความพอเพียง โดยให้ความสำคัญของคุณค่ามากกว่ามูลค่าและรับรู้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นไม่สามารถเป็นรายได้หลักได้ จึงไม่ใช่คำตอบสุดท้ายในเชิงธุรกิจ แต่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการเตรียมความพร้อมอย่างมีขั้นตอนและแบบแผนที่พี่เลี้ยงและภาคีเครือข่ายร่วมสนับสนุนสร้างการเรียนรู้การทำงานร่วมกัน จนชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองได้เองตั้งแต่การจัดการภายในกลุ่มภายในชุมชนจนถึงระบบตลาด ซึ่งระดับความสามารถแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป หลายพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงคนและงาน ขยายผลสู่สังคมสร้างการยอมรับต่อสาธารณะว่า ชาวบ้านสามารถสร้างงานวิจัย R & D ได้ เช่น พี่น้องแม่บ้านร่องกล้า ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา ชุมชนโบราณเมืองบางขลัง ชุมชนสันเข้าน้ำรักไทย ชุมชนนครชุม ชุมชนคนเก่าเมืองสวรรคโลก และ ชุมชนโบราณคดีบ้านวังหาด เป็นต้น ซึ่งผลการวิจัยของแต่ละพื้นที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่พื้นที่และสามารถพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ และทำได้ดีด้วยชื่อ “สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เป็นที่ยอมรับในคุณภาพของการเตรียมคนให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนของภาคเหนือตอนล่าง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคธุรกิจท่องเที่ยว กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬารวมถึงยุทธศาสตร์ท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัด พี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนจึงมักได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุม เพื่อร่วมหารือแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติของชุมชน นอกจากนี้ในระหว่างทางของการหนุนเสริมยังได้ภาคีเครือข่ายที่เป็นเพื่อนใหม่ๆ เข้าร่วมกระบวนการหนุนเสริมอยู่เสมอ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มพลังให้กับชุมชน เช่น องค์การพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมศิลปากร กรมป่าไม้ องค์การพัฒนาเอกชน เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน มหาวิทยาลัยวิทยาลัยชุมชน กศน. ฯลฯ ทั้งในและนอกพื้นที่จึงทำให้การทำงานหนุนเสริมของพี่เลี้ยงเหนือล่างไม่รู้สึกโดดเดี่ยว อบอุ่น เพราะระหว่างทางได้พบมิตรไมตรีที่พร้อมจะมอบให้กับชุมชนหวังเพียงขอเป็นส่วนหนึ่งของการได้มีโอกาสร่วมขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่นไปสู่ความเข้มแข็ง

บรรลุการสร้างสังคมให้สันติสุขในชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ ซึ่งถ้าจะประมวลผลที่ได้ทั้งหมดตั้งแต่เริ่มต้นหนุนเสริมจนถึงปัจจุบันถือว่ากลุ่มคนที่ร่วมกระบวนการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หลากหลาย ได้แก่ พี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชน ทีมวิจัยชุมชน แกนนำในพื้นที่ นักวิชาการทั้งจากแดนไกลและใกล้ ภาคีเครือข่ายนักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว ฯลฯ ที่เกิดการเรียนรู้เนื้อหา และแนวทางที่เป็นกลยุทธ์ในการทำงานร่วมกันบนความแตกต่างที่หลากหลายทางความคิด หลากหลายวิถีวัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่แต่ละถิ่นโดยเฉพาะทีมพี่เลี้ยงได้องค์ความรู้ที่เป็นผลจากการสังเคราะห์หลายด้าน นอกจากนี้ในขณะทำงานเกิดการบ่มเพาะ **สัมพันธภาพ** ขึ้นอย่างไม่รู้ตัวไปพร้อมๆ กับงานที่สำเร็จลุล่วงด้วย **การเชื่อมโยงเครือข่าย** ที่เป็นนักวิจัยชุมชน พี่เลี้ยงนักวิชาการ ภาคี และ ผู้ทรงคุณวุฒิหน้าใหม่ๆ เข้าร่วมในแวดวงของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งผลการทำงานเชื่อมโยงดังกล่าว ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงหลายมิติตามมา คือ **คน ความรู้ สถาบัน** จนเกิดเป็นพลังทวีคูณสร้างการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพอย่างรูปธรรมในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง ทั้งในระดับชุมชน ระดับหน่วยงาน ระดับวิชาการ ระดับจังหวัด และระดับชาติ ที่มีจุดเริ่มต้นจากงานวิจัยของกลุ่มคนเล็กๆ ในสังคมสู่การพัฒนาศักยภาพตัว “คน” การใช้ข้อมูลความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวที่แตกต่างจากการจัดการเดิมๆ จนสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลกระทบเชิงพื้นที่เกิดขึ้นมากมายดังข้อมูลที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

ผลจากการคัดเลือกพื้นที่นำร่องในเขตภาคเหนือตอนล่างเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว วิถีชาวนาบนความหลากหลายทั้งทางกายภาพ วิถีชีวิต มาตรฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะเป็นฐานในการออกแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ 2 พื้นที่ ในจังหวัดสุโขทัยคือ ชุมชนสวรรคโลก และชุมชนบางขลัง อำเภอสวรรคโลก โดยหวังปลายทางของการพัฒนา พื้นที่ทั้ง 2 แห่งจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมชาวนา และเป็นต้นแบบให้พื้นที่อื่นๆ ในภาคเหนือตอนล่างที่จะพัฒนาใช้เป็นฐานในการเรียนรู้พัฒนา CBT วิถีชาวนาต่อไป แต่ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชนนั้น หลักสำคัญอยู่ที่การเปิดโอกาสให้องค์กรคน หรือกลุ่มคน ในชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นมิติของวิถีการจัดการเชิงธุรกิจที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยเพราะวิถีเดิมที่เป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นวิถีเกษตรกรรม จำเป็นต้องได้รับการหนุนเสริมให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการสืบค้นอัตลักษณ์ที่เป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน และทักษะการบริหารจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งความเข้มของการขาดแคลนความรู้ความสามารถบริหารจัดการแตกต่างกันในแต่ละชุมชน ฉะนั้นถ้าจะส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นทั้งหมด 2 พื้นที่สามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชนได้ จำเป็นที่บุคลากรแต่ละชุมชนต้องได้รับการพัฒนาโดยการหนุนเสริมจากส่วนกลางทำงานคู่ขนานไปกับการพัฒนาด้วย

และด้วยเหตุที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นกลุ่มจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor : EWED) ที่มีความพร้อมด้านโครงข่ายการคมนาคมทางบก อากาศ ทางน้ำ ในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในการนำพานักท่องเที่ยวไปสู่จุดหมายปลายทาง อีกทั้งมีบางจังหวัดมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเช่น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ทำให้มีความได้เปรียบในเรื่องของสถานที่ตั้งที่สามารถขยายผลการบริหารจัดการเชื่อมโยงโครงข่ายเพื่อพัฒนาให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศ หรือเส้นทางท่องเที่ยวระหว่างภาคได้อย่างน่าสนใจ และยิ่งหากมองลึกลงไปจะพบว่าแต่ละจังหวัดมีความโดดเด่นในเรื่องของแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) ไม่ว่าจะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติ วิถีถิ่นที่หลากหลายของแต่ละชุมชน สังคมพหุวัฒนธรรมล้วนมีความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์แตกต่างแต่ละถิ่น มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยภูมิปัญญาถิ่น ล้วนเป็นตัวแปรสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือน และจะเป็นตัวผลักดันให้นักท่องเที่ยวเกิดการกระจายตัวเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่มีความหลากหลายดังกล่าว หากแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเหล่านั้นได้รับการพัฒนาระดับให้มีความน่าสนใจเพียงพอ และจากผลของการสนับสนุนการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาชุมชนของกลุ่มจังหวัดพบว่าผลการวิจัยสร้างคุณภาพการแก่งพื้นที่อย่างหลากหลาย มีคุณค่า สังคมเห็นศักยภาพพื้นที่ในด้านต่างๆ และมีความหมายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่มีทั้งพลังเงิน พลังปัญญา และภารกิจตามนโยบาย บางพื้นที่รับช่วงต่อจากพี่เลี้ยงไปพัฒนาต่อ อีกทั้งพื้นที่ชุมชนที่ผ่านการพัฒนาด้วยกระบวนการ CBR ล้วนเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ฐานเกษตรกรรมในการยังชีพ ซึ่งเป็นการเกษตรแบบล้มลุกคลุกคลานเช่นกัน เพราะความไม่แน่นอนของฤดูกาลและการตลาดดังกล่าว แต่สิ่งที่แต่ละพื้นที่แตกต่างและหลากหลายคือ วิถีถิ่น วรรณกรรม ความเชื่อ คตินิยม ชาติพันธุ์ ภาษา รูปแบบการใช้ชีวิต พืชพรรณ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทางการท่องเที่ยวถือเป็นต้นทุนสำคัญ ที่จะนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนเหล่านั้นให้สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้นถ้าศูนย์ประสานงาน CBR ของภาคเหนือตอนล่าง จะพัฒนาชุมชนเหล่านั้นเพื่อยกระดับสู่ความมั่นคงต่อเนื่อง พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนด้วยการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนา น่าจะเป็นทางเลือกของชาวนาและเกษตรกรไทยได้ทางหนึ่ง ซึ่งการเปิดประเด็นโจทย์วิจัย CBR ใหม่ของศูนย์ประสานงานภาคเหนือตอนล่างจะมีส่วนพัฒนาพื้นที่ชุมชนที่อยู่ในกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาของชาติ สอดคล้องกับกระแสสังคม และที่สำคัญปลายทางของผลการวิจัยที่เกิดขึ้นจากโจทย์ดังกล่าวจะขยายผลด้านองค์ความรู้ใหม่ยกระดับการจัดการ CBT พร้อมกับสร้างการเรียนรู้และสำนึกร่วมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตเกษตรกรชาวนาไทย อีกทั้งยังมองเห็นโอกาสที่ศูนย์ประสานงานของภาคจะได้ทำงานพัฒนาร่วมกับภาคีเครือข่ายภายนอกชุมชน ด้วย

การบูรณาการความร่วมมือเป็นเครือข่ายการพัฒนา โดยพี่เลี้ยง CBR ของพื้นที่จะได้มีโอกาสพัฒนาระบบบริหารจัดการยกระดับการหนุนเสริมงานวิจัย CBR ผ่านเครือข่ายดังกล่าว

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่างเพื่อยกระดับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนที่ผ่านการพัฒนาด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้สามารถจัดการ CBT อย่างมีอาชีพในทุกด้านได้แก่ การบริหารจัดการ การให้บริการ และการทำการตลาด CBT ของตน ด้วยผลิตภัณฑ์และการบริการทางการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์อย่างสร้างสรรค์ จนสามารถตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของนักท่องเที่ยวได้หลากหลายรูปแบบ จนชุมชนสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากจุดต่างของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาที่ตนเองพัฒนาขึ้น สร้างรายได้เสริมเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นไปพร้อมๆ กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรของพื้นที่ แต่ยังคงรักษามรดกวัฒนธรรมชุมชนวิถีถิ่นคงเดิมไว้

ปัญหาในการวิจัย

1. จะหนุนเสริมชุมชนที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนวิถีชีวิตชาวนาซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่น 3 พื้นที่ได้อย่างไร

2. ชุมชนนาร่องทั้ง 2 พื้นที่ และพื้นที่ใหม่ 3 แห่ง มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาอะไรบ้าง และมีแนวทางที่จะดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนดังกล่าวอย่างไร ซึ่งมีประเด็นปัญหาย่อยดังนี้

2.1 ชุมชนนาร่องทั้ง 5 พื้นที่ มีทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมชุมชนภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวนาที่สำคัญใดบ้าง ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนา

2.2 ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่มีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาหรือไม่ รวมถึงมีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาหรือไม่ เพียงใด

2.3 ในการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนา ที่สร้างรายได้เสริมทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนที่ยั่งยืนนั้น รูปแบบการดำเนินกิจกรรมควรเป็นแบบใด

3. เมื่อดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนาดังกล่าวแล้ว จะเกิดผลกระทบในด้านต่างๆ ต่อชุมชนหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาโดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเฉพาะดังนี้

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนาได้ 3 พื้นที่
2. ศึกษาติดตามหนุนเสริมการศึกษาศักยภาพของชุมชนท่องเที่ยวนาร่อง 5 พื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาท่องเที่ยววิถีชาวนาและแนวทางที่จะดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน โดย
 - 2.1 หนุนเสริมการสำรวจ และกำหนดทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนที่สำคัญที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนา
 - 2.2 ร่วมศึกษาความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนของตนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชาวนาที่มีชุมชนเป็นฐาน
 - 2.3 ร่วมศึกษาหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและรูปแบบการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน
3. ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อบริการและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชาวนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ดำเนินการวิจัยคือ ชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร พิษณุโลก และเพชรบูรณ์ ที่มีศักยภาพทางการเกษตรทางนิเวศวิทยา ทางมรดกวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์สังคมที่มีความหลากหลาย ซึ่งจะนำมาเป็นทุนในการสร้างมูลค่าเพิ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงเกษตรวนเกษตร รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์การแปรรูปการเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตทางการเกษตร โดยหวังว่าปลายทางของงานวิจัย ชุมชนเจ้าของพื้นที่และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ จะมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการและให้บริการท่องเที่ยวแก่ผู้มาเยือน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. หนุนเสริม ติดตาม และร่วมพัฒนาชุมชน 5 พื้นที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างให้สามารถยกระดับการจัดการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชน ด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
2. ร่วมศึกษาวิเคราะห์และหาแนวทางการติดตาม หนุนเสริมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีชาวนาว่าแต่ละพื้นที่มีอะไรที่เป็นจุดสนใจและเป็นเอกลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยววิถีชาวนา ศักยภาพในการจัดการอย่างยั่งยืน

ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มุ่งประเด็นไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ เมษายน 2561 – มีนาคม 2562

การออกแบบการวิจัยและข้อจำกัดในการวิจัย

1. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งจะใช้เวลาพอสมควร ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่การวิจัย อาจมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามกาลเวลา คณะผู้วิจัยจะยึดถือข้อมูลที่ค้นพบเฉพาะในช่วงสำรวจและวิจัย

2. รูปแบบการวิจัยครั้งนี้จะใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control) ซึ่งเน้นกระบวนการให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วยการประชุมและถกเถียงปัญหา (Community Forum) และร่วมศึกษาเจาะลึกเฉพาะด้านด้วยกระบวนการประชุมกลุ่ม (Workshop) เพื่อค้นหาความจริงของชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยตั้งคำถามสำหรับแต่ละปัญหาให้ชุมชนได้ตอบและแสดงความคิดเห็นแล้วจึงสรุปเป็นเนื้อหาคำตอบตามแนวปัญหาที่ตั้งไว้

3. เนื่องจากขั้นตอนในการพัฒนานั้น มีขั้นตอนของการดำเนินธุรกิจชุมชนเพื่อผลลัพธ์ของธุรกิจท่องเที่ยวชาวนาดังกล่าวอาจมีตัวแปรแทรกซ้อนจากกิจกรรมเศรษฐกิจอื่นๆ ของชุมชนหรือตัวแปรอื่นๆ ที่ไม่ใช่ผลลัพธ์ของการพัฒนาธุรกิจทางการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาแต่ประเด็นเดียว ดังนั้นในขั้นตอนการศึกษาผลที่เกิดขึ้นของกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชาวนาที่มิวิจัยจะพยายามวิเคราะห์ผลการวิจัยที่หลีกเลี่ยงการมีอคติจากการพัฒนาการของชุมชนตามธรรมชาติและพยายามสร้างและพัฒนาเครื่องมือวิจัยและวิธีการรวบรวมข้อมูลให้เกิดความเที่ยงตรงภายใน (Internal Validity) ให้มากที่สุด

4. เนื่องจากการวิจัยและพัฒนาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ 5 พื้นที่นำร่องเท่านั้น ดังนั้นจึงสามารถนำผลการวิจัยมาใช้เฉพาะ 5 ชุมชนนี้ แต่ถ้าหากจะนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ชุมชนนั้นๆ จำต้องมีสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และชาติพันธุ์ที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น

ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

งานวิจัยนี้คาดว่าจะเกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ได้รูปแบบและกลไกการหนุนเสริมการยกระดับการใช้กระบวนการ CBR พัฒนายกระดับขยายผล CBT ประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนา และองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่จะนำมาเป็นเนื้อหาสาระสำหรับสื่อสารการท่องเที่ยววิถีชาวนา
2. คณะผู้วิจัยได้บทเรียน ประสบการณ์และองค์ความรู้ในกระบวนการพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมของชุมชนโดยใช้ธุรกิจการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาเป็นเครื่องมือพัฒนาซึ่งกลายเป็นตัวแบบสำหรับการพัฒนาชนบทในพื้นที่อื่นๆ ที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนา เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและชาติพันธุ์ที่คล้ายคลึงกัน
3. ชุมชนนาร่อง 5 พื้นที่ที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนา โดยใช้ชุมชนเป็นฐานภายใต้การทำงานร่วมกันและพัฒนาเป็นชุมชนที่แข็งแกร่งยืนอยู่บนความคิดและความสามารถของตนเองจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
4. ชุมชนนาร่อง 5 พื้นที่ที่จะเห็นความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยววิถีชาวนาของตนเองจะเกิดความรัก เห็นคุณค่า ห่วงแหน และร่วมแรงร่วมใจกันฟื้นฟูรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยววิถีชาวนาของตนเองไว้
5. บริษัทนำเที่ยวเอกชนและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถให้ชุมชนนาร่อง 5 พื้นที่เป็นแหล่งดึงดูดการท่องเที่ยวได้และสามารถใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาเป็นบทเรียนในการสร้างจิตสำนึกและความเข้าใจต่อความหมายของการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนา
6. สาขาวิชาการท่องเที่ยวของทุกมหาวิทยาลัยสามารถใช้ผลการวิจัยเป็นข้อมูลเพื่อการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตรการท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้หรือห้องเรียนธรรมชาติสำหรับนักศึกษา นักเรียน และบุคคลที่สนใจทั่วไป
7. เส้นทางท่องเที่ยววิถีเกษตรกรไทยเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างพร้อมด้วยเนื้อหาสาระทางการท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อยกว่า 5 เส้นทาง
8. อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาเชิงสร้างสรรค์ที่ได้จากการบูรณาการข้อมูลจากคนในชุมชน เครือข่ายภาคีการพัฒนา และผู้เชี่ยวชาญ

นิยามศัพท์

การท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนา หมายถึงการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติ วิถีวัฒนธรรมของชุมชนและการเกษตรไร่นาสวนผสมอันเกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตในท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสธรรมชาติและวิถีการดำรงชีวิตและ

รูปแบบการทำเกษตรที่หลากหลายบนพื้นที่จริงของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะยึดหลักแห่งการเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของระบบนิเวศวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและเอื้ออำนวยประโยชน์และโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น

ธุรกิจชุมชน หมายถึง ชุมชนหรืออาจจะเป็นชื่ออื่นๆ ในการเรียก “กลุ่ม” ทั้งที่มีการจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน โดยเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งเพื่อทำธุรกิจร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกันและดำเนินการโดยชุมชน กล่าวคือสมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุน การบริหารจัดการ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในกระบวนการทำงานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ขององค์กรทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติทั้งหญิงและชายเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

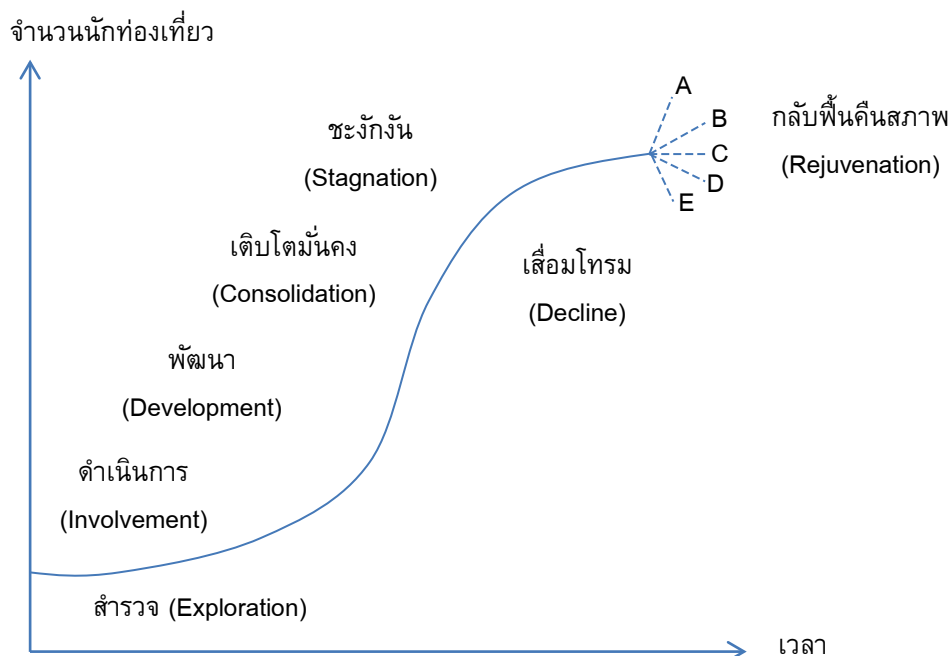
ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นฐานในการกำหนดกรอบศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่าง โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 15 ประเด็นคือ

1. แนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
2. แนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยว
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว
4. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5. แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
6. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
7. แนวคิดการท่องเที่ยวฟาร์ม
8. แนวคิดธุรกิจชุมชน
9. แนวคิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ชุมชน
10. แนวคิดแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่จะท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้
11. อุปสรรคของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้
12. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม
13. แนวคิดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม
14. ระดับการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนที่เหมาะสม
15. กรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติการ

1. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการแหล่งท่องเที่ยว 6 ระยะ

Butler, R.W., (1980) นักภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวได้อธิบายไว้ในวารสาร Canadian Geographer เรื่อง The Concept of a Tourist Area Cycle of Evaluation : Implication for Management of Resources ว่าแหล่งท่องเที่ยวจะประสบกับวงจรวิวัฒนาการ 6 ขั้นตอน คือ การสำรวจ (exploration) การดำเนินการ (involvement) การพัฒนา (development) การเติบโตมั่นคง (consolidation) การชะงักงัน (stagnation) และความเสื่อมโทรม (decline) หรือไม่ก็กลับฟื้นคืนสภาพ (rejuvenation) (ดูแผนภูมิที่ 1)

แผนภูมิที่ 1 แสดงขั้นตอนตามแนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 6 ระยะ ของ Butler

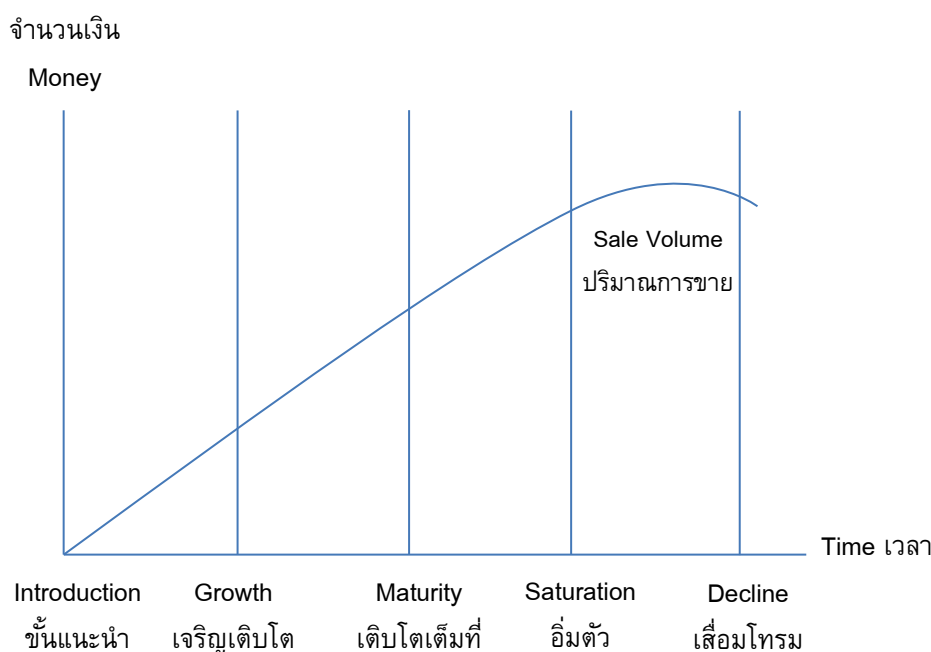
ที่มา : Butler, R.W. The Concept of a Tourist Area Cycle of Evaluation : Implication for Management of Resources, Canadian Geographer, 1980, p,5-12.

จากแนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 6 ระยะของ Butler จะเห็นได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมโทรมเสมอไป Butler อธิบายว่า เริ่มแรกแหล่งท่องเที่ยวถูกค้นพบโดยนักท่องเที่ยวที่ชอบแสวงหาและรักการผจญภัยต่อมาเมื่อประสบกับภาวะการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว การท่องเที่ยวของมวลชนก็จะเข้ามา เมื่อเวลาผ่านไปจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นนั้น ก็จะค่อยๆ ลดลงและมาถึงภาวะชะงักงัน ซึ่งในที่สุดแหล่งท่องเที่ยวก็จะเข้าสู่วงจรแห่งความเสื่อมความนิยมหรือไม่ก็อาจจะกลับฟื้นคืนสู่ความนิยมอีกครั้งหนึ่ง โดยอาศัยการเพิ่ม สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว (attractions) หรือการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่แต่ก่อนนั้นยังไม่ได้มีการพัฒนาที่มากพอ ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้การบริหารและการจัดการที่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะสามารถฟื้นตัวให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้ แต่หากไม่มีการจัดการที่ดีก็จะทำให้พื้นที่ท่องเที่ยวนั้นเสื่อมโทรมลง

2. แนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยว (destination life cycle concept)

จากบทความเรื่อง Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity (Plog, Stanley C., 1973) จากวารสาร The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly เป็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยว โดยผู้เขียนซึ่งเป็นนักจิตวิทยาการท่องเที่ยวได้ตั้งสมมติฐานว่า แหล่งท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นหรือเสื่อมความนิยมลง จะเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มนักท่องเที่ยวซึ่งมีลักษณะจิตวิทยาการท่องเที่ยวต่างๆ กัน ซึ่งแนวความคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ในทฤษฎีการตลาดทั่วไป คือวงจรชีวิตของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จะเริ่มต้นจากการนำเสนอ (introduction) การเจริญเติบโต (growth) การเติบโตเต็มที่ (maturity) การอิ่มตัว (saturation) และการเสื่อมโทรม (decline) ในที่สุด (ดูแผนภูมิที่ 2)

แผนภูมิที่ 2 แสดงวงจรชีวิตของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ในตลาด

ที่มา : Butler, R.W. (1980) "The Concept of Tourism Area Cycle of Evolution : Implications for management of Resources", **Canadian Geographer**, 5-12.

ดร.พลีอก ชีว่า วงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยวจะสัมพันธ์กับลักษณะจิตวิทยาของนักท่องเที่ยว กล่าวคือ แหล่งท่องเที่ยวใหม่จะดึงดูดความสนใจของกลุ่มผู้มีความสนใจหลากหลายก่อนเป็นกลุ่มแรกของตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นและไม่พลุกพล่านด้วยนักท่องเที่ยว ต่อมาเมื่อแหล่งท่องเที่ยวนั้นเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากขึ้น กลุ่มผู้มีความสนใจหลากหลายก็จะลดความสนใจลง เนื่องจากเกิดความพลุกพล่านไม่เงียบสงบ ในขั้นตอนนี้ถือว่าแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในช่วงวงจรของการเติบโตเต็มที่ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมาก การใช้บริการทางด้านการท่องเที่ยวสูงตามไปด้วย รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ข้อสังเกตที่สำคัญคือช่วงเวลาตั้งแต่การท่องเที่ยวเริ่มเติบโตจนถึงจุดที่การท่องเที่ยวเติบโตอย่างเต็มที่นั้น หากผู้บริหารจัดการปล่อยปละละเลยให้มีการทำธุรกิจการค้าอย่างมากมาย มีการใช้ทรัพยากรอย่างขาดการคำนึงถึง ก็จะเป็นจุดเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวได้ ถือเป็นขั้นตอนที่เป็นวิกฤตการณ์ หรือจุดหักเหที่จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว

ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว

โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (2547) ได้ให้แนวคิดว่าการจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ทางสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นการจัดการการท่องเที่ยวจะดำเนินการไปอย่างไร้ทิศทางและประสบความล้มเหลว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ให้ความหมายว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การวางแผนการท่องเที่ยว และดำเนินการให้เป็นไปตามแผน โดยมีการจัดองค์การการบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้ พร้อมทั้งมีการประเมินผลแผนการท่องเที่ยวด้วย

ธวัชชัย รัตนช้อน (2542) ได้ให้ความหมายว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การจัดระบบของชุมชนเพื่อดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว โดยพิจารณาครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวกับโครงสร้างการจัดรูปองค์กร การแบ่งงาน การแบ่งบทบาทและความรับผิดชอบ รวมทั้งวิธีการจัดการการแบ่งสรรผลประโยชน์ ตลอดจนการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การวางระบบและแผนการดำเนินงานในการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามกระบวนการต่างๆ ที่วางไว้ การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเพื่อก่อให้เกิดผลและบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้กำหนดไว้ตามแผนการดำเนินงาน พร้อมทั้งสามารถประเมินผลงานทั้งหมดตามแผนได้

กระบวนการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพจะต้องดำเนินการตามกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้ (วรรณ ศิลปะอาษา, 2545 อ้างถึงใน พิมพ์หทัย บำรุงกิจ และขวัญชัย บำรุงกิจ, 2553)

1. การวางแผน คือการกำหนดแผนหรือวิธีการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1.1 การเตรียมการศึกษา ซึ่งจะต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ภาคองค์กรอิสระในการรวบรวมข้อมูล ระบุปัญหาอุปสรรค ในการจัดการท่องเที่ยวแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นการเตรียมการศึกษาภาพรวมทั้งหมด

1.2 การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย โดยจะต้องเป็นวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนสามารถบรรลุได้ในทางปฏิบัติ และเป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไปได้

1.3 การสำรวจข้อมูล เป็นขั้นตอนการเก็บข้อมูลที่จำเป็นในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งจะครอบคลุมประเด็นต่างๆ

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่สำรวจมาวิเคราะห์ให้ได้ซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสม สามารถนำไปใช้ในการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะพิจารณาในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การประเมินความพร้อมด้านโครงสร้างขั้นพื้นฐาน การวิเคราะห์ตลาด การวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดจากการจัดการท่องเที่ยวทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

1.5 การกำหนดนโยบายและการจัดทำแผน เมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำมาพิจารณา เพื่อกำหนดเป็นนโยบายและจัดทำแผน ทั้งแผนแม่บทและแผนกลยุทธ์ รวมทั้งแผนปฏิบัติการที่สามารถนำไปปฏิบัติ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดการท่องเที่ยว

1.6 การปฏิบัติงานตามแผน เป็นการนำแผนที่กำหนดไว้สู่การปฏิบัติซึ่งจำเป็นต้องได้รับการควบคุม เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

1.7 การตรวจสอบติดตามประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อป้องกันและแก้ไขอุปสรรคที่อาจส่งผลให้การดำเนินงานล่าช้า ไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด

2. การจัดการองค์กร คือ การจัดโครงสร้างขององค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุดประกอบด้วย การกำหนดตำแหน่งงาน และจัดกลุ่มงานที่จำเป็นเพื่อการทำงานตามเป้าหมาย การมอบอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานด้านต่างๆ และต้องทราบว่าใครต้องทำงานใด และรายงานแก่ใครเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดการทรัพยากรในการทำงานตามโครงสร้างองค์กร

3. การจัดคนเข้าทำงาน คือ ภารกิจของผู้บริหารในการจัดการเกี่ยวกับบุคลากร เพื่อหาคนที่มีความสามารถเข้ามาทำงาน และพยายามส่งเสริมศักยภาพของบุคลากรเหล่านั้น รวมทั้งการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานในระยะยาว โดยเฉพาะการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการ

จัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญในการสรรหาคนเข้ามาทำงานทางด้านนี้

4. การสั่งการ คือ หน้าที่ที่ผู้นำต้องใช้ความสามารถในการจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานยินดีทำงานอย่างเต็มประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้จัดการควรมีทักษะในการติดต่อสื่อสาร การเรียนรู้พฤติกรรมมนุษย์เพื่อที่จะสามารถประยุกต์ใช้ศิลปะการจัดการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้

5. การควบคุม คือ กระบวนการตรวจสอบ ติดตาม และการประเมินผลงานหรือทำการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้งานสามารถบรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยว

จากแนวคิดกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่นำมาใช้ในการท่องเที่ยว สรุปได้ว่าการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว ประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินการต่างๆ ที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการทางการท่องเที่ยว และก่อให้เกิดการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ

รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว

Adhikary, M. (1995, pp.31-33 อ้างถึงใน จงรักษ์ กิจวนา, 2554) เสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว (7-S Model) ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1. Strategy หมายถึง กลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความผสมกลมกลืนระหว่างวัตถุประสงค์การจัดลำดับความสำคัญ การควบคุม และขอบเขตของกิจกรรมต่างๆ ของการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ การเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุด ต้องประกอบด้วยกลยุทธ์ในการวางแผนการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้ และต้องเป็นไปตามนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งชาติด้วย เช่น บริษัทที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อสามารถหากลยุทธ์ที่เหมาะสมนำไปสู่เป้าหมายนั้น

2. Structure หมายถึง โครงสร้างในองค์กร ซึ่งควรจะเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับชั้น และการแบ่งหน้าที่ให้เหมาะสม เพราะโครงสร้างที่ดีจะเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม โครงสร้างองค์กรยังขึ้นอยู่กับรูปแบบของ RASI ด้วย ซึ่งหมายถึง ความรับผิดชอบ (responsibility) อำนาจหน้าที่ (authority) การสนับสนุน (support) และข่าวสารข้อมูล (information)

3. System หมายถึง ระบบในการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระบบการจัดการข้อมูล ระบบการดำเนินงาน การปฏิบัติการการเงิน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาดและระบบอื่นๆ ทั้งนี้ทุกระบบต้องมีการประสานความร่วมมือกันและมีความสัมพันธ์กันในทุกขั้นตอน

4. Staff หมายถึง บุคลากร ซึ่งนับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินการต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบโดยคัดสรรบุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบ มีความผูกพัน มีความรับผิดชอบ ให้ความช่วยเหลือ

นักท่องเที่ยวยุคใหม่มีความเต็มใจ มีความจริงใจ เชื่อสัจย์ ทำงานดี ประสบความสำเร็จ และสามารถทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นสำคัญ

5. Skill หมายถึง การทำงานทุกอย่างจะต้องอาศัยความชำนาญ งานจึงจะดี และมีความรู้ทักษะ และทัศนคติต่องาน ความรู้ในงานไม่ได้หมายถึงเพียงแต่รู้ว่าจะทำอะไร แต่ต้องรู้ทุกอย่างว่างานที่ทำนั้นคืออะไร ทำที่ไหน ทำอย่างไรและทำไม รวมทั้งเข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งความรู้นั้นอาจเป็นความรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ในการทำงานก็ได้ ดังนั้น ผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวจึงควรมีทั้งความรู้และทักษะในงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะสาขาคือ

6. Style หมายถึง การรวมกันระหว่าง Staff หรือ Skill แต่ละคนจะมีรูปแบบในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน โดยปกติแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

6.1 Autocratic Style หรือ Top down Style หมายถึง การสั่งการจากส่วนบนลงสู่ส่วนล่างหรือจากผู้บังคับบัญชาลงสู่ผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นรูปแบบที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่พอใจ เพราะไม่ชอบถูกสั่งให้ทำตาม แต่มักจะชอบมีเหตุผลที่มีส่วนร่วมพูดคุยให้คำแนะนำมากกว่า

6.2 Democratic Style หรือ Bottom-up ซึ่งตรงกันข้ามกับรูปแบบแรก รูปแบบนี้จะเป็นการร่วมกันในการวางแผนการจัดการ ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย จึงมักประสบความสำเร็จในการจัดการ

7. Share หมายถึง การแบ่งปันเวลา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ความรู้ ซึ่งนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวได้ดีที่สุด นักท่องเที่ยวแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันในหลายๆ ด้าน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จะทำให้ได้รับความรู้และประสบการณ์มากมายที่เป็นประโยชน์ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น โดยเฉพาะผู้ที่เริ่มทำธุรกิจทางการท่องเที่ยวจะได้นำข้อมูลต่างๆ มาวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

โครงการศึกษาวิจัยมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและสถาบันดำรงราชานุภาพ (2541 อ้างถึงใน จงรักษ์ กิจวนา, 2554) ได้เสนอองค์ประกอบหลักของการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยว ดังนี้

1. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยพิจารณาจากที่ตั้ง กิจกรรม ความพร้อม และความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบของการเป็นคณะกรรมการ รับผิดชอบการดำเนินการจากการสนับสนุนของภาครัฐด้วย

2. องค์กรต่างๆ ในพื้นที่ เช่น สมาคมตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงานโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว รวมทั้งการสนับสนุนการดำเนินการของภาคประชาชนอื่นๆ

3. ภาครัฐกิจการท่องเที่ยว องค์การท้องถิ่น องค์การด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐ มีหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค

4. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2543 อ้างถึงใน จงรักษ์ กิจวนา, 2554) ได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารและการจัดการท่องเที่ยวที่ควรจะดำเนินการในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบลว่ามี 5 ภารกิจ ดังนี้

1. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ องค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล ควรมีบทบาทในการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้สาธารณะชนได้ทราบมากที่สุด

2. สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวใหม่ สำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่

3. การปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นการจัดทำแผนโครงการ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว

4. การบริหารแหล่งท่องเที่ยว เป็นการกำหนดแนวทางในการบริหาร และจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ให้เหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด

5. การรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการวางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่รับผิดชอบ

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว คือ การกระทำอย่างมีระเบียบแบบแผน และมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม จึงต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

World Tourism Organization (1998) อธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชนว่า การท่องเที่ยวนำมาซึ่งทั้งผลประโยชน์และปัญหาต่างๆ ให้แก่ชุมชน ซึ่งถ้ามีการวางแผนพัฒนาการจัดการที่ดีแล้ว การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดอาชีพในชุมชน เกิดรายได้ และเป็นโอกาสให้เกิดการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ งานหัตถกรรม และวัฒนธรรมประเพณี และช่วยให้การพัฒนาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพราะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยม

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2540) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

สินธุ์ สโรบล และอุดม วงษ์ทับทิม (2546) กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน และมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวบ้านควรเข้าถึงทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยตรง รวมทั้งร่วมมือกันรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นมรดกของคนรุ่นลูกหลานและรุ่นต่อไป

สายรุ้ง ดินโคกสูง (2549) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวในชุมชน เป็นการเปิดหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวเข้ามาหาประสบการณ์ พักผ่อนหย่อนใจกับธรรมชาติ ก่อให้เกิดการใช้จ่ายใช้สอยภายในหมู่บ้าน โดยประชาชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการจัดรูปแบบการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามแนวทางที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ และได้สรุปภาพรวมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า ปัจจัยภายในที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ คือ ชาวบ้านมีจุดประสงค์ร่วมกัน มีความรักและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน การมีผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง มีการบริหารจัดการที่โปร่งใส ยุติธรรม และการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ส่วนปัจจัยภายนอกที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ คือ การศึกษาดูงาน กฎระเบียบ รัฐและบริษัทเอกชนให้การสนับสนุน และการได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยว ทั้งนี้จะต้องสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน สร้างงานสร้างอาชีพแก่ชาวบ้าน การพัฒนาแบบเป็นกลุ่ม การรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน และทำให้ชุมชนมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติ จึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง ชุมชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เป็นผู้ดำเนินการวางแผน ดำเนินการจัดการบริหาร และกระบวนการต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรที่มีในชุมชนเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน ให้เกิดการท่องเที่ยวที่

มีความสมดุลในมิติที่จะส่งผลให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีหลักการดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อม และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญ และเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ ทั้งด้านธรรมชาติ และวัฒนธรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

รสิกา อังกูร (2552) อ้างถึงใน ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. 2551, หน้า 14 ได้อธิบายถึงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดี ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. สร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุกขั้นตอนอย่างมีระบบ เริ่มตั้งแต่การร่วมประชุมระดมสมอง การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล
2. มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โปร่งใส ยุติธรรมและสามารถตรวจสอบได้ รวมทั้งมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน

3. มีกฎ ระเบียบและแนวปฏิบัติในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

4. มีการแบ่งปันและกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและทั่วถึง

5. มีการติดตาม ตรวจสอบการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่เสมอ

ประโยชน์ที่ได้รับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ (2551) กล่าวว่า หากชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

1. ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน รวมทั้งสามารถสร้างให้เกิดการเคารพทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง และเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เรียกว่า “ห้องเรียนมีชีวิต” ซึ่งเป็นการอนุรักษ์มรดกอันล้ำค่าของชุมชน

2. ด้านการบริหารจัดการ คือ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะนำไปสู่ความสามัคคีภายในชุมชน และเกิดความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการมีส่วนร่วม

3. ด้านสิ่งแวดล้อม คือ เกิดจิตสำนึกในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน จัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้ถูกนำไปใช้ด้วยความระมัดระวังมากขึ้น และมีการคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้งานมากขึ้น

4. ด้านเศรษฐกิจ คือ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น และชุมชนมีรายได้เสริมบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเหมาะสม

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2550) ได้อธิบายว่า องค์ประกอบหลังของ Community-Based Tourism มี 4 ด้าน คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

1.2 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. องค์การชุมชน

2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน

2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย

2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. การจัดการ

3.1 มีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

3.4 มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. การเรียนรู้

4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

4.2 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ซูลีรัตน์ จันทรเชื้อ (2550) กล่าวว่าองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนประกอบด้วย

1. การเตรียมความพร้อมชุมชนได้แก่

- การระดมความคิดเห็นให้สมาชิกในชุมชนเกิดการรับรู้ปัญหาและแนวทางการป้องกัน

- การร่วมกันคิด ตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการ

- การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

- การส่งเสริม การรักษาวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยครอบคลุมทั้ง

- ด้านสิ่งแวดล้อม : การอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ

- ด้านเศรษฐกิจ : ให้ชุมชนตระหนักว่าการท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งของรายได้เสริม ไม่ใช่รายได้หลัก

- ด้านสังคมและวัฒนธรรม : ประเพณี ขนบธรรมเนียม

3. กระบวนการมีส่วนร่วม

- การปลูกจิตสำนึก รักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น

- ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการ

- การสร้างและเคารพกฎระเบียบร่วมกัน

4. การพัฒนาศักยภาพบุคลากร

- การพัฒนาให้ชาวบ้านมีความรู้ความสามารถในการจัดการพื้นที่
- การเข้าใจภูมิศาสตร์ท้องถิ่น
- ตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบ
- การสร้างความเข้มแข็งให้คนในท้องถิ่น
- การพัฒนาขีดความสามารถและศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่น เช่น การอบรมภาษาเพื่อการสื่อสาร การถ่ายโอนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้อาวุโสสู่เยาวชนรุ่นใหม่

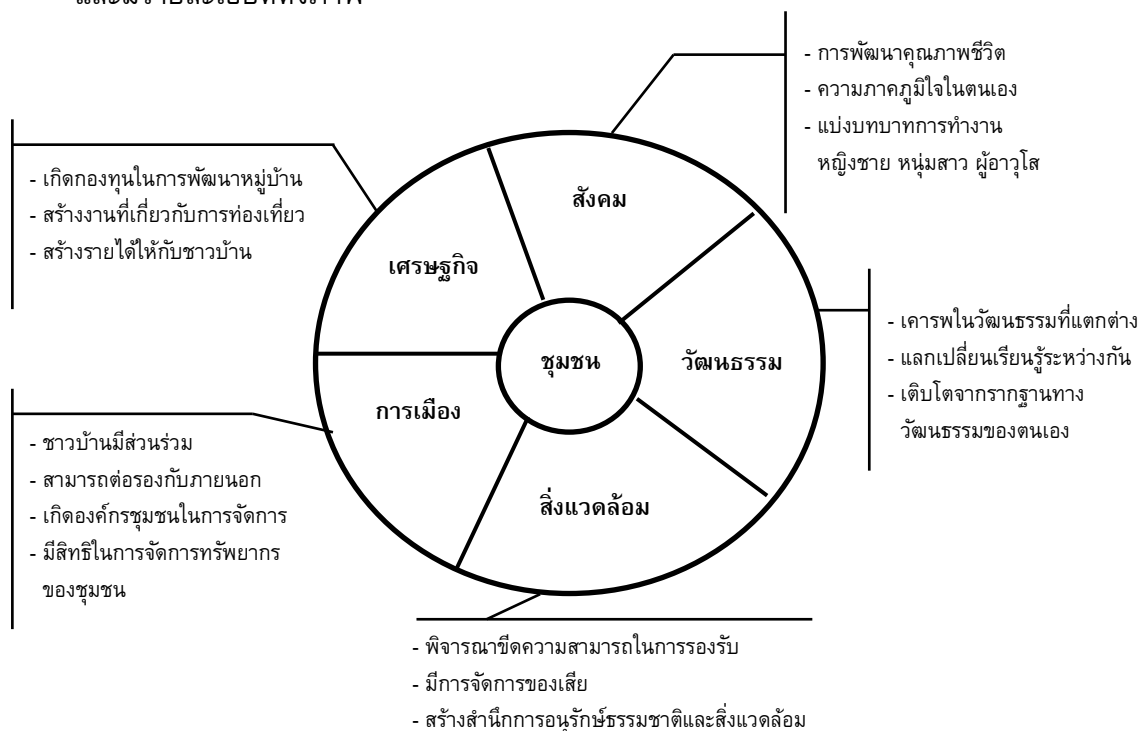
5. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน

- การถ่ายโอนความรู้สู่ชุมชนเพื่อนำไปปรับใช้ให้ได้ผลที่เป็นรูปธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีนักวิชาการกล่าวไว้ในหลายรูปแบบและมีส่วนประกอบที่คล้ายคลึงกันในทุกด้าน ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดที่เป็นองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนประกอบด้วย

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
2. ระบบสังคมของชุมชน
3. การจัดการบริบทของชุมชน
4. การจัดการกระบวนการเรียนรู้

และมีรายละเอียดดังภาพ

ภาพ 1 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

5. แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (Ecological and Cultural Tourism) เป็นการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีอยู่ในระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในแต่ละชุมชนท้องถิ่น เช่น ป่าเขา ท้องทะเล แม่น้ำ ลำธาร ฝาย เหมือง แหล่งน้ำ สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ รวมทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ศิลปะพื้นบ้าน วิถีวัฒนธรรม ประเพณีชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พัฒนาการของสังคมชุมชน วิถีความเป็นอยู่ วิธีการผลิต ฯลฯ มาใช้เป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของพื้นที่พร้อมกับผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของพื้นที่

6. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ วิถีชีวิตของเกษตรกร ผสมผสานกับกิจกรรมต่างๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวในชุมชนเกษตร เพื่อการเรียนรู้และศึกษาเพิ่มประสบการณ์ด้านเกษตรกรรม นับเป็นการท่องเที่ยวอีกแบบหนึ่งที่ได้ทั้งความรู้และประสบการณ์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือประกอบอาชีพได้เหนืออื่นใดคือ การที่ทั้งชุมชนและผู้มาเยือนได้หวนกลับมาค้นหา เรียนรู้ เข้าใจ ภาควิชาภูมิกับอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นรากฐานของสังคมไทย ที่เปี่ยมด้วยคุณค่าภายใต้แนวคิด ปรัชญา องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษเกษตรกรไทย และมีโอกาสได้สัมผัสกับวิถีชนบท ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่หลากหลายจากวิถีชีวิตดั้งเดิมถึงการใช้ชีวิตที่มีเทคโนโลยีสูง ท่ามกลางทัศนียภาพของธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งบริหารจัดการโดยเกษตรกรและชุมชนมีความประทับใจที่เกิดจากการได้ ชื่นชม ชิม ถ่ายรูป ซื้อผลิตภัณฑ์ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดความรู้ ทักษะ ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน ส่งผลให้เกิดรายได้แก่ชุมชนจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปและให้บริการ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เสริมจากกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้เดินทางมาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนซึ่งจะอยู่ในรูปแบบของงานเทศกาลหรือปรากฏการณ์ หรือการเรียนรู้รายบุคคลหรือรายกิจกรรมในพื้นที่เกษตรของเกษตรกรรายใดรายหนึ่งโดยเฉพาะที่ประสบความสำเร็จ หรือประเภทชุมชนหรือหมู่บ้านท่องเที่ยวเกษตร ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการร่วมกันในลักษณะของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน

กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการเปิดประตูสู่ศตวรรษเก่า ที่แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของคนในสมัยก่อนในการประกอบอาชีพทำการเกษตร จะอยู่ในขอบเขต

ของกิจกรรมสามด้านคือ ด้านเกษตร นิเวศวิทยา และการท่องเที่ยว ซึ่งถูกจัดรวมเข้าด้วยกันในระหว่างการจัดโปรแกรมท่องเที่ยว โดยมีความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น จึงเรียกโปรแกรมนี้ว่า AGRO-ECO-Tourism ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือของประชาชน ดังนั้นระบบการท่องเที่ยวเกษตรจึงเป็นการจัดการธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวแบบครบวงจร ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสูงในพื้นที่แห่งใหม่ ที่อยู่ห่างจากตัวเมืองออกไปในชุมชนชนบท โดยประชาชนในพื้นที่จะมีการทำงานร่วมกัน มีวิถีชีวิตอยู่ในพื้นที่การเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมได้สัมผัสกับธรรมชาติและกิจกรรมทางการเกษตรด้วย

7. แนวคิดการท่องเที่ยวฟาร์ม

การท่องเที่ยวฟาร์ม (Farm Tourism) เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) ที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1920 และได้กลายเป็นต้นแบบของการท่องเที่ยวทางสังคม (Social Tourism) ตั้งแต่ปี ค.ศ.1930 เนื่องจากการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้คนมีการปฏิสัมพันธ์/เป็นมิตรกับสิ่งอื่นๆ รอบตัว (Nilsson, 2002) ซึ่งแนวคิดของการท่องเที่ยวฟาร์มนั้นได้รับความสนใจในการศึกษามากยิ่งขึ้น และถูกนำมาใช้อย่างหลากหลายในวรรณกรรมทางวิชาการ โดยนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวฟาร์มไว้ เช่น Oppermann (1996) กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์ม (Farm tourism) เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวชนบท (Rural tourism) และเป็นสถานที่ที่ให้บริการที่พักรทั้งแบบเต็มเวลา (full time) และไม่เต็มเวลา (part time) ที่แตกต่างกันไปตามเกณฑ์ของที่พัก เช่นเดียวกับ Clarke (1996) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มนั้นเป็นการท่องเที่ยวในชนบท และมีการดำเนินการในพื้นที่ที่ทำการเกษตร (working farm) ซึ่งสภาพแวดล้อมการทำงานเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ที่มาจากมุมมองของนักท่องเที่ยว ในขณะที่ Iakovidou (1997) กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มเป็นการนำนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ทางการเกษตร เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีความกระตือรือร้นในการใช้ชีวิตกับการเกษตรและกิจกรรมเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร Gladstone และ Morris (2000) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเกษตรอย่างใกล้ชิด และทำให้เศรษฐกิจในครัวเรือนมีศักยภาพมากขึ้น นอกจากนี้ Roberts และ Hall (2001 อ้างถึงใน Sidali, 20112) กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มได้รับการยอมรับว่าเป็นรูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับพื้นที่ที่ไม่ค่อยได้รับการพัฒนา เพราะมีลักษณะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การยอมรับว่าเกษตรกรเป็นผู้ดูแลพื้นที่ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม อีกทั้ง Ollenburg (2006) กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มเป็นทั้งกิจกรรมและการบริการให้กับลูกค้าในเชิงพาณิชย์ในสภาพแวดล้อมการเกษตรเพื่อการมีส่วนร่วม การสังเกตหรือการศึกษาของนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับ Ollenburg และ Buckley (2007) กล่าวว่า การ

ท่องเที่ยวฟาร์มเป็นการประกอบการทางการท่องเที่ยวในเชิงพาณิชย์เกิดขึ้นในพื้นที่การเกษตร เช่นเดียวกัน รวมถึง Przeborska (2003 อ้างถึงใน Sidali, 2011) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวฟาร์มเป็นการท่องเที่ยวและกิจกรรมนันทนาการที่เกี่ยวข้องกับการทำฟาร์มหรือการเกษตรใดๆ (เช่น การทำสวน การประมง) หรือการดำเนินธุรกิจการเกษตร

จากคำนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวฟาร์ม (Farm tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทำการเกษตร (working farm) โดยนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิต รวมถึงสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมอย่างใกล้ชิดผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การสังเกต และการศึกษา ทั้งนี้การท่องเที่ยวฟาร์ม (Farm tourism) ไม่ใช่รูปแบบการท่องเที่ยวเดียวกันกับการท่องเที่ยวชนบท (Rural tourism) แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวชนบทเท่านั้น (Clarke, 1996; Nilsson, 2002) อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวฟาร์มมักจะมีการนำแนวคิดการท่องเที่ยวฟาร์มไปใช้ในการให้ความหมายว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรด้วย ซึ่งอาจจะใช้คำว่า Agritourism, Agro tourism, หรือ Farm-based tourism ทั้งนี้ Phillip et. al. (2010) ได้อธิบายคำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและคำที่เกี่ยวข้องข้างต้น ดังตาราง 1

ตาราง 1 ความหมายคำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและคำที่เกี่ยวข้อง

คำศัพท์	คำนิยาม	อ้างอิง
Agritourism	- การปฏิบัติใดๆ ที่พัฒนาขึ้นในพื้นที่ทำการเกษตรโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว	Barbieri และ Mshenga (2008)
	- ประเภทเฉพาะของการท่องเที่ยวชนบทที่บ้านของเจ้าบ้านต้องตั้งอยู่ในบริเวณที่ทำการเกษตร เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตรหรือกิจกรรมอื่นๆ ในสถานที่	Marques (2006)
	- การประกอบการในชนบท ที่รวมทั้งสภาพแวดล้อม การทำการเกษตรและองค์ประกอบการท่องเที่ยวในเชิงพาณิชย์	McGehee (2007) และ McGehee และคณะ (2007)
	- ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีการเชื่อมโยงทางตรงกับสภาพแวดล้อมเกษตรกรรม ผลิตภัณฑ์การเกษตร หรือการเข้าพักในพื้นที่การเกษตร	Sharpley และ Sharpley (1997)
	- กิจกรรมที่ดำเนินการโดยผู้ประกอบการทางการเกษตรและสมาชิกในครอบครัว	Sonnino (2004)

คำศัพท์	คำนิยาม	อ้างอิง
Agrotourism	- กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการดำเนินการในชนบท โดยบุคคลที่เป็นเจ้าของพื้นที่	Iakovidou (1997)
	- กิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กของครอบครัว ที่ได้รับการพัฒนาในพื้นที่ชนบท โดยบุคลากรในภาคการเกษตร	Kizos และ Iosifides (2007)
	- เป็นการให้โอกาสการท่องเที่ยวในพื้นที่การเกษตร	Wall (2000)
Farm-based tourism	- เป็นปรากฏการณ์ของการดึงดูดคนเข้ามาในพื้นที่การเกษตร	Evans และ Ilbery (1989)
	- เป็นทางเลือกของผู้ประกอบการ/เกษตรกรในการเพิ่มรายได้	Ilbery และคณะ (1998)

ที่มา : Phillip, Hunter และ Blackstock (2010)

จากการนิยามความหมายของการท่องเที่ยวฟาร์มข้างต้น จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวฟาร์มมีความหมายคล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอื่นๆ ทั้ง Agritourism, Agro tourism, หรือ Farm-based tourism โดย

Agritourism หมายถึง การประกอบการหรือการปฏิบัติใดๆ ที่พัฒนาขึ้นในพื้นที่ทำการเกษตร (working farm) ที่ดำเนินการโดยเกษตรกร/ผู้ประกอบการการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเกษตรและกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

Agrotourism หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการดำเนินการในพื้นที่ชนบทโดยเกษตรกรหรือบุคลากรในภาคเกษตร และเปิดให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสท่องเที่ยวในพื้นที่การเกษตร

Farm-based tourism หมายถึง กิจกรรมที่เป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรหรือผู้ประกอบการในการสร้างความหลากหลายให้กับพื้นที่การเกษตรของตนเอง และเป็นการดึงดูดคนให้ใกล้ชิดกับการเกษตรมากขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คำเหล่านี้สามารถนำมาใช้แทนกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขอบเขตและบริบทของการศึกษาและการเลือกใช้ของนักวิจัย (Phillip et. al., 2010) ในการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกใช้การท่องเที่ยวฟาร์ม (Farm tourism) โดยหมายถึงการดำเนินงานในพื้นที่เกษตรกรรมประกอบไปด้วยกิจกรรมทางการเกษตรที่หลากหลาย เช่น การขยายพันธุ์สัตว์ การเพาะปลูกพืช การให้อาหารสัตว์ ฯลฯ รวมถึงกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานของฟาร์มซึ่งเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างใกล้ชิด เช่น กิจกรรมการเรียนรู้การรีดนมวัว เรียนรู้การปลูกพืชชนิดต่างๆ เรียนรู้กระบวนการการแปรรูปผลผลิตจากฟาร์ม กิจกรรมขี่ม้า และการแสดงโชว์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (Iakovidou, 1997; Gladstone และ Morris, 2000, Busby และ Rendle, 2000; Ingram, 2002) กิจกรรมดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวเกิดกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงทักษะและประสบการณ์การใช้ชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกษตรกรหรือผู้ประกอบการท่องเที่ยวฟาร์มถ่ายทอดผ่านกิจกรรมทางการท่องเที่ยว (Ollenburger และ Buckle, 2007) นอกจากนี้การท่องเที่ยวฟาร์มยังรวมถึงการให้บริการที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว อาทิเช่น การบริการห้องพัก การบริการร้านอาหารและเครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก และศูนย์บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว (Phillip et. al., 2010; Flanigan, 2014) จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวฟาร์มเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและทรัพยากรการเกษตรแก่คนในท้องถิ่น และในขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวจะได้รับความเพลิดเพลินไปกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และยังให้ความรู้สึกถึงการพักผ่อนพร้อมกับการเรียนรู้การทำฟาร์ม/การเกษตรอย่างแท้จริง (Lopez และ Garcia, 2006; Ciolac et. al., 2009; Kumbhar, 2009)

ปัจจุบันการท่องเที่ยวฟาร์มเติบโตเป็นอย่างมาก เนื่องจากนักท่องเที่ยวให้ความสนใจในการแสวงหาประสบการณ์ในการทำกิจกรรมที่แตกต่างจากชีวิตประจำวันหรือแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่เคยเดินทางไปเยี่ยมชมแล้วมากขึ้น (Henderson, 2009; Zoto. et. al., 2013) รวมถึงต้องการหลบหนีจากความตึงเครียดหรือความวุ่นวายในชีวิต จึงสนใจเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มมากขึ้น (Ciolac et. al., 2009) ทั้งนี้หลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะในทวีปเอเชียที่การท่องเที่ยวฟาร์มมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวฟาร์มเป็นอย่างมาก เช่น ประเทศอินเดียมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวบนแผนที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรในการให้บริการนักท่องเที่ยว ประเทศเกาหลีใต้มีการศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวในอดีตกับสถานการณ์ปัจจุบัน และในปัจจุบันมีการสนับสนุนการดำเนินงานด้านฟาร์มสเตย์ (Farm stay) ตามแนวคิดการท่องเที่ยวสีเขียว (Green tourism) ส่วนประเทศอินโดนีเซียและประเทศมาเลเซีย ได้สนับสนุนการทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมได้ อีกทั้งยังได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของชนเผ่าพื้นเมืองของประเทศ และส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้พักในบ้านพักของคนท้องถิ่น นอกจากนี้ประเทศสิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ และประเทศไทยก็มีการดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์มโดยเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งมุ่งเน้นในเรื่องของการให้ข้อมูล/ความรู้ทางการเกษตรทุกรูปแบบ รวมทั้งการทำฟาร์ม/การทำการเกษตรแก่นักท่องเที่ยวและการให้ผลประโยชน์กลับคืนสู่คนในท้องถิ่น (Henderson, 2009; Faganel, 2011)

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม

โดยทั่วไปนั้นมีการดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์ม 2 ประเภทโดยแต่ละประเภทจะมีการดำเนินการที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ โดยองค์ประกอบที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ภูมิทัศน์ทางกายภาพ (Physical landscapes) สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) และการปฏิสัมพันธ์ (Human Interaction) โดยภูมิทัศน์ทางกายภาพ (Physical landscapes) คือ ลักษณะทางธรรมชาติโดยทั่วไปของพื้นที่ที่สามารถมองเห็นได้ มีความสำคัญต่อการกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว และเป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภูเขา ต้นไม้ น้ำ อากาศ บรรยากาศ (Jackson, 1984) ทั้งนี้ภูมิทัศน์ทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มคือ ทิวทัศน์ที่สวยงาม ประกอบไปด้วย ต้นไม้ ภูเขา และสัตว์หลากหลายชนิด และบรรยากาศดี สดชื่น ไม่แออัด นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) คือบริเวณโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ เช่น สวนหย่อม จุดนั่งพัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ซึ่งภายในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มมีสิ่งแวดล้อมที่สรรค์สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมของนักท่องเที่ยว ได้แก่ โรงเลี้ยงสัตว์ อาคารแสดง ลานกิจกรรมกลางแจ้ง อาคารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังรวมถึงร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหาร ห้องน้ำ ลานจอดรถ และที่พักภายในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์ (Human Interaction) ระหว่างเจ้าของพื้นที่หรือบุคลากรกับนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวระหว่างบุคลากรผู้ให้ข้อมูลความรู้กับนักท่องเที่ยว องค์ประกอบเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม (Carmichael, 2005) ดังนั้น ภูมิทัศน์ทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง และการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ สามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มออกเป็น 2 ประเภทที่นำเสนอประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ดังนี้

ประเภทที่ 1: แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มแบบเต็มรูปแบบ คือ การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่ประกอบไปด้วยปัจจัยทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ภูมิทัศน์ทางกายภาพ (Physical Landscapes) คือ มีวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม ทั้งต้นไม้ ภูเขา สัตว์ประเภทต่างๆ และมีบรรยากาศที่สดชื่นทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงการได้พักผ่อนอย่างแท้จริง นอกจากภูมิทัศน์ทางกายภาพยังประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) ได้แก่ จุดนั่งพัก สวนหย่อม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก โรงเลี้ยงสัตว์ อาคารแสดงกิจกรรมทั้งในร่มและกลางแจ้ง รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ห้องน้ำ ลานจอดรถ และที่พัก นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การปฏิสัมพันธ์ คือ มีบุคลากรผู้ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเกษตรของฟาร์มในกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ประเภทที่ 2 คือ การท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่ประกอบไปด้วยภูมิทัศน์ทางกายภาพ (Physical Landscapes) และสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) คือนอกจากมีวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม ทั้งต้นไม้ ภูเขา สัตว์ประเภทต่างๆ และมีบรรยากาศที่สดชื่นทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงการได้พักผ่อนอย่างแท้จริงแล้วยังประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ได้แก่ จุดนั่งพัก สวนหย่อม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก โรงเลี้ยงสัตว์ อาคารแสดงกิจกรรมทั้งในร่มและกลางแจ้ง รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ห้องน้ำ ลานจอดรถ และที่พัก แต่อย่างไรก็ตามไม่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของพื้นที่กับนักท่องเที่ยว

นอกจากการแบ่งแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มตามบริบทของพื้นที่แล้ว ยังสามารถแบ่งประเภทแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มตามวัตถุประสงค์ของพื้นที่เป็น 2 ประเภท ได้แก่ (Burr, 2011)

1. แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเพื่อการศึกษา (Educational Farm) คือ แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่มีการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่การเกษตร ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทำการเกษตรเป็นหลัก และนำกิจกรรมการท่องเที่ยวเข้ามาสร้างความหลากหลายให้กับพื้นที่ให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ โดยวัตถุประสงค์ของแหล่งท่องเที่ยวจะมุ่งเน้นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตการเกษตรผ่านการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำฟาร์มหรือการทำการเกษตรกับบุคลากรหรือเกษตรกรเจ้าของฟาร์ม

2. แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเพื่อนันทนาการ (Recreational Farm) คือ แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่มีการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่การเกษตรที่สร้างขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถเข้าเยี่ยมชมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และสร้างความสนุกสนาน ความเพลิดเพลินกับบรรยากาศของสถานที่และกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมขี่ม้า กิจกรรมตั้งแคมป์ การเดินชมแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงกิจกรรมการแสดงโชว์ เทศกาลและงานประเพณีต่างๆ

ทั้งนี้ ฟาร์มที่จัดตั้งโดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันจะมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวและสิ่งมอบประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน (Burr, 2011) ดังนั้นความเข้าใจในองค์ประกอบการท่องเที่ยวฟาร์มและประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มประเภทต่างๆ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการที่เป็นเจ้าของฟาร์มรวมถึงนักท่องเที่ยวด้วย เพราะผู้ประกอบการจะสามารถกำหนดกิจกรรมได้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตามที่คาดหวังไว้ซึ่งจะสามารถสร้างความประทับใจและความทรงจำที่ดีแก่นักท่องเที่ยว ในการศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษาแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่แบ่งประเภทตามวัตถุประสงค์ของพื้นที่ทั้งแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเพื่อการศึกษา (Educational Farm) และแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเพื่อนันทนาการ (Recreational Farm) เพื่อให้เข้าใจถึงประสบการณ์การท่องเที่ยวฟาร์มที่นักท่องเที่ยวได้รับมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวฟาร์มประสบปัญหาในการดำเนินงานหลายด้าน เช่น เรื่องของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการขาดความต่อเนื่องในการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ยู่งัก ซึ่งส่งผลให้การทำการตลาดของการท่องเที่ยวฟาร์มประสบความล้มเหลวในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจซื้อสินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม เนื่องจากผู้ประกอบการการท่องเที่ยวฟาร์มนำเสนอการดำเนินงานของการท่องเที่ยวฟาร์มไม่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว จากการศึกษาของ Leonado da Vinci Education and Culture (2006) พบว่า เกษตรกรมองว่าการท่องเที่ยวฟาร์มเป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้โดยการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะที่นักท่องเที่ยวเห็นว่า การท่องเที่ยวฟาร์มเป็นการท่องเที่ยวสำหรับผู้ที่ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรหรือต้องการพักผ่อน และใช้ชีวิตตามสภาพแวดล้อมฟาร์ม รวมถึงต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับฟาร์ม และต้องการที่พักที่มีความสะดวกสบาย เช่น นักท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มในประเทศนิวซีแลนด์และอิสราเอลต้องการประสบการณ์ที่แท้จริงจากฟาร์ม และมีความพึงพอใจที่สามารถมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว (Uriely, 2005; McIntosh และ Bonnemann, 2006) นอกจากนี้ การศึกษาของ O'Leary และ Deegan (2005) พบว่า องค์ประกอบของการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอเป็นภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มแต่ละประเภท ทั้งนี้ ภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวมีผลต่อการสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวและมีความสำคัญต่อการประสบความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวทุกประเภทรวมทั้งการท่องเที่ยวฟาร์ม เนื่องจากภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวที่นำเสนอจะเป็นปัจจัยหลักในการเลือกจุดหมายปลายทางในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเมื่อมีการเปรียบเทียบระหว่างแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกันเกิดขึ้น อีกทั้ง การเพิ่มขึ้นของสินค้าทดแทนในที่นี้หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้ผู้ดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์มจำเป็นต้องคำนึงถึงการสร้างแหล่งท่องเที่ยวให้มีความแตกต่างจากคู่แข่ง เพื่อส่งมอบประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไป ดังนั้น ความเข้าใจในองค์ประกอบของการท่องเที่ยวฟาร์มและประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการท่องเที่ยวฟาร์มเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้ผู้ดำเนินการกิจกรรมการท่องเที่ยวฟาร์มได้ทราบถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวฟาร์มที่มีความสำคัญต่อนักท่องเที่ยวและมีอิทธิพลในการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว รวมถึงทราบข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ในการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมตามที่คาดหวังไว้ ซึ่งจะส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจและเกิดความจงรักภักดีต่อแหล่งท่องเที่ยวแบบฟาร์ม อีกทั้งยังส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวด้วย (Aksu. et. al., 2010; Sheng และ Chen, 2010)

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการศึกษาถึงความสำคัญขององค์ประกอบทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มและประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มสามารถทำให้เกิดการพัฒนาการดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์มได้อย่างเป็นระบบ รวมถึงการพัฒนาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มให้สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ ดังนั้นผู้ประกอบการการท่องเที่ยวฟาร์มจำเป็นต้องมีการศึกษาการให้ความสำคัญขององค์ประกอบทางการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว เพราะจะทำให้ทราบถึงองค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญว่ามากน้อยเพียงใด รวมถึงการศึกษาประเภทของประสบการณ์การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการเดินทางท่องเที่ยว ทั้งนี้ผู้ประกอบการหรือผู้ดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์มสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนา/ปรับปรุงการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวฟาร์มของตนให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น และสามารถมอบประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลาย (Beh และ Breyere, 2007)

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวฟาร์ม

การดำเนินงานของการท่องเที่ยวฟาร์มมีองค์ประกอบซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินงานทางการท่องเที่ยวที่สร้างความน่าสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มและเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยว (Getz, 1998) ทั้งนี้ Beerli และ Martin (2004) ได้จำแนกองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวออกเป็น 9 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources) ด้านโครงสร้างทั่วไป (General infrastructure), ด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยว (Tourist infrastructure) ด้านนันทนาการ (Tourist leisure and recreation) ด้านศิลปวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์ (Culture, history and art) ด้านเศรษฐกิจและการเมือง (Political and economic factors) ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment) ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment) และด้านบรรยากาศของสถานที่ (Atmosphere of the place) ซึ่งมีรายละเอียดดังตาราง 2

ตาราง 2 องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว

องค์ประกอบ	รายละเอียด
ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources)	ภูมิอากาศ: อุณหภูมิ จำนวนน้ำฝน ความชื้น ชายหาด: คุณภาพของน้ำทะเล ลักษณะชายหาด ความยาวของชายหาด ความแออัดของชายหาด ทิวทัศน์: พื้นที่อนุรักษ์ คุณลักษณะของทะเลสาบ ภูเขา ทะเลทราย ความหลากหลายของสัตว์ป่าและต้นไม้
ด้านโครงสร้างทั่วไป (General infrastructure)	สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการคมนาคม, คุณภาพถนน, สนามบิน, ท่าเรือ, การบริการด้านสุขภาพ, การสื่อสาร, การค้า, ที่พักและอาคาร
ด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยว (Tourist infrastructure)	คุณภาพและประเภทของโรงแรม, ที่พัก, ร้านอาหาร, ผับ, บาร์, ศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว, ความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว
ด้านนันทนาการ (Tourist leisure and recreation)	กิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ เช่น กอล์ฟ, ตกปลา, แหล่งช้อปปิ้ง, คาสีโน, สวนน้ำ, สวนสนุก
ด้านศิลปวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์ (Culture, history and art)	สถาปัตยกรรม, ประเพณี, พิพิธภัณฑ, วัฒนธรรมพื้นบ้าน, ศาสนา, วิธีการดำเนินชีวิต, อาหาร
ด้านเศรษฐกิจและการเมือง (Political and economic factors)	เสถียรภาพทางการเมือง, ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน, ความมั่นคงทางการเมือง, ราคาสินค้าทางการท่องเที่ยวต่างๆ
ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment)	ความสวยงามของธรรมชาติ, ความสวยงามของท้องถิ่นและเมือง, ความสะอาด, ปราศจากมลภาวะทางเสียง, ความไม่แออัดและไม่มีปัญหาการจราจร
ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment)	การต้อนรับขับสู้และความเป็นมิตรของคนในท้องถิ่น, คุณภาพชีวิต, ความไม่ยากจน และไม่มีอุปสรรคด้านภาษา
ด้านบรรยากาศของสถานที่ (Atmosphere of the place)	สถานที่หรูหราทันสมัย มีชื่อเสียง มีความโดดเด่น น่าค้นหา น่าพักผ่อน มีความแปลกใหม่และน่าดึงดูด

ที่มา: Beerli และ Martin (2004)

องค์ประกอบทางการท่องเที่ยวดังตาราง 2 มีหลายด้าน ซึ่งแต่ละด้านมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแบ่งองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มได้ โดยแบ่งออกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

ตาราง 3 องค์ประกอบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม

องค์ประกอบ	รายละเอียด
ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources)	ภูมิอากาศ: อุณหภูมิ ภูมิประเทศ: ภูเขา ต้นไม้ ความหลากหลายของสัตว์
ด้านโครงสร้างทั่วไป (General infrastructure)	สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการคมนาคม, ที่พักและอาคารต่างๆ
ด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยว (Tourist infrastructure)	คุณภาพและประเภทของที่พักร, ร้านอาหาร, ศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว, ความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว
ด้านนันทนาการ (Tourist leisure and recreation)	กิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ เช่น การเดินชมสัตว์ การป้อนอาหารสัตว์ เรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์แต่ละชนิด เป็นต้น, ร้านขายของที่ระลึก ร้านกาแฟ
ด้านศิลปวัฒนธรรม (Culture)	วิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในฟาร์ม, อาหาร
ด้านเศรษฐกิจและการเมือง (Political and economic factors)	ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว, ราคาสินค้าทางการท่องเที่ยวต่างๆ
ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment)	ความสวยงามของธรรมชาติ, ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว, ความสะอาด, ความไม่แออัดและไม่มีปัญหาการจราจร
ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment)	การต้อนรับขับสู้และความเป็นมิตรของบุคลากรในแหล่งท่องเที่ยว
ด้านบรรยากาศของสถานที่ (Atmosphere of the place)	สถานที่หรูหราทันสมัย มีชื่อเสียง มีความโดดเด่น น่าค้นหา น่าพักผ่อน มีความแปลกใหม่และน่าดึงดูด

ที่มา: พัฒนาเพื่อการศึกษา

จากตาราง 3 จะเห็นว่าองค์ประกอบการท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงกับปัจจัยที่นำมาใช้ในการแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม เช่น ปัจจัยด้านภูมิทัศน์ทางกายภาพ (Physical Landscapes) คือ องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติ องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และองค์ประกอบด้านบรรยากาศของสถานที่ ในส่วนของปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) คือ องค์ประกอบด้านโครงสร้างทั่วไป องค์ประกอบด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยว และองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจและการเมือง นอกจากนี้ องค์ประกอบด้านนันทนาการ ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ถือว่าเป็นปัจจัยด้านการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (Human Interaction) ทั้งนี้ องค์ประกอบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มมีความแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเลือกเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและมีส่วน

ร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม โดยรายละเอียดขององค์ประกอบแต่ละด้านมีดังนี้

องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources)

แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งส่วนใหญ่จะมีองค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สนใจแหล่งท่องเที่ยวและเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น เพราะโดยทั่วไปนั้นนักท่องเที่ยวมีความต้องการที่จะใกล้ชิดกับธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าสิ่งอื่นๆ (พิมพา หิริญกิตติ และคณะ, 2557) แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มก็มีองค์ประกอบด้านนี้อยู่ภายในแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สภาพภูมิประเทศของแหล่งท่องเที่ยวที่ประกอบไปด้วย ต้นไม้ ภูเขาที่อุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายของสัตว์ นอกจากนี้ ภูมิอากาศถือว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก แต่สภาพภูมิอากาศเป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้นผู้ประกอบการการท่องเที่ยวฟาร์มจึงต้องคำนึงถึงการกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแต่ละสภาพอากาศเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมได้

องค์ประกอบด้านโครงสร้างทั่วไป (General infrastructure)

โดยทั่วไปแล้ว การเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้งจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบด้านโครงสร้างทั่วไปเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการคมนาคม ได้แก่ ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ถนนที่มีมาตรฐานและมีคุณภาพสะดวกต่อการเดินทาง นอกจากนี้ ภายในแหล่งท่องเที่ยวยังต้องประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างและอาคารต่างๆ ที่มีมาตรฐานและมีความปลอดภัย เช่น โรงเลี้ยงสัตว์ อาคารแสดงกิจกรรมต่างๆ รวมถึงมีการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วย ได้แก่ ไฟฟ้าและน้ำประปาที่เพียงพอต่อการใช้งาน การบริการอินเทอร์เน็ตเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มและสามารถแบ่งปันประสบการณ์ผ่านเครือข่ายทางสังคม (Social network) และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ การบริการลานจอดรถที่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ห้องน้ำสาธารณะที่มีมาตรฐานการให้บริการ มีความสะอาดถูกสุขอนามัยและเพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว

องค์ประกอบด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยว (Tourist infrastructure)

ภายในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีองค์ประกอบด้านโครงสร้างทางการท่องเที่ยวที่จะบริการให้นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวต้องการได้รับความสะดวกสบายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้นักท่องเที่ยวพิจารณาและตัดสินใจเลือกเดินทางท่องเที่ยว

มายังแหล่งท่องเที่ยวความสะดวกของเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว คือ มีป้ายบอกทางที่มองเห็นชัดเจนทั้งตลอดระยะทางก่อนถึงแหล่งท่องเที่ยวและภายในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ การแบ่งโซนที่ชัดเจนของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มและการให้บริการรถรับ-ส่งแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวในฟาร์มได้รวดเร็วยิ่งขึ้น (Clarke, 1996; กรมการท่องเที่ยว, 2556) ภายในแหล่งท่องเที่ยวยังต้องมีการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านอาหารที่มีมาตรฐาน สะอาด และสามารถรองรับได้เพียงพอกับจำนวนของนักท่องเที่ยว รวมถึงการบริการที่พึงพอใจได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวฟาร์มนั้น จำเป็นต้องมีการบริการที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกภายในที่พักที่สามารถสร้างความดึงดูดใจและเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว ที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้สึกถึงความผ่อนคลายและการพักผ่อนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ที่พักที่ให้บริการภายในแหล่งท่องเที่ยวต้องมีมาตรฐานทั้งด้านความสะอาดและความปลอดภัย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการเลือกใช้บริการของนักท่องเที่ยวมากที่สุด (เลิศพร ภาระสกุล, 2555; สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว, 2557)

องค์ประกอบด้านนันทนาการ (Tourist leisure and recreation)

ความหลากหลายของกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมและสามารถมีส่วนร่วมได้หลายกิจกรรมที่ตรงกับความต้องการโดยส่วนใหญ่กิจกรรมทางการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มจะเป็นกิจกรรมกลางแจ้ง ดังนั้น กิจกรรมที่จะนำเสนอให้กับนักท่องเที่ยวต้องมีความหลากหลายและสามารถดึงดูดความน่าสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่หลากหลายจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีความแตกต่างกัน เช่น กิจกรรมเดินชมฟาร์มการเลี้ยงสัตว์ (โคนม ควาย แกะ ม้า ฯลฯ) กิจกรรมการสัมผัสวิถีชีวิตเกษตรกรรมผู้เลี้ยงโคนมจากการรีดนม กิจกรรมเดินชมการแปรรูปผลผลิตจากฟาร์ม การทำไอศกรีมจากนม กิจกรรมขี่ม้า รวมถึงกิจกรรมแสดงโชว์ของสัตว์และการแสดงที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรอื่น ๆ (Maetzold, 2004) นอกจากนี้ องค์ประกอบด้านนันทนาการยังประกอบด้วยกิจกรรมที่สร้างความรู้สึถึงความสุข การผ่อนคลาย คือ นักท่องเที่ยวสามารถจับจ่ายซื้อของที่ระลึกภายในร้านขายของที่ระลึกและนั่งพักผ่อนภายในร้านกาแฟก็ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้

องค์ประกอบด้านศิลปวัฒนธรรม (Culture)

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวบุคคลทุกคน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติตามกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแต่ละพื้นที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ ดังนั้นคนทั่วโลกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันในแต่ละทวีป แต่ละประเทศล้วนมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้คน (นักท่องเที่ยว) ต้องการที่จะ

เดินทางเพื่อศึกษาหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่มีอิทธิพลในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม เพราะต้องการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของเกษตรกรในการทำฟาร์ม และต้องการใช้ชีวิตตามสภาพแวดล้อมในฟาร์ม รวมถึงการบริการอาหารที่สื่อถึงวิถีชีวิต/วัฒนธรรมการเป็นเกษตรกร และให้ความรู้สึกถึงความสดใหม่ของวัตถุดิบที่ใช้ปรุงอาหาร (Leonado da Vinci Education and Culture, 2006; สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, 2556; กรมการท่องเที่ยว, 2556)

องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจและการเมือง (Political and economic factors)

การดำเนินการท่องเที่ยวทุกรูปแบบ รวมถึงการท่องเที่ยวฟาร์มจำเป็นต้องคำนึงถึงการรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวในการทำกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัยของอาหาร ความปลอดภัยของที่พัก และความปลอดภัยในการเดินทาง รวมถึงความปลอดภัยจากการใช้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวอื่น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับแหล่งท่องเที่ยวในการสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความมั่นใจในความปลอดภัยและมีอิทธิพลต่อการพิจารณาตัดสินใจเลือกเดินทางท่องเที่ยวและการทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวรวดเร็วยิ่งขึ้น (Meng et. al., 2008; สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, 2556) นอกจากนี้ความปลอดภัยที่ต้องคำนึงแล้วยังต้องคำนึงถึงเรื่อง ราคาผลิตภัณฑ์และบริการทางการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวแต่ละคน/กลุ่มมีความสามารถในการใช้จ่ายที่แตกต่างกัน (สุวิมล ตั้งประเสริฐ, 2554) ซึ่งในการเดินทางท่องเที่ยวในแต่ละครั้งนั้นปัจจัยด้านราคาหรือค่าใช้จ่ายจึงถูกนำมาพิจารณาถึงความเหมาะสมกับสิ่งที่จะได้รับจากการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ดังนั้น การกำหนดราคาที่สมเหตุสมผลและเป็นราคามาตรฐานเป็นสิ่งที่ผู้ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวฟาร์มจำเป็นต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน เพื่อให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงความคุ้มค่าของเงินที่ได้เสียไป (Witt และ Wright, 1992; กรมการท่องเที่ยว, 2556) เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวตัดสินใจเลือกเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ แล้ว มักจะเกิดความคาดหวังต่อความคุ้มค่าจากค่าใช้จ่ายที่เสียไปในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวหรือทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ ดังนั้นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวฟาร์มจะต้องให้ความสำคัญกับการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมและก่อให้เกิดความคุ้มค่าแก่นักท่องเที่ยวได้มากที่สุด (Zeithaml, et. al., 1990)

องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment)

ความสวยงามทางธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยวโดยรวม รวมถึงการจัดการภายในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นระบบทั้งเรื่องของความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว การจัดวางและจัดตั้ง

สิ่งก่อสร้างต่างๆ ต้องไม่แออัดเกินไปเพราะจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความวุ่นวาย และส่งผลต่อการตัดสินใจเข้ามาเยี่ยมชมและทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังจะส่งผลต่อประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment)

แหล่งท่องเที่ยวแต่ละประเภทส่วนใหญ่จะประกอบด้วยองค์ประกอบด้านสังคม ในที่นี้หมายถึงการต้อนรับขับสู้ ความเต็มใจของบุคลากรในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญกับการท่องเที่ยวพาร์มด้วย เพราะการบริการเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบาย ความปลอดภัย ได้รับความรู้ ความเพลิดเพลิน และผลประโยชน์ด้านอื่นๆ ซึ่งจะส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการเลือกแหล่งท่องเที่ยวหรือเลือกใช้บริการภายในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้คุณภาพการบริการเป็นสิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่มีผลต่อประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งผู้ให้บริการจะต้องให้การบริการที่จับต้องได้เป็นรูปธรรม (Tangibles) ให้บริการที่ไว้วางใจได้และถูกต้องแม่นยำ (Reliability) การบริการด้วยความมุ่งมั่นเต็มใจ (Responsiveness) การบริการด้วยความรู้ความชำนาญและสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยว (Assurance) และการบริการด้วยความเอาใจใส่นักท่องเที่ยว (Empathy) นอกจากนี้ ยังรวมถึงความเป็นมิตร/การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของบุคลากรที่คอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทั้งการให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวและให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน (Andereck et. al., 2005; Carmichael, 2005)

องค์ประกอบด้านบรรยากาศของสถานที่ (Atmosphere of the place)

แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งล้วนมีความจำเป็นที่ต้องสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน ดังนั้นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวต้องสร้างแหล่งท่องเที่ยวของตนเองให้เป็นที่รู้จัก โดยการหาจุดเด่นหรือเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวมีความโดดเด่น ทำให้นักท่องเที่ยว มีความแปลกใหม่และสามารถดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งต้องมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวให้นักเดินทางมาพักผ่อนเรียนรู้และทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงประสบการณ์ที่จะได้รับซึ่งมีความหลากหลายตามกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวที่ได้นำเสนอไป

จากปัจจัยต่างๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบการท่องเที่ยวมีอิทธิพลต่อการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดกระบวนการตัดสินใจเลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวได้รวดเร็วขึ้น เมื่อนักท่องเที่ยวเลือกที่จะเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวพาร์มจากองค์ประกอบที่ดึงดูดความสนใจเหล่านี้ นักท่องเที่ยวมักจะเกิดความคาดหวังว่าจะได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่และแตกต่างจากประสบการณ์ในการดำเนิน

ชีวิตประจำวัน (Cohen, 1979) อย่างไรก็ตาม แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มแต่ละประเภทส่งมอบประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวแตกต่างกันตามองค์ประกอบการท่องเที่ยวและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละประเภท ดังนั้นผู้ประกอบการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวฟาร์มจำเป็นต้องคำนึงถึงการทำความเข้าใจในความสำคัญขององค์ประกอบการท่องเที่ยวที่มีผลต่อประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวได้รับการตอบสนองที่ตรงกับความต้องการและความต้องการแล้ว นักท่องเที่ยวก็จะเกิดความพึงพอใจและได้รับประสบการณ์ที่ดีที่ส่งผลไปถึงการมีความทรงจำที่ดีต่อแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มอีกด้วย

ประสบการณ์กับการท่องเที่ยวฟาร์ม

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) หรือ การเดินทางท่องเที่ยวตามกระแสความนิยมของนักท่องเที่ยวโดยเน้นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม กลายเป็นการท่องเที่ยวเพื่อความสนใจพิเศษเพิ่มมากขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวประเภทดังกล่าวเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เน้นกลุ่มเป้าหมายเป็นตลาดกลุ่มเล็กๆ (Niche market) ที่มีความสนใจที่จะทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นพิเศษซึ่งถือเป็นแรงจูงใจในการเลือกเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว นอกเหนือจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ โดยนักท่องเที่ยวถือว่าการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นโอกาสในการศึกษา เรียนรู้ และเป็นการได้รับประสบการณ์การท่องเที่ยวที่แปลกใหม่และแตกต่างจากชีวิตประจำวันมากกว่าการเป็นเพียงผู้ดูหรือผู้ชมเท่านั้น (เลิศพร ภาระสกุล, 2555)

คำว่า “ประสบการณ์” ที่รับรู้กันโดยทั่วไปนั้น หมายถึง การรับรู้ของบุคคลในเรื่องต่างๆ โดยตรงหรืออาจเป็นความชำนาญของบุคคลต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้สัมผัส (อารี สุทธิพันธุ์, 2533) ในทางวิชาการได้มีการกำหนดคำนิยามจากนักวิชาการหลายท่านว่า ประสบการณ์เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เป็นทัศนะ มุมมอง หรือความรู้สึกรับรู้ของบุคคลต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ประสบพบเจอ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่คุ้นเคยหรือสิ่งที่แปลกใหม่ (Cohen, 1979; Otto และ Ritchie, 1996; Schmitt, 1999; Chen และ Chen, 2010) โดยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับผลิตภัณฑ์ (Gentile, 2007) หรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ความคิด อารมณ์ และระหว่างบุคคลกับกิจกรรมที่ทำ รวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว (Cohen, 1979; Stamboulis และ Skayannis, 2003) นอกจากนี้ ประสบการณ์ยังเป็นกระบวนการของการได้รับความรู้ผ่านการมีส่วนร่วมของบุคคลในระดับที่ต่างกันในกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมทางการท่องเที่ยวหรือการพักผ่อนหย่อนใจในสถานที่เดียวกัน ซึ่งอาจจะมีส่วนร่วมได้ทั้งแบบพาสซีฟ (passive) ที่ไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อประสบการณ์มากนัก เช่นการดูหรือชม แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างเรื่องราว และการมีส่วนร่วมแบบจริงจัง (active) หมายถึง การมีส่วนร่วมของบุคคลที่มีความขึ้น

ชอบ สนใจในเรื่องราวหรือกิจกรรมต่าง ๆ และมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเพื่อให้ได้รับประสบการณ์ที่มีค่ามากที่สุดผ่านการลงมือปฏิบัติ (Schanzel และ McIntoch 2000; Gentile, 2007; Oh et. al., 2007) อีกทั้งประสบการณ์สามารถทำให้เกิดเป็นความทรงจำที่ดีต่อเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ และประสบการณ์สามารถแบ่งปันจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคล/กลุ่มคนให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการแสดงออกทางพฤติกรรมหรือผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ ได้อีกด้วย (Tung และ Richie, 2011; Loureiro, 2014)

การศึกษาที่เกี่ยวกับประสบการณ์นั้นมีการศึกษาหลากหลายด้านที่แตกต่างกัน เช่น ประสบการณ์กับการทำงานของบุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ประสบการณ์กับการเรียนรู้และประสบการณ์การท่องเที่ยว ทั้งนี้ ในส่วนของการศึกษาประสบการณ์การท่องเที่ยวมีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาประสบการณ์ในประเด็นต่าง ๆ เช่น การศึกษาแนวคิดประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกของ Beeho และ Prentice (1997) เป็นการศึกษาที่เน้นการพัฒนาทางการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การวางแผน เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวในแง่มุมของประสบการณ์, อารมณ์, ความคิด และพฤติกรรม เป็นต้น ส่วน Murrey et. al. (2009) ได้ทำการศึกษาลักษณะของแนวคิดประสบการณ์การท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ Emotional Elements and Social inclusion, Environment to experience, Involvement, Social science and Marketing management approach และ Experience Embedded in long term memory เพื่อการพัฒนานโยบายและแผนการดำเนินงานของแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสบการณ์การท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 5 ปัจจัย ประกอบด้วย สภาพของทรัพยากร กิจกรรมเพื่อการพักผ่อน สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว การจัดการแบบบูรณาการ และความสัมพันธ์ของบุคคล โดยปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการแสดงทางพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวหลังจากเดินทางท่องเที่ยว อีกทั้งยังมีการศึกษาในมิติต่าง ๆ ของประสบการณ์กับการท่องเที่ยวเพื่อการวางแผนการจัดการและกำหนดรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Ritchie และ Hudson, 2009) รวมถึงการนำประสบการณ์การท่องเที่ยวมาเป็นสื่อในการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวผ่านสื่อมีเดียต่าง ๆ (Tussyadiah และ Fesenmaier, 2009) จะเห็นได้ว่าการศึกษาด้านประสบการณ์ส่วนใหญ่มักจะใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ทั้งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การจัดการแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาแผนการตลาด เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว และสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว รวมถึง การสร้างความทรงจำที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวซ้ำ และเกิดความจงรักภักดี (Loyalty) ต่อแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย ซึ่งความจงรักภักดีต่อแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประสบความสำเร็จของการดำเนินการท่องเที่ยว

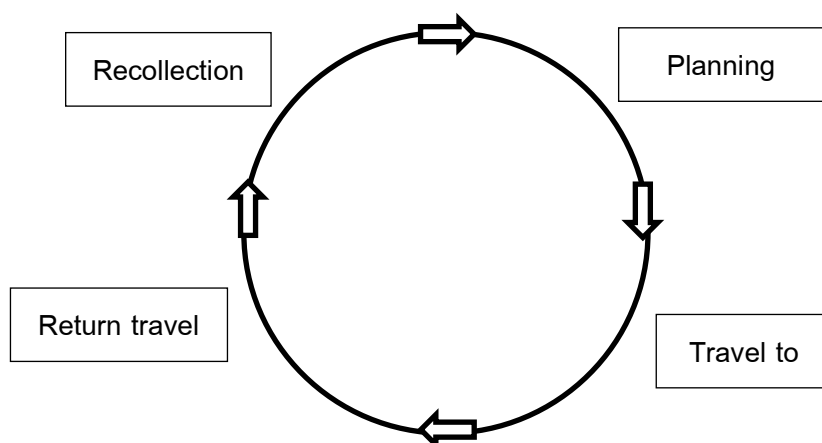
ประสบการณ์เป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน และมีองค์ประกอบที่หลากหลายไปตามการจำแนกของนักวิชาการ เช่น Gentile et. al. (2007) ได้จำแนกองค์ประกอบของ

ประสบการณ์ออกเป็น 6 องค์ประกอบ ได้แก่ sensorial คือ ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ความตื่นเต้น และความพึงพอใจ emotional เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความรู้สึกชอบ Cognitive เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับความคิดหรือกระบวนการทางจิตใจ Pragmatic เกิดจากการกระทำในทางปฏิบัติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเป็นประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติ/มีส่วนร่วม Lifestyle เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อที่นำไปสู่การใช้ชีวิตประจำวันและการแสดงออกทางพฤติกรรม และ Relational เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับคนอื่น ๆ หรือระหว่างบุคคลกับอุดมคติของตนเอง นอกจากนี้ Dube และ Le Bel (2003) ได้แบ่งองค์ประกอบที่ทำให้เกิดประสบการณ์ที่มีความสุขไว้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความสุขจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 (Sensory pleasure) ความสุขทางสังคม (Social pleasure) ซึ่งหมายถึง ความสุขที่ได้รับจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ความสุขทางอารมณ์ (Emotional pleasure) อาจเป็นความรู้สึกนึกคิดหรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจของบุคคล และความสุขทางปัญญา (Intellectual pleasure) คือ ความสุขที่ได้รับจากการเรียนรู้ และการเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว

จากคำนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประสบการณ์ (Experience) คือ ทักษะ มุมมอง หรือความรู้สึกของบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมของบุคคลทั้งในชีวิตประจำวัน ในกิจกรรมทางสังคม และการมีส่วนร่วมในกระบวนการเพิ่มความรู้อ หรือทักษะผ่านการสังเกตหรือการลงมือปฏิบัติ (Schmitt, 1999; Gupta และ Vajie, 2000; Chen และ Chen, 2010) ทั้งนี้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สิ่งแวดล้อม ความคิด อารมณ์ รวมถึงการรับรู้ของบุคคลเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลนั้นให้ความสนใจ นอกจากนี้ยังหมายถึงความรู้สึกของความสุขและการสร้างความทรงจำที่ดีของแต่ละบุคคล (Loureiro, 2014)

ประสบการณ์เป็นสิ่งสำคัญและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเป็นผู้บริโภคที่มีการแสวงหาความน่าดึงดูดใจ ความเป็นเอกลักษณ์ และมีความต้องการที่จะได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ ที่น่าจดจำจากการเดินทางท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจจะถูกกำหนดโดยแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอก เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการตัดสินใจเดินทางเพื่อแสวงหาประสบการณ์ที่ต้องการ ซึ่งประสบการณ์การท่องเที่ยวนั้นเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกับหลายกลุ่ม เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เป็นทักษะและปรากฏการณ์ส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว (O'Dell, 2007) จากคำกล่าวของ Cohen (1995, หน้า 20 อ้างถึงใน Volo, 2009) ว่า “หากทุกๆ ประสบการณ์สามารถมีหรือเกิดขึ้นได้ในทุกๆ สถานที่แล้ว ไม่มีประสบการณ์ไหนที่จะถูกผูกไว้กับที่อีกต่อไป” ดังนั้นประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวจะมีการเปลี่ยนแปลงและแปรผันไปตามการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของนักท่องเที่ยวและอาจจะมีคุณค่าไปถึงอนาคต อีกทั้ง ประสบการณ์การท่องเที่ยวยังเป็นการมองภาพหรือการจินตนาการของนักท่องเที่ยวที่มองหาบางสิ่งบางอย่างที่แตกต่างจากชีวิตประจำวัน (Urry, 1995) โดย

ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นสามารถเป็นได้ทั้งประสบการณ์ที่ดีและไม่ดี (Lee et. al., 1994) ซึ่งคุณค่าที่แท้จริงของประสบการณ์คือ การได้รับมาจากกระบวนการของความพยายามของนักท่องเที่ยวที่จะได้มาซึ่งประสบการณ์นั้น (Omodei และ Wearing, 1990; Otto และ Ritchie, 1996) นอกจากนี้ ประสบการณ์การท่องเที่ยวยังเป็นการเดินทางในอดีตที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญเพียงพอต่อการเก็บเป็นความทรงจำให้ยาวนาน และเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับสถานที่ รวมถึงความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในการสร้างประสบการณ์ (Stamboulis และ Skayannis, 2003) ทั้งนี้ ประสบการณ์การท่องเที่ยวเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในระยะของการวางแผนและการเตรียมตัว โดยนักท่องเที่ยวจะได้รับอิทธิพลจากสื่อ (media) ที่ส่งผลให้เกิดความคาดหวังและเกิดการจินตนาการสิ่งที่จะได้รับจากการเดินทางท่องเที่ยว ต่อเนื่องไปจนถึงสิ้นสุดระยะการเดินทางท่องเที่ยว และการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวไปจนถึงการจดจำและการสื่อสารเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว (Clawson และ Knetsh, 1966; Killion, 1992) ดังภาพ 2

ภาพ 2 The travel experience

ที่มา: Killion (1992)

นอกจากนี้ ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมักจะมีปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวคือ ปัจจัยทางกายภาพ (Physical aspects) เกี่ยวกับพื้นที่และสถานที่ต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว ปัจจัยทางสังคม (Social aspects) ที่ถูกแวดล้อมไปด้วยความหลากหลายทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อประสบการณ์ และอิทธิพลของปัจจัยทางผลิตภัณฑ์และการบริการ เช่น คุณภาพการบริการ กิจกรรมการพักผ่อน และประเภทของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องโดยปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการเกิดประสบการณ์ทั้งสิ้น

รวมทั้งประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการประเมินภาพรวมของการเดินทางท่องเที่ยวอาจจะเป็นรูปแบบของความพึงพอใจซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของประสบการณ์ และองค์ประกอบด้านความแท้จริง (Authenticity) ที่เป็นรากฐานของการทำความเข้าใจประสบการณ์ในแหล่งท่องเที่ยว (Ryan, 2003) โดยการประเมินภาพรวมสามารถเป็นผลจากองค์ประกอบส่วนบุคคล เช่น องค์ความรู้ ความทรงจำ การรับรู้ อารมณ์ และความเป็นตัวตนของตนเอง ทั้งนี้ องค์ประกอบเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้หลังจากการได้รับประสบการณ์โดยผ่านการไตร่ตรองและการจดจำ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจและความคาดหวังสำหรับการแสวงหาประสบการณ์ในอนาคต ทั้งนี้ การสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ดีนั้นจะต้องเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนทั้งความรู้และวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับสมาชิกในชุมชนหรือผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว และระหว่างกลุ่มนักท่องเที่ยวด้วยกัน ส่งผลให้เกิดคุณค่าต่อประสบการณ์ที่ได้รับ และสามารถจดจำได้ตลอดไป (Pine และ Gilmore, 1998; Lasalle และ Britton, 2003 อ้างถึงใน Andereck et. al., 2005)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้คนแสวงหาความพิเศษมากยิ่งขึ้น เช่น ต้องการสินค้าหรูหรา ต้องการร่างกายที่ดูดีด้วยการศัลยกรรม หรือต้องการการบริหารส่วนบุคคล สำหรับในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นผู้บริโภคทางการท่องเที่ยวมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ โดยมีการแสวงหาความเป็นเอกลักษณ์และสถานที่ที่พิเศษ แตกต่างจากที่อื่นๆ และกิจกรรมที่เป็นที่ยอมรับ (Scott et. al., 2009) กระแสของการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจประเภทใหม่ หลังจากการพัฒนาของยุคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และเศรษฐกิจบริการเรียกว่า “เศรษฐกิจฐานจินตนาการ” หรือ Experience Economy (Pine และ Gilmore, 1998) ซึ่งเป็นขั้นตอนหลังจากการทำให้เป็นสินค้า (commodities) สินค้า (goods) และการบริการ (services) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Gentile et. al., 2007) ทั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจฐานจินตนาการ (Experience Economy) ประกอบไปด้วย เทคโนโลยี ความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น และการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้น ในปัจจุบันเศรษฐกิจฐานจินตนาการ เน้นการให้บริการที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ อีกทั้งยังมีการจัดการประสบการณ์นักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเพื่อนำเสนอความแตกต่าง และทำให้ลูกค้าเกิดความจงรักภักดีต่อผลิตภัณฑ์และบริการ (Knutson และ Beck, 2004) ดังคำกล่าวของ Pine และ Gilmore (1998) ว่า ธุรกิจจำเป็นต้องสร้างสิ่งที่สามารถแปรเป็นความทรงจำให้กับผู้บริโภคได้ และความทรงจำนั้นก็จะกลายเป็นสินค้าในอีกรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า “ประสบการณ์”

ในด้านของประสบการณ์กล่าวได้ว่าเป็นเศรษฐกิจแบบใหม่และมีความแตกต่างที่นำเสนอความมั่นคงในรูปแบบและเชื่อมโยงกันประสาธน์สัมพันธ์ทั้ง 5 ของนักท่องเที่ยว ซึ่ง Pine และ Gilmore (1998) ได้นำเสนอแนวคิด Experience Economy ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อ

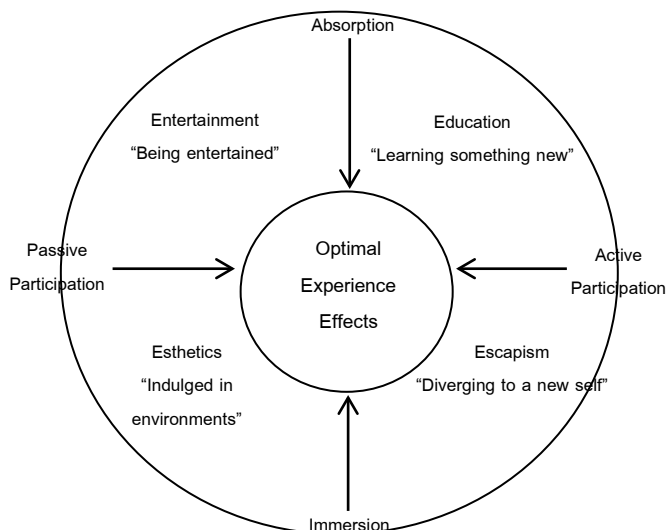
เสริมสร้างประสิทธิภาพการดำเนินธุรกิจในหลากหลายอุตสาหกรรมรวมถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการด้วย และได้กำหนดรูปแบบของประสบการณ์ออกเป็น 4 ด้าน (4Es) (ดังภาพ 2) ซึ่งมีความแตกต่างกันตามระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบพาสซีฟ (passive participation) ในกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวจะอยู่ในรูปแบบของมิตความบันเทิง (entertainment) และมิตความสุนทรีย์ (esthetic) ในขณะที่มิตการศึกษา (educational) และมิตการหลีกหนี (escapist) จะสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมแบบแอคทีฟ (active participation) หากนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมแบบพาสซีฟ ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวจะไม่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานทางการท่องเที่ยว แต่เมื่อนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมแบบแอคทีฟจะมีผลต่อการดำเนินงานซึ่งจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์การท่องเที่ยว ทั้งนี้ ประสบการณ์การท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

ประสบการณ์ด้านความบันเทิง (Entertainment experience) จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนักท่องเที่ยวได้สังเกตการณ์ ชม หรือมองดูกิจกรรมทางการท่องเที่ยวหรือการดำเนินการอื่นๆ ของแหล่งท่องเที่ยวอย่างพาสซีฟ (passive participation) โดยนักท่องเที่ยวจะเข้าไปอยู่ในการดำเนินงานหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวตามระดับความสนใจของนักท่องเที่ยว แต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมนั้นอย่างลึกซึ้ง (absorption) ซึ่งประสบการณ์ด้านความบันเทิงเป็นผลของการเดินทางท่องเที่ยวที่ถูกสะท้อนในคำว่า “สนุกสนาน” (fun) หรือเพลิดเพลิน (enjoy)

ประสบการณ์ด้านการศึกษา (Education experience) นักท่องเที่ยวจะซึมซับเหตุการณ์ ข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ ที่ถูกตีแผ่ออกไปก่อนการเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยว (absorption) เมื่อเดินทางถึงแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้ง (active participation) ในกิจกรรมหรือการดำเนินงานอื่นๆ ที่ตอบสนองนักท่องเที่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งประสบการณ์การศึกษาจะเกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้รับความรู้และทักษะทั่วไปและทักษะเฉพาะจากกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว

ประสบการณ์สุนทรีย์ (Esthetic experience) นักท่องเที่ยวเพลิดเพลินไปกับการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปราศจากผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสภาพแวดล้อมที่แหล่งท่องเที่ยวนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนร่วมแบบพาสซีฟ (passive participation) รวมถึงชื่นชมและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว (immersion) ซึ่งเป็นสิ่งที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถใช้ในการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้ ลักษณะสภาพแวดล้อมและการบริการของแหล่งท่องเที่ยวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยว ดังนั้นประสบการณ์ทางสุนทรีย์จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการประเมินแหล่งท่องเที่ยวและประสบการณ์การท่องเที่ยวโดยรวม

ประสบการณ์การหลีกหนี (Escapist experience) เป็นประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวต้องการปรับตัว (immersion) และมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้ง (active participation) มากกว่าประสบการณ์ด้านอื่นๆ โดยนักท่องเที่ยวจะมีส่วนร่วมในการสร้างประสบการณ์ตั้งแต่ก่อนการเดินทางจนถึงการเดินทางไปยังสถานที่ที่เฉพาะเจาะจงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งหมดที่คุ้มค่ากับเวลา โดยทั่วไปแล้วการท่องเที่ยวเป็นหนทางหนึ่งสำหรับผู้คนที่หลีกหนีจากชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ ประสบการณ์หลีกหนีเป็นหนึ่งในแรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวมากที่สุด (Prentice, 2004 อ้างถึงใน Oh, et. al., 2007) ดัง Cohen (1979) ที่กล่าวว่าเหตุผลพื้นฐานของการเดินทางท่องเที่ยวคือการค้นหาชีวิตที่มีความหมายหรือเพื่อหาศูนย์กลางทางจิตใจด้านอื่นๆ ของตนเองที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวัน

ภาพ 3 Four realm of experience economy

ที่มา: Pine และ Gilmore (1998 อ้างถึงใน Oh, et. al., 2007)

นอกจากนี้ Schmitt (1999) และ Fornerino, 2006 (อ้างถึงใน Gentile et. al., 2007) ยังได้แบ่งประสบการณ์ออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่

1. ประสบการณ์ที่เกี่ยวกับประสาทสัมผัสทั้ง 5 (Sensory Experience: Senses) เป็นประสบการณ์ที่เชื่อมโยงไปยังสัญชาตญาณของบุคคลที่รับรู้ผ่านประสาทสัมผัสด้วยวิธีการสื่อสารด้วยภาพ เสียง กลิ่น รสชาติ และการสัมผัส ที่ถูกนำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างกันเพื่อให้เกิดความน่าสนใจในสิ่งนั้นๆ หรือกิจกรรมนั้นๆ

2. ประสบการณ์เกี่ยวกับความรู้สึก (Affective experience: Feeling) เป็นประสบการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการแสวงหาอารมณ์ของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทางบวก ซึ่งอาจจะเป็นความรู้สึกดี มีความประทับใจ ความภาคภูมิใจหรือรู้สึกมีความสุขต่อสิ่งที่ได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

3. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้สร้างสรรค์ (Creative Cognitive experiences: Thinking) เป็นประสบการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการแสวงหาความรู้ของบุคคลที่อาจจะได้รับผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง โดยวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมกิจกรรมคือ การแสวงหาความรู้หรือทักษะในด้านต่างๆ เพิ่มเติม

4. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำ พฤติกรรม และวิถีชีวิต (Physical experience, Behaviors and Lifestyle: Acting) เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อาจจะมีเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตประจำวันของบุคคลนั้นๆ หรืออาจได้รับประสบการณ์จากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตและการแสดงออกทางพฤติกรรมของตนเองและคนรอบข้าง

5. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตัวตนในสังคม (Social-identity experience: Relating) เป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคลที่ขยายผลหรือแบ่งปันไปยังกลุ่มคนอื่นๆ รอบข้าง เช่น ครอบครัว ญาติ เพื่อน เป็นต้น โดยประสบการณ์ที่บุคคลได้รับนั้นเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรม นอกจากนี้ยังเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือบุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่สามารถหรือมีผลต่อการเกิดประสบการณ์ที่น่าจดจำ

นอกจากนี้ Roberts และ Sparks (2006) ได้กำหนดรูปแบบของประสบการณ์ออกเป็น 8 รูปแบบซึ่งจะช่วยเพิ่มประสบการณ์ในการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวให้มากขึ้น ได้แก่

1. ความจริงแท้ของประสบการณ์ (Authenticity of experience) นักท่องเที่ยวมักจะมองหาประสบการณ์ที่แท้จริงจากความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งความจริงนั้นเป็นมุมมองของนักท่องเที่ยวที่มีต่อพื้นที่หรือมุมมองที่ได้จากการทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยว หรือมีส่วนร่วมในเทศกาลต่างๆ ที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ความจริงแท่นั้นอาจจะหมายถึงรายละเอียดในสิ่งต่างๆ ที่มองเห็นและสิ่งที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว หรืออาจเป็นประสบการณ์ความเพลิดเพลินที่ได้รับจากการพูดคุยกับบุคลากร/เจ้าของพื้นที่ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะบ่งบอกถึงความต้องการในประสบการณ์ที่ทำให้รู้สึกถึงความจริงและรู้สึกว่าสิ่งเหล่านั้นมีความเป็นเอกลักษณ์

2. ความคุ้มค่า (Value for money) เป็นความรู้สึกของนักท่องเที่ยวต่อประสบการณ์ที่ได้รับนั้นว่าเป็นสิ่งที่คุ้มค่ากับสิ่งที่ลงทุนไป อย่างไรก็ตาม ความคุ้มค่าไม่ได้หมายถึงการที่บุคคลต้องการผลิตภัณฑ์ที่ราคาถูก แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกที่ได้รับความคุ้มค่าจากสิ่งที่ได้ใช้จ่ายไป ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่าจะได้รับการบริการจากแหล่งท่องเที่ยวซึ่งถือว่าเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้บริการ

3. การปฏิสัมพันธ์ด้านการบริการ (Service interaction) เป็นสิ่งที่บ่งบอก/แสดงถึงระดับของการบริการ ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับเจ้าของพื้นที่/บุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวและคนอื่น ๆ ในสังคมเดียวกันเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างประสบการณ์ นอกจากนี้ ความประทับใจแรกของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน หากแหล่งท่องเที่ยวมีการบริการที่ดีจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวซ้ำ

4. สถานที่และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ (Setting and surroundings) เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญ เพราะนักท่องเที่ยวเห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูด/กระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวมายังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ได้ และทำให้เกิดประสบการณ์ ในขณะที่สภาพอากาศและบรรยากาศก็ช่วยให้เกิดประสบการณ์ด้วย

5. การนำเสนอผลิตภัณฑ์ (Product offerings) นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมองหาตัวเลือกของผลิตภัณฑ์ที่ให้บริการนอกเหนือจากผลิตภัณฑ์หลัก เช่น ไวน์ มองหาตัวเลือกอื่นๆ เช่น การผลิตชีส ซึ่งสามารถซื้อกลับบ้านได้เช่นกัน อีกทั้ง นักท่องเที่ยวยังมีความคาดหวังในผลิตภัณฑ์ที่มาจากแหล่งผลิตในท้องถิ่น/ในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้การที่นักท่องเที่ยวเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวใดแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งไม่ใช่เพียงแค่ไปเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการเดินทางเพราะความต้องการที่จะเห็นและเพลิดเพลินไปกับสิ่งต่างๆ ที่แหล่งท่องเที่ยวนำเสนอหรือให้บริการ

6. การเผยแพร่ข้อมูล (Information dissemination) การให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับข้อมูลจาก 3 แหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือพิมพ์, แผ่นพับ) ศูนย์บริการข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว และการบอกต่อ (word of mouth) ผ่านการพูดคุยกับบุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวคนอื่นๆ

7. ประสบการณ์การเรียนรู้ (Personal growth: Learning experience) นักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผิวเผิน แต่ยังต้องการประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งอาจจะมาจากความสวยงามของพื้นที่ ความเป็นมาของพื้นที่ และสิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายในแหล่งท่องเที่ยวล้วนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งสิ้น การเรียนรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว การรับประทานอาหารและการดื่มในร้านอาหารและการศึกษาพฤติกรรมคนอื่น ๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์การเรียนรู้ เช่นเดียวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ รวมถึงการเรียนรู้ขั้นตอน/กระบวนการในการผลิตผลิตภัณฑ์ของแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนช่วยให้สร้างความทรงจำได้

8. การได้ทำตามที่ต้องการ: วิธีการดำเนินชีวิต (Indulgence: lifestyle) เป็นการเดินทางเพื่อหลีกหนีความวุ่นวายหรือความตึงเครียดในการทำงานหรือการดำเนินชีวิตประจำวัน นักท่องเที่ยวจึงต้องการที่จะปลดปล่อย ทำตามใจตัวเองเพื่อให้ได้รับประสบการณ์เพลิดเพลิน สนุกสนานจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปประเภทของประสบการณ์การท่องเที่ยวดังตาราง 4

ตาราง 4 ประเภทของประสบการณ์การท่องเที่ยว

นักวิชาการ ประเภท ประสบการณ์	ประสบการณ์ ด้านความ บันเทิง	ประสบการณ์ การเรียนรู้	ประสบการณ์ ทางสุนทรีย์	ประสบการณ์ การหลีกหนี	ประสบการณ์ ทางสังคม	ประสบการณ์ การบริการ
Pine และ Gilmore(1998)	✓	✓	✓	✓		
Schmitt (1999)	✓	✓	✓		✓	
Carmichael (2005)						✓
Andereck et. al. (2005)			✓		✓	✓
Roberts และ Sparks (2006)	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากความหลากหลายของประสบการณ์การท่องเที่ยวจะเห็นได้ว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มจะได้รับประสบการณ์ที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์หรือความต้องการในการท่องเที่ยว การเข้าร่วมกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวและความรู้สึกที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น

1. ประสบการณ์ทางสุนทรีย์ (Esthetics Experience) เป็นประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ หรือรับรู้จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรีย์ โดยเฉพาะการได้มองหรือได้เห็นผ่านสายตา และการได้ยินหรือได้ฟังผ่านอวัยวะการรับฟัง (อารี สุทธิพันธุ์, 2533) ทั้งนี้ การท่องเที่ยวฟาร์มสามารถสร้างประสบการณ์ทางสุนทรีย์ให้กับนักท่องเที่ยว โดยที่นักท่องเที่ยวจะได้รับผ่านการดู การชม หรือเห็นทัศนียภาพที่สวยงามของแหล่งท่องเที่ยว ได้สัมผัสบรรยากาศที่ทำให้รู้สึกสดชื่น รู้สึกถึงการผ่อนคลายจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อตกแต่งสถานที่ท่องเที่ยวให้มีความน่าดึงดูดใจ นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังได้รับประสบการณ์จากการชมการแสดงต่างๆ ภายในฟาร์ม (Pine และ Gilmore, 1998; Schmitt, 1999; Andereck et. al., 2005; Robert และ Sparks, 2006)

2. ประสบการณ์การเรียนรู้ (Education Experience) คือประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มตามความสนใจและความต้องการที่จะได้รับความรู้ต่างๆ อาจจะเป็นเรื่องที่คุ้นเคย หรือเพิ่มเติมทักษะ/ความรู้ในเรื่องที่แปลกใหม่ เช่น การเรียนรู้ขั้นตอนการรีดนมวัว ขั้นตอนหรือวิธีการให้อาหารสัตว์ วิธีการขี่ม้า หรือวิธีการแปรรูปผลผลิตจากสัตว์ในฟาร์ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังหมายรวมถึง

กิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตด้านอื่นๆ ของเกษตรกรผู้ทำฟาร์ม ซึ่งนักท่องเที่ยวไม่สามารถพบเจอหรือได้สัมผัส ได้เรียนรู้จากชีวิตประจำวัน หรือจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ (Pine และ Gilmore, 1998; Schmitt, 1999; Robert และ Sparks, 2006)

3. ประสบการณ์ด้านความบันเทิง (Entertainment Experience) เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่นักท่องเที่ยวสังเกตการณ์ การฟังเพลง ฟังบรรยาย การอ่านหนังสือหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ตามระดับความสนใจของนักท่องเที่ยว เพื่อให้รู้สึกผ่อนคลายและทำให้รู้สึกมีความสุข ความภาคภูมิใจ หรือความประทับใจจากการได้มาเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม (Pine และ Gilmore, 1998; Schmitt, 1999)

4. ประสบการณ์การหลีกหนี (Escapist Experience) เป็นประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มที่ให้ความรู้สึกถึงความแปลกใหม่ จากการเดินทางท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ไม่เคยได้ทดลองทำมาก่อนในการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความต้องการในการปรับตัวและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมากที่สุด (Pine และ Gilmore, 1998; Robert และ Sparks, 2006)

5. ประสบการณ์ทางสังคม (Social Experience) คือ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าของพื้นที่หรือบุคลากรภายในแหล่งท่องเที่ยวผ่านการพูดคุย สอบถามข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว เช่น ข้อมูลการเดินทาง การทำกิจกรรมต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวที่ได้มีการจัดวางไว้ หรือข้อมูลการเข้าพักในที่พักของแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มนักท่องเที่ยวด้วยกันเองก็ถือเป็นสร้างประสบการณ์และแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน (Schmitt, 1999; Andereck et. al., 2005; Robert และ Sparks, 2006)

6. ประสบการณ์ด้านการบริการ (Service Experience) เป็นประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เป็นผลมาจากการที่นักท่องเที่ยวเป็นผู้ใช้บริการต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม ได้แก่ การบริการข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวได้สัมผัสถึงวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลการท่องเที่ยวเพื่อใช้ในการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวหรือเข้าร่วมกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการบริการที่พัก ถือเป็นการสร้างประสบการณ์อีกอย่างหนึ่งที่นักท่องเที่ยวคาดหวังว่าจะได้รับการบริการที่ดี รู้สึกถึงความสะดวกสบายในการพักผ่อน รวมถึงการให้บริการอาหารที่มีความสะอาดและปลอดภัย นอกจากนี้ การบริการสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ห้องน้ำ ที่จอดรถ ถนน/เส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น อีกทั้ง การบริการร้านค้าของที่ระลึกของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญที่มีส่วนช่วยในการสร้างประสบการณ์และความทรงจำของนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวนอกเหนือจากภาพถ่าย (Carmichael, 2005; Andereck et. al., 2005)

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการดำเนินการท่องเที่ยวรวมถึงการท่องเที่ยวฟาร์มขึ้นอยู่กับบริการที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจเลือก

เดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวมีความต้องการที่หลากหลายและแตกต่างกัน โดยเฉพาะความต้องการในประสบการณ์ที่จะได้รับจากแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มนี้นักท่องเที่ยวมีความต้องการที่จะได้รับการบริการจากแหล่งท่องเที่ยว เช่น ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีป้าย/สัญลักษณ์ที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน ลานจอดรถที่เพียงพอและมีความปลอดภัย ห้องน้ำสาธารณะที่สะอาด ต้องการที่พักที่มีความสะอาด ปลอดภัยและมีความกลมกลืนกับแหล่งท่องเที่ยว การบริการอาหารที่มีคุณภาพ/ถูกสุขอนามัย รวมถึงความต้องการการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นความต้องการของนักท่องเที่ยวในการได้รับประสบการณ์ด้านการบริการ (Service Experience) นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังมีความต้องการสร้างความสัมพันธ์หรือต้องการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเกษตรกร บุคลากร และในกลุ่มนักท่องเที่ยวด้วยกัน ซึ่งเป็นประสบการณ์ทางสังคม (Social Experience) อีกทั้ง นักท่องเที่ยวยังต้องการประสบการณ์ทางสุนทรีย์ (Esthetics Experience) คือ ความต้องการที่จะได้เห็น ได้ชมความสวยงามทางทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปราศจากมลพิษ รวมถึงประสบการณ์ด้านความบันเทิง (Entertainment Experience) จากกิจกรรมการท่องเที่ยว เทศกาล/งานต่างๆ ที่จัดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว ประสบการณ์การหลีกหนี (Escapist Experience) คือ นักท่องเที่ยวต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งนักท่องเที่ยวมองหาโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำฟาร์ม และ นักท่องเที่ยวยังต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตการทำเกษตรกรรม ถือเป็นความต้องการประสบการณ์การเรียนรู้ (Education Experience) (Ochterski และ Roth, 2007; Kumbhar, 2012; Cigale et. al., 2013)

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า สิ่งที่แหล่งท่องเที่ยวฟาร์มนำเสนอไม่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวจึงส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวไม่สามารถดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ (O'Leary และ Deegan, 2005) ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกศึกษาถึงความสำคัญขององค์ประกอบทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มประเภทต่างๆ ตลอดจนศึกษาประสบการณ์การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม เพราะองค์ประกอบการท่องเที่ยวเป็นส่วนสำคัญในการสร้างประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรสามารถปรับปรุงและพัฒนาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว และสามารถกำหนดกิจกรรมได้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตามที่คาดหวังไว้ ซึ่งจะสามารถสร้างความประทับใจและความทรงจำที่ดีแก่นักท่องเที่ยวผู้มาท่องเที่ยวพื้นที่ชุมชนที่ทำเกษตรกรรม

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการท่องเที่ยวฟาร์มและการส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยว

องค์ประกอบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งนอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวและเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวแล้ว องค์ประกอบการท่องเที่ยวยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับการส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย โดยองค์ประกอบการท่องเที่ยวแต่ละองค์ประกอบสามารถส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยวได้หลากหลายประเภท ทั้งนี้ องค์ประกอบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มนั้นส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 6 ประสบการณ์ ดังตาราง 5

ตาราง 5 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการท่องเที่ยวฟาร์มและการส่งมอบประสบการณ์การท่องเที่ยว

องค์ประกอบการท่องเที่ยว	ประสบการณ์
สภาพภูมิประเทศ ความหลากหลายของสัตว์ในแหล่งท่องเที่ยว สิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว ความไม่แออัด (จำนวนนักท่องเที่ยวไม่มากเกินไป) ความมีชื่อเสียงของสถานที่ บรรยากาศเหมาะสำหรับการพักผ่อน	ประสบการณ์ทางสุนทรีย์
กิจกรรมการท่องเที่ยว วิธีชีวิตเกษตรกรรม	ประสบการณ์การเรียนรู้
สิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ร้านขายของที่ระลึก ร้านกาแฟ/ร้านขายเครื่องดื่ม	ประสบการณ์ด้านความบันเทิง
สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ กิจกรรมการท่องเที่ยว บรรยากาศเหมาะสำหรับการพักผ่อน	ประสบการณ์การหลีกหนี
กิจกรรมการท่องเที่ยว ความเป็นมิตรของบุคลากร	ประสบการณ์ทางสังคม
การคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ห้องน้ำ ลานจอดรถ ฯลฯ คุณภาพที่พัก ความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ร้านขายของที่ระลึก ร้านกาแฟ/ร้านขายเครื่องดื่ม อาหาร ความปลอดภัย ราคา ความสะอาด คุณภาพการบริการ ความเป็นมิตรของบุคลากร	ประสบการณ์ด้านการบริการ

ที่มา: พัฒนาเพื่อการศึกษา

สรุป การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในรูปแบบของฟาร์มนอกจากจะสร้างรายได้เพิ่มให้กับผู้ดำเนินงานทางการท่องเที่ยวแล้วยังเพิ่มโอกาสในการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว และเป็นโอกาสในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวหรือบุคคลอื่นๆ เพื่อเพิ่มช่องทางการทำการตลาดในการนำเสนอสินค้าและบริการของการท่องเที่ยวฟาร์มให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนช่วยในการสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวของเกษตรกรหรือผู้ดำเนินงานควบคู่ไปกับการดำเนินงานในฟาร์มอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การท่องเที่ยวฟาร์มยังเปิดโอกาสให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่น และกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นให้ความสนใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวผ่านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของการท่องเที่ยวฟาร์ม รวมถึงการเพิ่มความตระหนักในการอนุรักษ์วิถีชีวิตของการทำฟาร์ม (Oredegebe และ Fadeyibi, 2009; Tew และ Barbieri, 2012) นอกจากนี้ การท่องเที่ยวฟาร์มยังสามารถสร้างประสบการณ์ที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งประสบการณ์ทางสุนทรีย์ (Esthetics Experience), ประสบการณ์ทางสังคม (Social Experience), ประสบการณ์การเรียนรู้ (Education Experience), ประสบการณ์ด้านความบันเทิง (Entertainment Experience), ประสบการณ์การหนีภัย (Escapist Experience) และประสบการณ์ด้านบริการ (Service Experience) โดยนักท่องเที่ยวจะได้รับประสบการณ์เหล่านี้แตกต่างกันไปตามประเภทของการท่องเที่ยวฟาร์ม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความทรงจำที่ดีต่อแหล่งท่องเที่ยวฟาร์ม และสามารถแบ่งปันประสบการณ์หรือความทรงจำนั้นไปยังกลุ่มคนอื่นๆ รอบข้างได้

8. แนวคิดธุรกิจชุมชน

การดำเนินการพัฒนาการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ในกรณีการใช้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องหารูปแบบที่เหมาะสม แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นมีธรรมชาติของธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งเป็นธรรมชาติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเมื่อจับประเด็นการท่องเที่ยวชุมชนก็ต้องเกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการทำธุรกิจชุมชน ให้มุ่งสู่วิสัยทัศน์ของความยั่งยืนให้ได้ ในฐานะที่ธุรกิจชุมชนนั้นเป็นรูปแบบอันหนึ่งของการมีส่วนร่วมของชุมชน (Local participation) ในกระบวนการพัฒนาการทำความเข้าใจต่อหลักการพื้นฐานของธุรกิจชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นในด้านความหมาย หลักการ กระบวนการ ยุทธศาสตร์ตลอดจนแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องธุรกิจชุมชนด้วย และเมื่อได้แนวคิดในเรื่องธุรกิจชุมชนนี้แล้ว การปรับประยุกต์ใช้ในธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนต้องศึกษาเรียนรู้

ความหมายของธุรกิจชุมชน

องค์กรธุรกิจชุมชน หมายถึง ชุมชนหรือสหกรณ์หรือใช้ชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนหรือไม่ก็ตาม เป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งเพื่อทำธุรกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน และดำเนินการโดยชุมชน กล่าวคือ สมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุน การบริหารจัดการ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในกระบวนการทำงานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ขององค์กรทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติทั้งหญิงและชายเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าว

ธุรกิจชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนทำธุรกิจที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของตนเองเป็นแนวทางการพัฒนาที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้มีการระบุแนวทางการทำงานพัฒนาว่าเป็นแบบบูรณาการ กล่าวคือ การพยายามประสานการพัฒนาทุกด้านเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือการพัฒนาคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คนเป็นศูนย์กลางของงานพัฒนา เพื่อให้นโยบายดังกล่าวบังเกิดผลเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องมีโครงการปฏิบัติการรองรับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแนวทางหนึ่งที่มีเป้าหมายที่จะพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น หมายถึงการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน เน้นให้ชุมชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง พร้อมกับพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองการปกครอง โดยกล่าวได้ว่า ธุรกิจชุมชน คือกุญแจสำคัญอีกอันหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน

กระบวนการกลายเป็นธุรกิจชุมชน

ก่อนที่จะเกิดมีธุรกิจชุมชนขึ้นมาได้ จำเป็นจะต้องมีองค์กรชุมชนเสียก่อน และกว่าที่องค์กรชุมชนนี้จะป็นรูปร่างขึ้นมาได้ ก็เป็นกระบวนการพัฒนายาวนานและซับซ้อน โดยธรรมชาติแล้วกลุ่มชุมชนใดๆ ก็มีความเป็นองค์กรชุมชนอยู่แล้วในระดับหนึ่ง หากแต่ว่าชุมชนนั้นๆ จะมีจิตสำนึกร่วมในความเป็นองค์กรชุมชนมากน้อยแค่ไหน มีวัตถุประสงค์ร่วม มีระบบบริหารจัดการร่วมหรือไม่อย่างไร แต่ในความหมายขององค์กรชุมชนที่แท้จริงนั้น กาญจนา แก้วเทพ ในสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540 : 19-29) ได้กล่าวว่า มีหลักการของกระบวนการพัฒนายกลายเป็นองค์กรชุมชน ซึ่งมีการวิวัฒนาการทั้งหมด 4 ขั้นตอนตามลำดับดังนี้ คือ

- (1) ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่มและแสวงหาทางเลือกในระดับความคิด
- (2) ขั้นลงมือปฏิบัติการ
- (3) ขั้นโตแล้วต้องแตก การขยายกลุ่ม ขยายเครือข่าย
- (4) ขั้นพลังคือความสามัคคี

9. แนวคิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ชุมชน

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ คือ การที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แล้วเรียนรู้ทักษะบางอย่างที่จัดสอบโดยชุมชนนั้น มีคนในชุมชนเป็นครูผู้สอนคอยดูแลแนะนำ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองปฏิบัติเพื่อความสุขสนุกสนานและเป็นประสบการณ์ใหม่ในชีวิต แทนที่จะเพียงยืนชมหรือสังเกตการณ์เท่านั้น แต่กระนั้นก็ไม่ถึงกับมุ่งให้ทำได้ถึงระดับที่ชำนาญ ทั้งนี้ชุมชนเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และวัตถุดิบในการเรียนรู้ไว้ให้ และมีกิจกรรมเสริมเพื่อการผ่อนคลายและความสุขสนุกสนาน หากนักท่องเที่ยวต้องการพักค้างแรมในชุมชน อาจจะพักในบ้านที่ชุมชนจัดแยกให้ต่างหากหรือพักกับชาวบ้าน ซึ่งตัวอย่างของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ได้แก่ การเรียนรู้ทักษะเชิงช่าง เช่น การกลึงไม้ การแกะสลักไม้ การทอผ้า และการปั้นหม้อ เป็นต้น การเรียนรู้เชิงนิเวศน์ เช่น การเดินป่า การศึกษาพันธุ์ไม้ และการทำเหมืองฝาย เป็นต้น และการเรียนรู้เชิงสุขภาพ เช่น การทำเครื่องต้มสมุนไพร และการปลูกพืชปลอดสารพิษ เป็นต้น

10. แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่จะท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

กระแสการท่องเที่ยวหากเดิมเป็นการดูอยู่ห่างๆ และเน้นการพักผ่อน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการเข้าใกล้ สัมผัส และเรียนรู้ นักท่องเที่ยวมีความต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่สำหรับชีวิต เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจออกเดินทางเพื่อมาสัมผัสท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น จุดประกายให้ผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาการท่องเที่ยวรวมถึงชาวบ้านในชุมชนเรียนรู้ว่าการท่องเที่ยวที่สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะได้รับการตอบสนองที่ดีจากนักท่องเที่ยว เพราะสามารถสนองความต้องการพื้นฐานของการมาท่องเที่ยวได้ ซึ่งในสายตาของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมองว่าชุมชนท้องถิ่นในชนบทไทยเป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยภูมิปัญญาหรือแก่นของวัฒนธรรม ที่แตกต่างตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่ผ่านการสร้างสมพัฒนาระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคม-วัฒนธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่มีทั้งความหลากหลายและคล้ายคลึงระคนกันในดินแดนที่เป็นประเทศไทยนี้

11. อุปสรรคของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยพบว่าอุปสรรคไม่ได้มีเพียงแต่เรื่องความพร้อมและการเตรียมตัวเตรียมใจของนักท่องเที่ยวเท่านั้น ยังมีเรื่องอื่นๆ อีก เช่น ช่องทางการจัดจำหน่าย และความไม่พร้อมของชุมชน ซึ่งในด้านช่องทางการจัดจำหน่าย European Commission (2005) รายงานผลการวิจัยของสำนักงานสถิติแห่งสหราชอาณาจักร (UK Office of National Statistics) พบว่าผู้ใหญ่วัยอังกฤษร้อยละ 68 ใช้อินเทอร์เน็ตในการหาข้อมูลด้านการท่องเที่ยว แต่มีเพียง

หนึ่งในสิบของกลุ่มนี้เท่านั้น (ร้อยละ 6.8 ของผู้ใหญ่ชาวอังกฤษทั้งหมด) ที่ซื้อการท่องเที่ยวผ่านทางอินเทอร์เน็ต นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะซื้อทัวร์ผ่านแอเจนต์ที่สามารถพูดคุยกันและเห็นหน้ากันได้มากกว่า ซึ่งในประเทศเยอรมนีก็คล้ายคลึงกันโดยจะมีสำนักงานท่องเที่ยวของเอกชน (Reisebuero) เป็นนายหน้าขายแพ็คเกจทัวร์ สาเหตุที่สัดส่วนของการซื้อขายผ่านอินเทอร์เน็ตน้อยก็เพราะผู้ซื้อไม่มั่นใจว่าเว็บไซต์นี้รับผิดชอบโดยใคร และตนเองจะถูกหลอกหรือไม่ ประเด็นนี้เป็นอุปสรรคของการขายการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ เพราะการท่องเที่ยวแบบนี้จัดทำโดยชุมชนที่ไม่มีพลังในการประชาสัมพันธ์ต้องผ่านตัวแทนการขายระดับโลก หากจะเลือกประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นต้นทุนที่ถูกกว่าก็เสี่ยงที่จะไม่ได้รับความเชื่อถือ นอกจากนี้สำหรับชุมชนท่องเที่ยวในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ในชนบทประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ขาดมิติด้านธุรกิจท่องเที่ยวและขาดความรู้ความสามารถในการใช้อินเทอร์เน็ต รวมถึงบางแห่งบอดสัญญาณ แต่ในขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวไทยที่จะเป็นผู้ซื้อบริการการท่องเที่ยวชุมชนในปัจจุบันใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตในการแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่จะมาเติมเต็มความต้องการด้านความแปลกใหม่ ผจญภัย และเรียนรู้เรื่องราววิถีชีวิตและภูมิปัญญาสั่งสมของคนไทย

สำหรับความไม่พร้อมของชุมชน ผู้วิจัยพอจะสรุปสาเหตุสำคัญคือ

- ไม่มีการพัฒนาสวัสดิการความเป็นไปของประชาชนในชุมชน
- การท่องเที่ยวของชุมชนจะยั่งยืนได้เมื่อสามารถปล่อยให้ชุมชนจัดการกันเอง
- การตัดสินใจเรื่องการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังอยู่ในมือของตัวแทนการท่องเที่ยวมีเพียงบางพื้นที่ที่ชุมชนจะตัดสินใจกันเอง
- การมีเพียงผู้นำชุมชนเท่านั้นที่ร่วมประชุม ลูกบ้านไม่มาประชุม ทำให้ไม่มีพลังต่อรองของชุมชน และผู้นำชุมชนก็ไม่สามารถพูดแทนลูกบ้านทุกคนได้
- ความพยายามที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วมในชุมชน (empowerment) เป็นกลไกที่ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง เพราะมีอุปสรรคกันไม่ให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมเต็มที่

ข้อสรุปด้านความต้องการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

1. การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้จะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เคยมาเที่ยวประเทศไทยแล้ว (นักท่องเที่ยวซ้ำ)
2. การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้จะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วมากกว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยตลาดที่มีโอกาสมากที่สุดคือ ยุโรป สหรัฐอเมริกา และโอเชียเนีย

3. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่จะสนใจมากที่สุดจะเป็นทั้งผู้สูงอายุ มีการศึกษา หรือผู้ที่ทำงานในสำนักงาน ต้องทำงานอยู่หน้าคอมพิวเตอร์เป็นประจำ ซึ่งต้องการแสวงหาสัมผัสใหม่จากธรรมชาติ การเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ และกลุ่มที่รักการผจญภัย

4. ประเภทของการท่องเที่ยวชนิดนี้ได้แก่ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาเกษตรกรรม สุขภาพ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. ปัญหาที่สำคัญของการตัดสินใจเที่ยวเพื่อการเรียนรู้คือเวลา ปัจจัยที่สำคัญคือนักท่องเที่ยวไม่มั่นใจว่าจะสามารถเรียนรู้ได้ ในระดับที่ต้องการภายในเวลาที่จำกัด นอกจากนี้อุปสรรคอีกประการหนึ่งคือ นักท่องเที่ยวอาจจะไม่มั่นใจในความปลอดภัย และความสะดวกสบายในชุมชนที่จัดให้มีการเรียนรู้

6. เนื่องจากการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ยังไม่เป็นที่แพร่หลายจึงอาจจะทำให้นักท่องเที่ยวไม่มีข้อมูลข่าวสารในเรื่องนี้พอที่จะคำนวณว่าเกิดความคุ้มค่าของเงินที่จ่าย เมื่อเทียบกับทางเลือกอื่นสำหรับการท่องเที่ยวที่มีข้อมูลมากกว่า

7. นักท่องเที่ยวอาจจะไม่มั่นใจคุณภาพของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ว่าจะได้รับประสบการณ์และทักษะตรงตามความต้องการหรือไม่ ซึ่งสิ่งนี้เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชม

8. ระดับของการมีส่วนร่วมที่นักท่องเที่ยวต้องการอาจจะไม่มากนัก เพราะนักท่องเที่ยวโดยมากอาจไม่ได้ต้องการมาเน้นเรียนรู้ หากแต่มองว่าเป็นประสบการณ์ใหม่ที่นาทลองเท่านั้น ไม่ได้เน้นให้จำเป็น ขอมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกัน

12. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม (Activity Tourism)

ในประเทศไอร์แลนด์เหนือมีการประกวดความคิดด้านการท่องเที่ยวใหม่ และความคิดที่ได้รับรางวัลหนึ่งในห้าของรางวัลยอดเยี่ยมระดับประเทศ คือ การท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม (Activity Tourism) แต่ลักษณะการท่องเที่ยวประเภทนี้จะเน้นกิจกรรมกลางแจ้ง อาทิเช่น การเดินทางไกล การพายเรือ การปั่นจักรยานวิบาก การขี่ม้า และการตกปลา เป็นต้น ที่ Dyfi Valley ในเวลส์สหราชอาณาจักร ได้มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่ชอบผจญภัยเช่นกัน อาทิเช่น การปีนหน้าผา การพายเรือแคนู การเล่นกอล์ฟ การตกปลา การเดินป่า และกิจกรรมกลางแจ้งอื่นๆ ส่วนในประเทศไทยที่จังหวัดนครศรีธรรมราชก็มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม เช่น การล่องแพ การสำรวจถ้ำ การตั้งแคมป์ในสวนทุเรียน การเที่ยวชมน้ำตก และการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมจึงแตกต่างจากการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ทั้งในจุดประสงค์และรูปแบบของการท่องเที่ยว

13. แนวคิดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม (Participatory Tourism)

คำว่า การท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมมีความหมายสองนัย นัยแรกคือการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ที่หมู่บ้าน Rusawa ในทวีปแอฟริกาได้รับการสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวจากสหประชาชาติ (UNDP) และองค์การระหว่างประเทศจากสหราชอาณาจักร (DID-UK) และจากเนเธอร์แลนด์ (SNV) พยายามให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว โดยจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่

- การฝึกอบรมการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว
- การฝึกอบรมการจัดการที่พัก โรงแรม และสถานที่ตั้งแคมป์
- การฝึกอบรมมัคคุเทศก์ในการเดินป่า
- การปลูกผักสวนครัวเพื่อเป็นอาหารแก่นักท่องเที่ยว
- การเลี้ยงสัตว์ปีกเพื่อนำมาทำอาหารให้นักท่องเที่ยว

ในความหมายนัยที่สองหมายความว่า การมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว คือ ไม่เพียงแต่สังเกตการณ์แต่ต้องเข้ามาสัมผัสจริงด้วย ผู้ที่จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบนี้ อาทิเช่น New Foundland ประเทศแคนาดา มีโปรแกรมการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม (Participatory Tourist Program) จัดโดยองค์กร RIOCAL (Renews Institute of Culture and Learning) โดยมีกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยว 3 ประเภท ดังนี้

- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Eco-tourism)
กิจกรรม อาทิ การตั้งแคมป์ การพายเรือแคนู และการตกปลา
- การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism)
กิจกรรม อาทิ การเล่นกีตาร์ การร้องเพลง และการทำอาหารท้องถิ่น
- การท่องเที่ยวเชิงการศึกษา (Educational tourism)
กิจกรรม อาทิ การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเมือง การวางแผนเมือง การสร้างสังคมเมืองให้เกิดขึ้น และการวิเคราะห์ด้านการจัดการเมือง

กิจกรรมที่ RIOCAL มีความจริงจังกว่าที่อื่น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงการศึกษา แต่ที่น่าสนใจคือมีกิจกรรมการทำอาหารซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่เสนอในการศึกษานี้ด้วย แต่เมื่อดูในรายละเอียดแล้วเหมือนเป็นการทำอาหารเล่นกันสนุกๆ มากกว่าที่จะเรียนเอาจริงเอาจัง การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมนี้มีความใกล้เคียงกับรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

โดยสรุปการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้เป็นแนวความคิดที่ผสมผสานเอาโรงเรียนเข้ากับการท่องเที่ยว โดยมุ่งเป้าไปที่นักท่องเที่ยวต่างชาติ และทำการเรียนการสอนในชุมชน โดย

ครูผู้สอนเป็นคนท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานบันเทิง ได้ประสบการณ์แปลกใหม่ในชีวิต ได้สัมผัสวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้ทดลองปฏิบัติจริง แทนที่จะเป็นเพียงการสังเกตดูเฉยๆ ทั้งนี้มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะสอนทักษะทุกอย่างให้นักท่องเที่ยวอันอาจจะเป็นความลับทางการค้าของชุมชนนั้นแต่อย่างใด

14. ระดับการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนที่เหมาะสม

เมื่อศึกษาเรื่องระดับการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนจาก European Commission (2005) ทำให้ได้ข้อพิจารณาว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ควรจัดในรูปแบบใด ซึ่งการศึกษานี้ทำการศึกษาหมู่บ้านนอกเมืองจำนวน 15 แห่ง ครอบคลุม 8 ประเทศในสหภาพยุโรป พบว่าลักษณะการท่องเที่ยวเป็นไปในลักษณะสังเกตการณ์ มากกว่ามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เช่นในหมู่บ้าน Bregenzerwald ในประเทศออสเตรีย นักท่องเที่ยวจะเดินทางมาชมการทำเนยแข็ง และสามารถชิมและเลือกซื้อเนยแข็งได้ที่บริเวณการสาธิต นักท่องเที่ยวไม่ได้ลงมือทำเนยแข็งและไม่ได้ใช้เวลามากพอที่จะเรียนรู้วิธีการทำเนยแข็งจนถึงขั้นทำเป็น เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านในประเทศไทย เช่นที่หมู่บ้านท่องเที่ยวอัมพวา และชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร พบว่ามีกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือนักท่องเที่ยวจะได้เห็นการสาธิตและได้ทดลองหยอดน้ำตาลมะพร้าวที่อัมพวา ทดลองอัดข้าวตอกตัด และแกงขี้เหล็กที่ชุมชนนครชุม นอกจากนี้ยังสามารถชิมในสิ่งที่ตนเองทดลองทำและซื้อผลิตภัณฑ์จากแหล่งผลิตเช่นกัน

ในประเทศเยอรมนี จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเพื่อชิมไวน์ที่หมู่บ้าน Mayschoss โดยก่อนชิมจะมีผู้บรรยายให้ความรู้เรื่องไวน์ ประวัติและเทคนิคการหมักไวน์ และถ้าหากนักท่องเที่ยวเดินทางไปถึงก่อนค่ำจะมีโอกาสได้ทดลองเก็บผลองุ่นที่สวนองุ่นด้วย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวสร้างความสนุกสนานแก่นักท่องเที่ยวมาก แต่นักท่องเที่ยวก็ยังไม่ถึงขั้นที่จะสามารถหมักผลองุ่นให้เป็นไวน์ ส่วนที่หมู่บ้าน Ballyhoura ในประเทศไอร์แลนด์จะพานักท่องเที่ยวเข้าไปชมการทำฟาร์มปศุสัตว์ ซึ่งโดยปกติไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปชมภายในฟาร์ม โดยจะมีผู้บรรยายถึงวิธีการเลี้ยงดูสัตว์จนกลายมาเป็นอาหารที่มีคุณภาพสำหรับชาวยุโรป แต่นักท่องเที่ยวก็ไม่ได้สัมผัสสัตว์ ในประเทศไทยที่ฟาร์มโชคชัยมีการนำแนวคิดนี้มาใช้ โดยให้นักท่องเที่ยวสามารถทดลองรีดนมวัวได้ ดังนั้น เท่าที่ดูแล้วส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวเพียงแวะมาและมีกิจกรรมที่แปลกใหม่ให้ทำเท่านั้น นักท่องเที่ยวไม่ได้เตรียมตัวที่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ซึ่งจะดูเหมือนเป็นการบังคับกันมากเกินไปหากจะให้นักท่องเที่ยวลงมือปฏิบัติในขณะที่ไม่พร้อม ดังนั้นความพร้อมของนักท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องใหญ่ และคำถามคือนักท่องเที่ยวจำนวนมากแค่ไหนที่จะพร้อมที่จะมาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเชิงเกษตรในประเทศไทย

ส่วนการมาเรียนรู้ในชุมชนหมู่บ้านโดยพักค้างคืนยาวนานในโฮมสเตย์ของหมู่บ้านตามหลักสูตรที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญาเชิงเกษตรที่ชุมชนกำหนดตามโปรแกรมที่ผู้มาเยือนต้องการเรียนรู้กลับพบมากในชุมชนชนบทของไทยซึ่งนอกจากได้มาท่องเที่ยวและเรียนรู้หลักสูตรต่างๆ ที่ตนเองต้องการเรียนแล้ว ผลการเรียนรู้ก็นำกลับไปขยายผลใช้ที่บ้านของตัวเองซึ่งบางครั้งสามารถนำไปสร้างงานสร้างอาชีพให้กับตนเองได้ด้วย เช่น ที่จังหวัดพิษณุโลกมาเยือนจะได้เรียนรู้วิถีเกษตรที่ชุมชนบางกระน้อย อำเภอบางกระทุ่ม เรียนรู้การทำเกษตรที่สูงที่บ้านรักไทย อำเภอเนินมะปราง และที่บ้านจำรุง จังหวัดระยอง เป็นต้น

15. กรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติการ

ในเชิงปฏิบัติการมีแนวทางในการจัดการดังนี้

1. เพิ่มศักยภาพชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจกระบวนการ CBR พัฒนา CBT และความรู้ความสามารถในการดำเนินการท่องเที่ยว ทั้งด้านบริหารจัดการ และการให้บริการ ด้วยการศึกษแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนในพื้นที่ ที่นำไปสู่การมีเครือข่ายเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ ชุมชน การปฏิบัติ การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เทคนิคการระดมความคิด (AIC) กระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มร่วมกันระดมความคิด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสารบนพื้นฐานของความเสมอภาค เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Map) และเทคนิคสุนทรียสาธก (Appreciative Inquiry : AI) ที่ผู้ใช้เครื่องมือ AI นี้ ต้องมีความเชื่อบนสมมุติฐานที่ว่า “ระบบมีชีวิตทุกระบบ” และในทุกะบบล้วนมีศักยภาพที่ยังไม่เคยขุดค้นออกมาใช้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความรู้และมีพลังที่จะสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดสิ่งดีๆ ในชุมชนได้

2. ให้ทุกภาคส่วนในพื้นที่เป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาอย่างแท้จริง ต้องสร้างสถานการณ์และกลยุทธ์การหนุนเสริมให้กิจกรรมพัฒนา CBT ด้วย CBR เป็นกิจกรรมของคนในชุมชนท้องถิ่นจนเกิดกิจกรรมการรวมกลุ่ม เพื่อร่วมมือร่วมใจกันทำงาน นำไปสู่ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชนท้องถิ่นเกิดเป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกันในชุมชน

3. ผลการปฏิบัติการหนุนเสริมที่ก่อให้เกิดชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์เชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมเกิดความตระหนักรู้และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้คนในชุมชนมีสุขภาวะทางกายและทางใจ ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตดีขึ้น สำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิดและธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่คนในชุมชนสร้างขึ้น

4. หนุนเสริมการออกแบบดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนทั้ง 5 พื้นที่ ด้วยองค์ความรู้ที่ทีมวิจัยชุมชนศึกษาสืบค้นได้ซึ่งมีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นที่ผ่านการหาหรือจากเวทีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดความชื่นชมร่วมกัน ร่วมกันคัดสรรกำหนดจุดทรัพยากรในชุมชนที่จะใช้ในกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน และร่วมกันแก้ไขปัญหา

5. ดูแลให้ข้อเสนอแนะ เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการ และเป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่าง เป็น การวิจัยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัย นักวิชาการ ชาวบ้านและภาคีเครือข่ายใน พื้นที่วิจัย ได้เข้ามาร่วมคิดร่วมเรียนรู้และร่วมถกเถียงปัญหาร่วมกัน มีการประยุกต์รูปแบบ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และเทคนิคการประชุม AIC (appreciation-influence-control) เป็นกรอบใน การดำเนินงาน นอกจากนี้ในระหว่างการทำงานเสริมได้มีการประเมินความก้าวหน้า (progress evaluation) ประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) เพื่อนำผลที่ได้มา ปรับเปลี่ยนเติมเต็มรูปแบบการหนุนเสริมตลอดกระบวนการของการดำเนินโครงการวิจัย และ เพื่อให้การวิจัยสามารถได้มาซึ่งคำตอบเชิงประจักษ์ในแต่ละวัตถุประสงค์ ทีมวิจัยจึงได้กำหนด วิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ ศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนา โจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนาได้ 3 พื้นที่

เพื่อให้การวิจัยสามารถได้มาซึ่งคำตอบเชิงประจักษ์ในวัตถุประสงค์ที่ 1 ผู้วิจัยจึงได้ กำหนดขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ โดยเฉพาะข้อมูลยุทธศาสตร์การยกระดับชุมชน ท้องถิ่นด้วยทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่
2. ลงพื้นที่ร่วมศึกษากับทีมวิจัยชุมชนศึกษาวิเคราะห์ทรัพยากรทางธรรมชาติทางมรดก วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีเกษตรกรรมที่จะเป็นทุนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชาวนา ของชุมชนและสังคมในพื้นที่อย่างยั่งยืน
3. ลงพื้นที่ร่วมสำรวจศักยภาพพื้นที่เป้าหมายเบื้องต้นพร้อมสังเกตปรากฏการณ์ที่เป็น บริบททั่วไปด้านต่างๆ พบผู้นำชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็นและประสบการณ์ รวมถึงศึกษาตัวแปรที่จะนำมาสู่การเชื่อมโยงพื้นที่และความรู้ทางธรรมชาติ มรดกวัฒนธรรม ของพื้นที่และวิถีเกษตรกรรมออกสู่วงกว้าง
4. คัดกรองพื้นที่เป้าหมายโดยการสำรวจเจาะลึก หยั่งเสียงประเมินศักยภาพการมีส่วนร่วม เพื่อคัดเลือก กำหนดชุมชนท้องถิ่นที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยกระบวนการ

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาของพื้นที่ซึ่งได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ความเป็นไปได้จากข้อมูลข้างต้น

5. ประชุมผู้นำชุมชนและภาคีผู้เกี่ยวข้องในระดับชุมชนท้องถิ่น ร่วมหารือเพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นที่จะพัฒนาและแก้ปัญหาด้านเกษตรกรรมของชุมชนด้วยกระบวนการใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาท่องเที่ยววิถีชาวนา

6. เวทีสร้างความเข้าใจการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พัฒนาการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน มุ่งให้เกิดการยอมรับการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พัฒนาชุมชนท่องเที่ยว

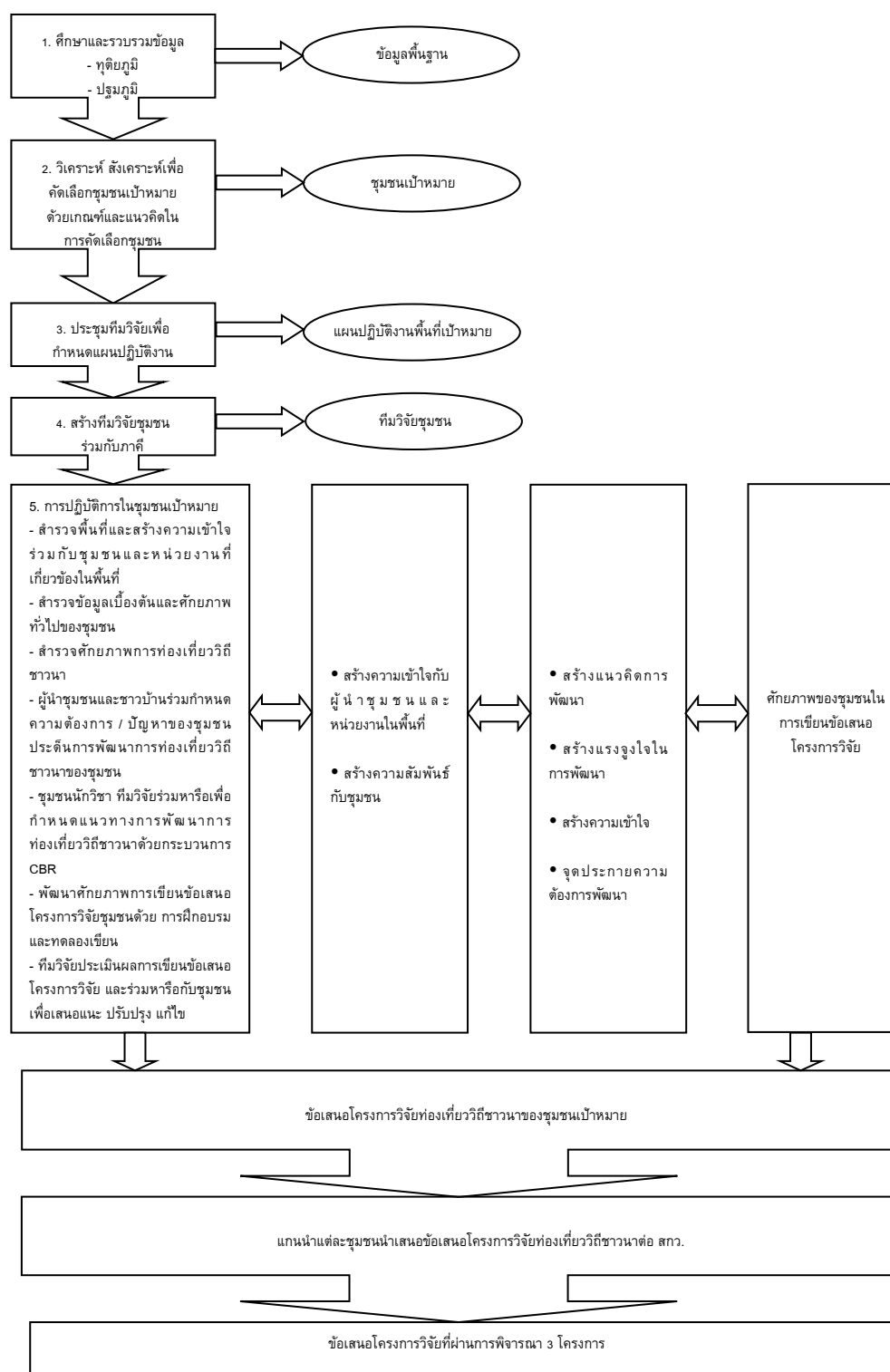
7. ร่วมกำหนดโจทย์วิจัยและดำเนินการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยท่องเที่ยววิถีชาวนาของชุมชน

8. ทีมวิจัยชุมชนและพี่เลี้ยงหรือผู้ประสาน CBR แต่ละพื้นที่ร่วมเวทีนำเสนอข้อเสนอโครงการวิจัยของชุมชน 3 พื้นที่ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ

9. ลงพื้นที่ร่วมแก้ไขโครงการวิจัย 3 พื้นที่ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิกับทีมวิจัยชุมชน

10. ประสานภาคีที่เกี่ยวข้องแต่ละพื้นที่ที่มีส่วนเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พัฒนาการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชนในลักษณะ win-win ทั้งสองฝ่าย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ภาพที่ 4 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อหนุนเสริมเครือข่ายชุมชนนาร่อง 5 พื้นที่ให้สามารถใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาโดยชุมชนได้

ในการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เป็นการดำเนินการเพื่อติดตามหนุนเสริมและร่วมศึกษาศักยภาพของชุมชนและกำหนดศักยภาพเด่นๆ ของพื้นที่ 5 เครือข่ายชุมชนที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นปัจจัยดึงดูดให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนและพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการโดยเสนอแนวคิดให้ชุมชนหาแนวทางดำเนินการพัฒนาศูนย์ข้อมูลชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนไปพร้อมๆ กับการพัฒนาท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาด้วย และเพื่อให้เครือข่ายทั้ง 5 พื้นที่มีทักษะความสามารถในการจัดท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนา จึงได้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรของชุมชนเพื่อให้มีทักษะความสามารถในการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาโดยร่วมบูรณาการทุนของชุมชนสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน การดำเนินการวิจัยจึงเป็นการพัฒนาร่วมกับนักวิจัยชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ต้องเริ่มต้นจากการใช้ CBR พัฒนาให้ชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่โดยการทดลองการจัดการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน การหาประสิทธิภาพของการบริหารจัดการและให้บริการ โดยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในลักษณะการรวมพลังร่วมกับภาคีต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสุดท้ายของกิจกรรมในขั้นตอนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับปัญหา ซึ่งระหว่างทางของการพัฒนาใช้วิธีการหลากหลาย ซึ่งได้แก่ 1) การร่วมค้นหา ร่วมพิจารณา และร่วมจัดลำดับความสำคัญ 2) การร่วมค้นหาสาเหตุ 3) การร่วมค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา-การพัฒนา 4) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยววิถีชาวนาหาแนวทางพัฒนางานการตลาด และ 5) ให้แนวทางชาวบ้านใช้กระบวนการ PDCA ในการร่วมกันประเมินผลของการดำเนินกิจกรรมการจัดท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาและการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาคประชาชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน และภาครัฐ เพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาที่มีความเหมาะสมและมีโอกาสประสบความสำเร็จมากขึ้น ดังนั้นความหมายของการมีส่วนร่วมของทีมนักวิจัยจึงหมายถึงรวมถึงวิธีการ และเป้าหมายในเวลาเดียวกัน

ขั้นตอนและการดำเนินการวิจัย

1. การออกแบบวิจัย (research design)

โครงการวิจัยนี้เป็นการดำเนินงานวิจัยและพัฒนา ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นกลยุทธ์สำคัญ ควบคู่ไปกับการวิจัยแบบบรรยายเชิงสำรวจ โดยร่วมการสำรวจข้อมูลร่วมกับชุมชน ใช้การสังเกตการณ์

แบบมีส่วนร่วม การร่วมสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลในหัวข้อที่ต้องการศึกษา มีการรวบรวมเอกสารจากบุคคล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษา การร่วมกำหนดประเด็นที่ชุมชนต้องได้รับการพัฒนา การตรวจสอบข้อมูลการศึกษา โดยใช้กระบวนการเวทีชุมชน

2. สถานที่เก็บข้อมูล

- 1) ตำบลสวรรคโลก 13 หมู่บ้าน จังหวัดสุโขทัย
- 2) ตำบลบางช้าง 9 หมู่บ้าน จังหวัดสุโขทัย
- 3) พื้นที่ชุมชนเป้าหมายใหม่เขตภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 3 พื้นที่

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) แบบบันทึกข้อมูล
- 2) กล้องบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว
- 3) แผนที่ภูมิศาสตร์ 2 พื้นที่

4. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ

- 1) ทีมวิจัย
- 2) นักวิจัยชุมชนจำนวน 5 พื้นที่
- 3) คณะที่ปรึกษาของ 5 โครงการวิจัยชุมชน
- 4) คณะวิทยากรและผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่ชุมชนทั้ง 5 พื้นที่ ในกระบวนการวิจัยและพัฒนา ซึ่งรวมทั้ง พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูล

5. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการหนุนเสริมการพัฒนาท่องเที่ยวเกษตรวิถีชาวนาด้วยกระบวนการ CBR ประกอบด้วย 9 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเตรียมการ เป็นการเตรียมความพร้อมทีมวิจัย โดยการจัดประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจ เตรียมใจ และให้ความรู้ ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับฐานคิดทีมวิจัยชุมชน รวมทั้งเตรียมชุมชน แนะนำทีมวิจัยกับชุมชน พบและชี้แจงผู้นำชุมชนเพื่อสร้างสัมพันธภาพในชุมชน เข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ฯลฯ

2. ประเมินสภาพชุมชน โดยร่วมกิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกด้านของชุมชนด้วยเครื่องมือหลากหลายชนิด เช่น แผนที่ชุมชน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติชีวิตโครงสร้างองค์กรชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ระบบความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ในชุมชน ภาวคิตที่เกี่ยวข้องและจัดทำแบบฟอร์ม รวมถึงสำรวจปัญหาชุมชน

3. วิเคราะห์ปัญหา โดยการรวบรวมข้อมูลและปัญหาของชุมชน นำข้อมูลและปัญหาดังกล่าวมาวิเคราะห์ร่วมกับชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง

4. จัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยการจัดทำเกณฑ์การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและวิเคราะห์ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น ซึ่งในขั้นเลือกปัญหาให้ชุมชนเป็นผู้เลือกปัญหาและให้ข้อมูลจริงเกี่ยวกับปัญหาที่ระบุแต่ละด้าน โดยทีมวิจัยหนุนเสริมแบบแต่ไม่ชี้แนะ

5. จัดทำข้อเสนอโครงการวิจัย โดยทีมวิจัยและชุมชนร่วมพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย โดยนำปัญหาที่พบแต่ละด้านมาพัฒนาเป็นข้อเสนอโครงการวิจัย และนำเสนอเพื่อขออนุมัติงบประมาณจาก สกว. (ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

6. ดำเนินการติดตามหนุนเสริมด้วยรูปแบบโครงการวิจัยที่ทีมวิจัยออกแบบแผนปฏิบัติการหนุนเสริมชุมชนตามบริบทของแต่ละพื้นที่ และสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการวิจัย CBR ของแต่ละชุมชน

7. ประเมินผลโครงการวิจัย ซึ่งประเมินขณะหนุนเสริมในลักษณะเสริมแรงไปพร้อมกับให้ข้อเสนอแนะที่เป็นองค์ความรู้และแนวปฏิบัติ ประเมินตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรม และตามเกณฑ์ชี้วัดและประเมินผลเชิงระบบและเชิงสังคมด้วย

8. ปรับเปลี่ยน เติมเต็ม ข้อเสนอแนะและหนุนเสริมโครงการของชุมชนให้เหมาะสมตามผลที่ได้จากการประเมินโดยทุกขั้นตอนเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

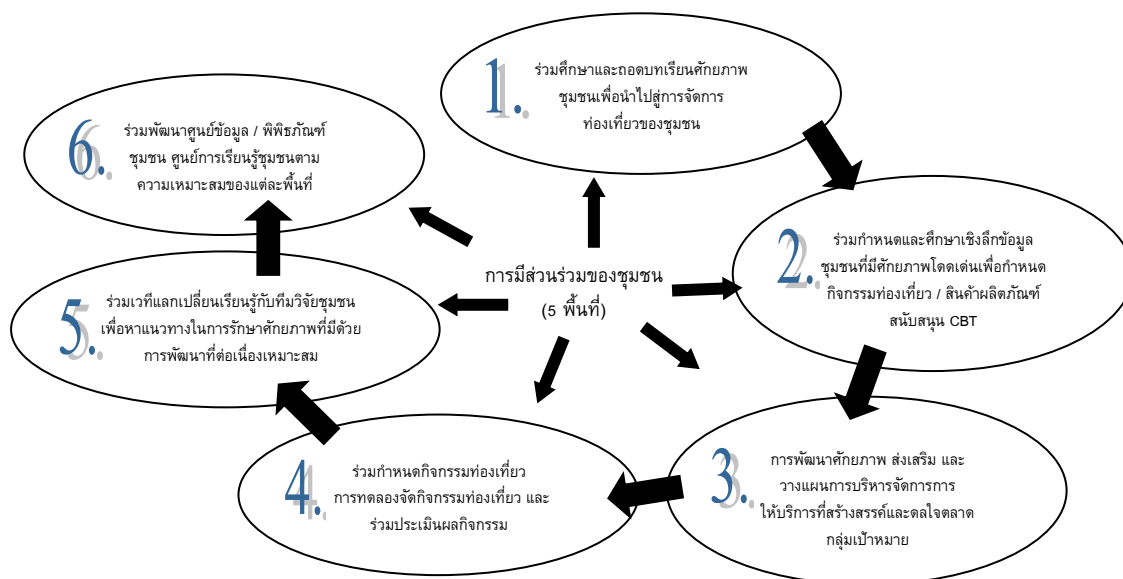
9. ให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะ และข้อค้นพบระหว่างทางของการหนุนเสริม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระดับภาพจำลองความคิด (mental model) ระดับโครงสร้าง (structure) และระดับแนวโน้มหรือแบบแผน (pattern) เพื่อให้ได้ระดับปรากฏการณ์ที่พึงประสงค์ที่ทีมวิจัยเสนอต่อ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

6. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการรวบรวมและวิเคราะห์ เป็นลักษณะผสมผสานทั้งการวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการบรรยาย ตามความเหมาะสมของลักษณะข้อมูล

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบเชิงประจักษ์ของวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อ 2 ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพ 5

ภาพ 5 กรอบแนวคิดในการดำเนินการหนุนเสริม 5 พื้นที่ ด้วย CBR พัฒนา CBT เกษตรวิถีชาวนา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อร่วมศึกษาความพึงพอใจนักท่องเที่ยวต่อการบริการและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชาวนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

แนวทางการศึกษา

การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 นี้ เป็นการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากข้อมูลทั้งทุติยภูมิและปฐมภูมิโดยการสัมภาษณ์ ใช้แบบสอบถาม การสำรวจและการสังเกตการณ์

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาความพึงพอใจนักท่องเที่ยวต่อการบริการและวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมวิถีชาวนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน หลังจากกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ดำเนินการไประยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาวิเคราะห์ผลลัพธ์จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวว่าสถานการณ์ทั่วไปของชุมชนเป็นอย่างไร รวมถึงประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อภาพรวมของการให้บริการท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น ความรู้และผลที่ได้รับ ความรู้สึกคุณค่า ความประทับใจด้านต่าง ๆ ฯลฯ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยขั้นตอนนี้เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น คือแบบสอบถาม 2 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 แบบสอบถามผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชาวนาในแง่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนหลังกิจกรรมท่องเที่ยวดำเนินการไประยะหนึ่ง ตามทัศนะของสมาชิกครัวเรือนในชุมชน โดยใช้ตัวชี้วัดด้านต่างๆ ดังนี้

1.1 ด้านเศรษฐกิจสังคม ได้แก่รายได้ของชาวบ้านที่เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ความพึงพอใจของชาวบ้านต่อผลประโยชน์ที่ได้รับจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ความพึงพอใจของชาวบ้านที่มีโอกาสพบปะกับนักท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ของสมาชิก การรวมกลุ่มของชุมชน

1.2 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ความพึงพอใจของชาวบ้านที่มีต่อการผลิตสินค้าเกษตรประเภทต่างๆ เช่น เกษตรปลอดสารพิษ ความนิยมของชาวบ้านในการหันกลับมาใช้พืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ความร่วมมือชาวบ้านในกิจกรรมประเพณีต่างๆ

1.3 ด้านสิ่งแวดล้อม ความสะอาดของแหล่งน้ำธรรมชาติ ความสะอาดปราศจากขยะในชุมชน และเส้นทางท่องเที่ยว การลดหาของป่าของชาวบ้านเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชน

ตัวชี้วัดแต่ละตัวเหล่านี้ ทีมวิจัยสร้างเป็นข้อความทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อให้เกิดการตรวจสอบคำตอบของผู้ให้ข้อมูลในประเด็นตัวชี้วัดต่างๆ ซึ่งข้อความแต่ละข้อจะมีคำตอบให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบดังนี้

- (1) เพิ่มขึ้น/ดีขึ้น คะแนน 3 คะแนน
- (2) เท่าเดิม/เหมือนเดิม คะแนน 2 คะแนน
- (3) ลดลง/เลวลง คะแนน 1 คะแนน

จากนั้นผู้วิจัยนำคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลไปคำนวณหาคะแนนเฉลี่ยในแต่ละด้านโดยมีเกณฑ์การแปลผลดังนี้

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
1.00 – 1.66	ผลที่เกิดขึ้นในทางลบ (สภาพเลวร้ายลงกว่าเดิม)
1.67 – 2.32	สภาพคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง
2.33 – 3.00	ผลเกิดขึ้นในทางบวก (สภาพดีขึ้น)

2. ประชากรกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ครัวเรือนในพื้นที่

3. เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่แบบสอบถามที่สร้างขึ้นร่วมกับวิธีสังเกตการณ์ของผู้วิจัย

4. วิธีเก็บข้อมูล ทีมวิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยวิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อสังเกตว่าสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลระบุในคำตอบในแบบสอบถาม ตนเองได้มีการปฏิบัติจริงหรือไม่ ในสถานการณ์ต่างๆ รวมถึงสภาพทางกายภาพจริงที่อาจเปลี่ยนแปลงไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลความหมาย ใช้สถิติร้อยละวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนและค่าน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย โดยทีมวิจัยจะวิเคราะห์ร่วมกับสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว โดยวิธีการวิพากษ์ และผู้วิจัยร่วมชุมชนนำเสนอในที่ประชุมของกลุ่มจัด CBT เพื่อให้สมาชิกทุกคนร่วมพิจารณาและหาแนวทางปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

ชุดที่ 2 แบบประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้บริการ มีจุดประสงค์ของการเก็บข้อมูลเพื่อทราบความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อภาพรวมของการให้บริการด้านต่างๆ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขต่อไป ประชากรกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลไม่น้อยกว่า 100 คน โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่าง โดยไม่ใช้วิธีความน่าจะเป็น (non probability sampling)

1. ตัวชี้วัดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการให้บริการด้านต่างๆ ได้แก่ มัคคุเทศก์ เส้นทางท่องเที่ยว บริการอาหาร ที่พัก กิจกรรมสันทนาการ บริการด้านพาหนะ ด้านข้อมูล ข่าวสาร ความเหมาะสมของค่าบริการต่างๆ ผู้วิจัยสร้างข้อความเกี่ยวกับกิจกรรมบริการต่างๆ ที่กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนให้บริการ ทุกข้อความจะมีคำตอบให้ผู้เลือกตอบว่า “พอใจมากที่สุด” มีคะแนน 4 คะแนน “พอใจปานกลาง” มีคะแนน 3 คะแนน “พอใจน้อย” มีคะแนน 2 คะแนน และถ้า “ไม่มีความพอใจเลย” มีคะแนน 1 คะแนน คำตอบของผู้ให้ข้อมูลที่ได้ จะนำมาคำนวณค่าเฉลี่ย ซึ่งมีเกณฑ์แปลผลดังนี้

ช่วงคะแนน	หมายถึง
1.0 – 1.75	ผู้ให้ข้อมูลไม่มีความพึงพอใจเลย
1.76 – 2.50	ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับน้อย
2.51 – 3.25	ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง
3.26 – 4.00	ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับมาก

2. วิธีการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเองและใช้วิธีสังเกตการณ์เพื่อสังเกตว่านักท่องเที่ยวมีอาการแสดงออกอย่างไรในระหว่างการท่องเที่ยว

3. การวิเคราะห์และแปลความหมายข้อมูล ใช้สถิติร้อยละร่วมกับกิจกรรมกลุ่ม CBT โดยวิธีการวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกับค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยแปลความหมายตามเกณฑ์ที่กำหนดและเขียนรายงานเพื่อนำเสนอให้คณะกรรมการกลุ่ม CBT ร่วมกันพัฒนา และหาแนวทางปรับปรุงดำเนินงานต่อไป

ตารางสรุปแผนการดำเนินงานระยะเวลา

ขั้นตอนกิจกรรมที่	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
วัตถุประสงค์ข้อที่ 1												
1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ บริบทพื้นที่ ยุทธศาสตร์ การยกระดับชุมชนท้องถิ่นด้วยการใช้ CBT วิถีชาวนา จำนวน 3 พื้นที่	↔											
2. ลงพื้นที่ร่วมศึกษาวิเคราะห์ทุนทางการท่องเที่ยววิถีชาวนาทุกด้าน รวมถึงด้านกายภาพของชุมชน	↔↔											
3. ลงพื้นที่ร่วมศึกษาสำรวจพื้นที่เป้าหมายเบื้องต้นพร้อมชวนชาวบ้านร่วมวิเคราะห์สังเกตปรากฏการณ์	↔↔											
4. ร่วมคัดกรอง สกัด คัดสรร หยั่งเสียง ประเมินกำหนดกลุ่มเป้าหมายนักวิจัยชุมชน วิเคราะห์ความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาโจทย์วิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนา	↔↔↔											
5. ประชุมผู้นำชุมชนและภาคีร่วมหารือการจะเปิดหมู่บ้าน CBT วิถีชาวนาด้วย CBR	↔↔↔											
6. เวทีสร้างความเข้าใจการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนาและให้ความรู้เรื่อง CBR	↔↔↔↔											
7. ร่วมกำหนดโจทย์วิจัยและดำเนินการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนา	↔↔↔↔											
8. ชาวบ้านและผู้ประสาน CBR ร่วมกระบวนการเขียน PP. ปรับแก้ไขจำนวน 3-4 ครั้ง ใน 30 พื้นที่				↔↔↔↔								
9. ลงพื้นที่ 3 พื้นที่ให้ชุมชนทดลองนำเสนอ PP. ต่อพี่เลี้ยง/โหนด				↔↔↔↔								
10. ทีมวิจัย CBR ประเด็น CBT วิถีชาวนาร่วมกับพี่เลี้ยง/โหนดนำเสนอข้อเสนอโครงการวิจัยของชุมชน 3 พื้นที่ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ					↔↔↔↔							
11. ลงพื้นที่ร่วมแก้ไขโครงการวิจัย 3 พื้นที่ตามข้อเสนอแนะผู้ทรงคุณวุฒิกับทีมวิจัยชุมชน					↔↔↔↔							
12. พี่เลี้ยง/โหนดตรวจแก้ไข PP. ที่ผ่านการแก้ไขจากชุมชนครั้งสุดท้ายก่อนเสนอฝ่าย CBR					↔↔↔↔							

ขั้นตอนกิจกรรมที่	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3												
13. ร่วมประชุมกับทีมวิจัยชุมชนเพื่อร่วมระดมความคิดเห็นในการพัฒนางานวิจัยในภาพรวม							←					→
14. ติดต่อประสานงานกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลทฤษฎีภูมิเกี่ยวกับประเด็นและพื้นที่ศึกษาจากแหล่งสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและเชิญชวนร่วมพัฒนา CBT วิถีชาวนาด้วย CBR 5 พื้นที่				←								→
15. ร่วมชุมชนทบทวนและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเบื้องต้นกำหนดจุดและพื้นที่ศึกษา รวมถึงให้ความรู้ ทักษะและแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล 5 พื้นที่				←								→
16. ร่วมประชุมเพื่อวางแผนการสำรวจพื้นที่ที่กำหนดจุดรวบรวมข้อมูล และวางแผนรวบรวมข้อมูล 5 พื้นที่				←								→
17. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนและผู้บริหาร อปท. และภาคีที่เกี่ยวข้อง 5 พื้นที่				←								→
18. ร่วมลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลแต่ละพื้นที่ ได้แก่ อัตลักษณ์การท่องเที่ยวพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยว 5 พื้นที่					←							→
19. ร่วมประชุมพิจารณาผลการรวบรวมข้อมูลอัตลักษณ์การท่องเที่ยววิถีชาวนาแต่ละพื้นที่							←					→
20. ร่วมสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนในประเด็นต่างๆ เพิ่มเติมจากผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงทั้ง 5 พื้นที่							←					→
21. ร่วมกำหนดกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ของ 5 พื้นที่							←					→
22. พัฒนาศักยภาพงานด้านการตลาดและการใช้สื่อโดยชนทีมวิจัยชาวบ้านทั้ง 5 พื้นที่ วิเคราะห์พฤติกรรมและความต้องการใช้สื่อบูรณาการเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์							←					→
23. ร่วมวางแผนทีมวิจัยชุมชนเพื่อกำหนดรูปแบบการพัฒนาฐานข้อมูลและสื่อบูรณาการเพื่อการท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ใน 5 พื้นที่นำร่อง							←					→
24. ร่วมทดลองและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยววิถีชาวนาทั้ง 5 พื้นที่							←					→
25. ร่วมประเมินผลการจัดกิจกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างขึ้น รวมทั้งประเมินผลกระทบที่เกิดจากการจัดกิจกรรม CBT วิถีชาวนาทั้ง 5 พื้นที่							←					→
26. ร่วมสรุปบทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม CBT วิถีชาวนา และจัดเวทีใหญ่คืนข้อมูลชุมชนแต่ละพื้นที่							←					→
27. ประชุมทีมวิจัยชุมชนเพื่อร่วมวิเคราะห์แปลความหมายสรุปผล และเขียนรายงานสรุปผลการวิจัย							←					→

ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัยที่มีอยู่

โดยการวิจัยนี้เป็นโครงการหนุนเสริมชุมชนที่ต่อเนื่อง เพราะส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ผ่านการเรียนรู้การใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพัฒนาชุมชน อีกทั้งกระแสสังคมทั้งในท้องถิ่นและจากส่วนกลาง เริ่มหันมาให้ความสนใจการท่องเที่ยววิถีชุมชน ที่ใช้ฐานมรดกวัฒนธรรม วิถีถิ่น การเกษตร ธรรมชาติ ภูมิปัญญาถิ่นของแต่ละพื้นที่ มาเป็นทุนในการพัฒนา CBT เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับคนระดับรากหญ้า เพื่อที่จะเป็นทางเลือกหนึ่งของความล้มเหลวจากการขายผลผลิตทางการเกษตร อีกทั้งเป็นการปลูกให้คนในพื้นที่ตระหนักรู้ และต้องการที่จะพัฒนาบริหารทุนที่ตนเองมีอยู่โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมทั้ง 5 แห่งนี้ ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ที่เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งชาวบ้าน ชุมชน ภาครัฐ เอกชน บัณฑิตอาสา นักวิชาการ ฯลฯ ให้เป็นแบบอย่างที่น่าชื่นชม สร้างสรรค์และเป็นแรงบันดาลใจในการจุดประกายให้ชุมชนท้องถิ่นอื่นได้พัฒนาบนพื้นฐานของทุนที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัย “การศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่าง” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม วนเกษตร เชิงเกษตรกรรม การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีรูปแบบการทำงานเชิงเครือข่ายที่ถือว่าเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแก่พื้นที่ได้ โดยการหนุนเสริมให้ชุมชนเรียนรู้การใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT ด้วยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ มรดก วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เป็นวิถีเกษตรกรรมไทย มาเป็นปัจจัยในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว ขณะหนุนเสริมให้มีความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและระหว่างภาคีเครือข่ายเพื่อร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและสอดคล้องกับวิถีชุมชน รวมทั้งพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถ รู้เท่าทันกระแสพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวภายใต้บริบทโลก และเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการโดยตรง มีการสร้างเสริมชุมชนให้มีการจัดกิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยว และการแปรรูปผลผลิตชุมชนที่เป็นทุนทางสังคมแต่ละพื้นที่มาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีเป็นสำคัญ รวมถึงมีการติดตามเฝ้าระวัง ประเมินผล และหนุนเสริมศักยภาพที่ต้องการจำเป็นแต่ละพื้นที่

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนา 3 พื้นที่

ทีมวิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลเป็น 3 ส่วนคือ 1) บริบทภาคเหนือตอนล่าง 2) ผลการคัดเลือกเพื่อกำหนดชุมชนที่จะพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรชาวไทยด้วย CBR 3) ผลการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นภาคเหนือตอนล่าง

กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วย 6 จังหวัด คือ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ และเพชรบูรณ์ นับเป็นกลุ่มจังหวัดที่มีศักยภาพโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมาก ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน โดยเฉพาะอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ซึ่งเป็นแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยองค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2543 และสามารถเชื่อมโยงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ เนื่องจากมีพระราชวังจันทน์ในจังหวัดพิษณุโลก เป็นสถานที่พระราชสมภพและที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก่อนขึ้นครองราชย์ นอกจากนี้ ยังมีอุทยานแห่งชาติที่มีกระจายอยู่ทุกพื้นที่ในกลุ่มจังหวัดนี้ ซึ่งสามารถส่งเสริมพัฒนาเชื่อมโยงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เชิงอนุรักษ์ หรือเชิงผจญภัยของกลุ่มจังหวัด ได้อีกทางเลือกหนึ่ง รวมทั้งโดยทำเลที่ตั้งแล้วยังเป็นศูนย์กลางทางยุทธศาสตร์ของภูมิภาค โดยมีจังหวัดพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางโครงข่ายการคมนาคมขนส่งที่เชื่อมโยงอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ภายใต้วิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัด คือ **“เป็นศูนย์กลางบริการสีเขียวอินโดจีนแห่งเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว”** เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงและขยายฐานการผลิตด้านการเกษตร การส่งออก และส่งเสริมการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ได้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาถึง 9 แห่ง กระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัด โดยมีมหาวิทยาลัยนเรศวรเป็นสถาบันหลักของการศึกษาในกลุ่มจังหวัดนี้ ซึ่งจะเป็นแหล่งบริการวิชาการความรู้ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจ และเป็นแกนหลักร่วมกับท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและกลุ่มจังหวัดให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น บนพื้นฐานของทุนทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในพื้นที่ ประกอบด้วย ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน ทัศนกรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สามารถพัฒนาเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างอาชีพให้กับชุมชน ซึ่งจะเป็นการช่วยสร้างงานและช่วยกระจายรายได้เพื่อสร้างความสมดุลให้กับสังคมไทย และเมื่อพิจารณาลักษณะทางกายภาพภาคเหนือตอนล่างมีลักษณะเป็นทิวเขาสูงและป่าไม้ทั้งทางทิศตะวันออก (เพชรบูรณ์) และทิศตะวันตกในเขตจังหวัดตาก มีลุ่มน้ำสำคัญ 4 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวังและลุ่มน้ำแควน้อย มีเขื่อนชลประทานที่สำคัญ 4 เขื่อน คือ เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนพรหมพิราม และเขื่อนแควน้อย ซึ่งสนับสนุนการผลิตกระแสไฟฟ้า รวมทั้งเป็นแหล่งชลประทานเพื่อการเกษตร แหล่งประมง แหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัด ทำให้พื้นที่หลายจังหวัดของภาคเหนือตอนล่างเป็นศูนย์กลางของการสร้าง ผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย ทั้งเกษตรกรรมที่ลุ่ม และผลิตผลเกษตรที่สูง บางพื้นที่เช่นจังหวัดพิษณุโลกและพิจิตรกลายเป็นท่า

ข้าวที่สำคัญของภูมิภาคและเศรษฐกิจหลักของกลุ่มจังหวัดขึ้นกับภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตร ดังนั้นกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างจึงเป็นพื้นที่ที่มีโอกาสจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและการเกษตรควบคู่กันไป โดยนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ที่มีแนวโน้มจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีชาวนาได้ โดยมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชนทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทั้งรูปแบบการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนา กิจกรรม เส้นทาง และผลิตภัณฑ์สนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร ภาครัฐและสถาบันการศึกษา การจัดการทางการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการจัดการความปลอดภัยในพื้นที่ท่องเที่ยวของชุมชน ที่ปลายทางของการพัฒนาจะเกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีชาวนารูปแบบใหม่ที่สร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน นอกจากนี้กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างมีภาคอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว ที่มี การพัฒนาระบบการคมนาคมและพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นเมื่อมองในภาพรวมจะพบว่ากลุ่มจังหวัดเหนือล่างมีความเหมาะสมที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีชาวนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้กระจายมายังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในกลุ่มจังหวัดเหนือล่าง ซึ่งถือเป็นการยกระดับภาคเกษตรกรรมสู่การท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นส่งเสริมให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน อันจะนำมาซึ่งการสร้างคุณค่าแก่ภาคเกษตรกรรมและการกระจายรายได้แก่คนในท้องถิ่น

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพิษณุโลก

พิษณุโลกในอดีตเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สร้างเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 สมัยขอมมีอำนาจปกครองแถบนี้ แต่เดิมมีชื่อเรียกว่า “เมืองสองแคว” เนื่องจากเมืองนี้ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำน่าน และแม่น้ำแควน้อย (ที่ตั้งของวัดจุฬามณีในปัจจุบัน) ในสมัยสุโขทัย ครั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองสองแควมาตั้งอยู่ ณ ที่ปัจจุบัน เมื่อประมาณปี พ.ศ.1900 และยังเรียกว่าเมืองสองแควเรื่อยมา ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นพิษณุโลกในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อครั้งที่เสด็จมาประทับเมืองสองแควตั้งแต่ พ.ศ.2006 จนสิ้นรัชกาลในปี พ.ศ.2031 มีฐานะเป็นราชธานีแทนกรุงศรีอยุธยานานถึง 25 ปี ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นเมืองลูกหลวง ซึ่งกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาส่งมหาอุปราช หรือพระราชโอรสมาครองเมือง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ทรงมีราชสมภพ ณ เมืองนี้ และได้ทรงครองเมืองนี้เช่นกัน ในสมัยรัตนโกสินทร์พิษณุโลกยังคงเป็นเมืองเอกขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เรื่อยมา ครั้งถึงปี พ.ศ.2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะเมืองพิษณุโลกขึ้นเป็นมณฑลเรียกว่า มณฑล

พิษณุโลก ต่อมาเมื่อยกเลิกการปกครองแบบมณฑลแล้ว พิษณุโลกจึงมีฐานะเป็นจังหวัดเรื่อยมาจนปัจจุบัน

พิษณุโลก เป็นจังหวัดใหญ่ อยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 377 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 10,815.854 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศมีภูเขาและที่ราบสลับป่าไม้ในเขตตะวันออก นอกนั้นเป็นที่ราบลุ่มอยู่โดยทั่วไป และมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำน่าน แม่น้ำยม และแม่น้ำแควน้อย แบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอวังทอง อำเภอพรหมพิราม อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม อำเภอนครไทย อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอชาติตระการ อำเภอเนินมะปราง

แผนที่แสดงอาณาเขตและเส้นทางการเดินทาง จังหวัดพิษณุโลก

- ระยะทางจากอำเภอเมืองไปอำเภอต่างๆ
 - อำเภอนครไทย 97 กิโลเมตร
 - อำเภอบางระกำ 17 กิโลเมตร
 - อำเภอพรหมพิราม 40 กิโลเมตร
 - อำเภอวังทอง 17 กิโลเมตร
 - อำเภอชาติตระการ 136 กิโลเมตร
 - อำเภอบางกระทุ่ม 35 กิโลเมตร
 - อำเภอวัดโบสถ์ 30 กิโลเมตร
 - อำเภอเนินมะปราง 75 กิโลเมตร

การเดินทาง

• ทางรถยนต์

จากกรุงเทพฯ ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ถึงวังน้อยแล้วแยกเข้าทางหลวงหมายเลข 32 (สายเอเชีย) ผ่านอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท เข้านครสวรรค์ แล้วใช้เส้นทางสาย 117 ตรงสู่พิษณุโลก รวมระยะทาง 337 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่สะดวกที่สุด หรือจากสิงห์บุรี ใช้เส้นทางสายอินทร์บุรี-ตากฟ้า (ทางหลวงหมายเลข 11) จนถึงทางหลวงหมายเลข 12 (พิษณุโลก-หล่มสัก) ที่เขตอำเภอวังทอง เลี้ยวซ้ายไปอีก 17 กิโลเมตร เข้าสู่พิษณุโลก รวมระยะทางประมาณ 450 กิโลเมตร หากเดินทางจากจังหวัดตาก ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 12 ผ่านสุโขทัยเข้าพิษณุโลก ระยะทาง 137 กิโลเมตร และทางสายเดียวกันจากขอนแก่น 391 กิโลเมตร จากแยกเพชรบูรณ์หล่มสักมาพิษณุโลก ระยะทางประมาณ 100 กิโลเมตร เส้นทางนี้ผ่านแหล่งท่องเที่ยวสองข้างทางหลายแห่ง

• รถโดยสารประจำทาง

บริษัท ขนส่ง จำกัด จัดบริการรถโดยสารธรรมดา และปรับอากาศทุกวันตั้งแต่เวลา 07.00-22.30 น. รายละเอียดติดต่อที่ โทร. 272-5228, 272-5254 (ธรรมดา) โทร. 272-5299, 272-5253 (ปรับอากาศ) และที่สถานีขนส่งพิษณุโลก โทร. (055) 242-430

นอกจากนี้ยังมีรถ บขส. บริการระหว่างพิษณุโลกกับจังหวัดต่างๆ คือ อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง เชียงใหม่ สุโขทัย ตาก(แม่สอด) พิจิตร เพชรบูรณ์ และขอนแก่นทุกวัน

• ทางรถไฟ

ทางการรถไฟแห่งประเทศไทย จัดบริการรถด่วนพิเศษ (สปรินท์เตอร์) รถเร็ว และรถธรรมดาจากกรุงเทพฯ ไปพิษณุโลกทุกวัน รายละเอียดสอบถามได้ที่หน่วยบริการเดินทาง โทร. 223-7010, 223-7020 และที่สถานีรถไฟพิษณุโลก โทร. (055) 258-005

• ทางเครื่องบิน

บริษัท นกแอร์และแอร์เอเชีย มีเที่ยวบินไปจังหวัดพิษณุโลกทุกวัน ใช้เวลาเดินทาง 50 นาที

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดตาก

จังหวัดตากตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนล่าง สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าไม้และภูเขา มีเนื้อที่ประมาณ 16,406.650 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองตาก อำเภอบ้านตาก อำเภอสามเงา อำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด

อำเภอท่าสองยาง อำเภออุ้มผาง อำเภอพบพระ และกิ่งอำเภอวังเจ้า เป็นจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวที่กระจายอยู่ทั่วไปของพื้นที่ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่อุทยานแห่งชาติลานสาง อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช บ่อน้ำพุร้อนแม่กาษา ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตตาก (ดอยมูเซอ) สถานีทดลองพืชสวนดอยมูเซอ เนินเขาพิศวงแม่น้ำเมย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ตื่น อุทยานแห่งชาติขุนพะวอ อุทยานแห่งชาติแม่เมย น้ำตกนางครวญ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพาเจริญ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง น้ำตกทีลอจ่อ น้ำตกเซปะบะ น้ำตกทีลอเร ดอยหัวหมด ถ้ำตะไค้ะบิ ไม้กลายเป็นหิน ผาสามเงา ดอยสอยมาลัย เขื่อนภูมิพล เป็นต้น ส่วนแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ได้แก่ ศาลหลักเมืองสี่มหาราช ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดโบสถ์มณีศรีบุญเรือง วัดดอยข่อยเขาแก้ว วัดมณีบรรพพรวิหาร วัดสีตลาราม ตรอกบ้านจัน วัดเขาแก้ว วัดมณีไพโรสถ์ วัดชุมพลคีรี น้ำตกแม่กาษา ศาลเจ้าพ่อพะวอ วัดโพธิ์คุณ วัดไทยพัฒนาราม สะพานมิตรภาพไทย-พม่า ทั้ง 2 แห่ง ที่แม่สอด พระธาตุดอยหินกั่ว วัดดอยแก้ว

เมืองตากในอดีตเป็นเมืองที่มีชาวมอญอยู่มาก่อน ดั้งเดิมหลักฐานศิลปะมอญปรากฏอยู่ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านตาก เมืองนี้สร้างขึ้นก่อนสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ต่อมาเมื่อได้สถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว เมืองตากมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญด้านตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดให้ย้ายตัวเมืองตากจาก ผังขวาของแม่น้ำปิงมายังฝั่งซ้ายบริเวณตำบลล้านระแหงจนกระทั่งทุกวันนี้ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับสอง ของภาคเหนือ รองจากเชียงใหม่ พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นป่าเขา อันเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าต่างๆ มีแม่น้ำปิงไหลผ่านตัวจังหวัด และมีแม่น้ำเมย เป็นเส้นกั้นเขตแดนไทยกับพม่าที่อำเภอแม่สอด ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าชายแดนระหว่างไทยกับพม่า

อาณาเขตและการปกครอง

- ทิศเหนือ จดจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง
- ทิศตะวันออก จดจังหวัดสุโขทัย
- ทิศตะวันตก จดประเทศสหภาพพม่า โดยมีแม่น้ำเมยและทิวเขาตะนาวศรี เป็นเส้นกั้นพรมแดน
- ทิศใต้ จดจังหวัดอุทัยธานี กาญจนบุรี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร

แผนที่แสดงอาณาเขตและเส้นทางการเดินทาง จังหวัดตาก

การเดินทาง

• ทางรถยนต์

จังหวัดตากอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 426 กม. ไปตามทางหลวงหมายเลข 1 แยกซ้ายที่วังน้อย เข้าทางหลวงหมายเลข 32 ผ่านสิงห์บุรี ชัยนาท เข้านครสวรรค์แล้วแยกซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 1 อีกครั้ง ผ่านเข้าจังหวัดกำแพงเพชร ตรงเข้าจังหวัดตาก รวมระยะทาง 426 กม. ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 ชั่วโมง

- **ทางรถโดยสารประจำทาง**

บริษัทขนส่ง จำกัด เปิดบริการเดินรถระหว่างกรุงเทพฯ-ตาก และกรุงเทพฯ-แม่สอด ทุกวัน รายละเอียดติดต่อสถานีขนส่งสายเหนือ ถนนกำแพงเพชร 2 โทร. 936-3660, 936-3666

- **ทางอากาศ**

สามารถเดินทางจากกรุงเทพฯ-แม่สอด และกรุงเทพฯ-ตาก ทุกวัน โดยเครื่องบินโดยสารของบริษัทนกแอร์

- **การเดินทางจากจังหวัดตากไปยังจังหวัดต่าง ๆ**

นักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางจากจังหวัดตาก กลับกรุงเทพฯ หรือไปยังจังหวัดอื่น สามารถเลือกใช้บริการพาหนะต่างๆ ได้คือ

- **เครื่องบิน**

บริษัทนกแอร์ มีบริการเที่ยวบินจากจังหวัดตากและอำเภอแม่สอดไปกรุงเทพมหานคร ทุกวัน

- **รถโดยสาร**

บริษัทขนส่ง จำกัด และบริษัทรถเอกชนหลายบริษัทบริการทั้งรถโดยสารปรับอากาศ และรถธรรมดา ติดต่อสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมที่ศูนย์ขนส่งจังหวัดตาก โทร. (055) 511057 นอกจากนี้ยังมีบริษัทรถเช่าให้บริการในเขตอำเภอเมือง

- **ระยะห่างระหว่างจังหวัดตากและจังหวัดใกล้เคียง**

ตาก-สุโขทัย	79	กิโลเมตร
ตาก-กำแพงเพชร	68	กิโลเมตร
ตาก-นครสวรรค์	185	กิโลเมตร
ตาก-พิจิตร	157	กิโลเมตร

ส่วนที่ 2 ผลการคัดเลือกเพื่อกำหนดชุมชนที่จะพัฒนา CBT ด้วยกระบวนการ CBR

เกณฑ์หรือแนวทางที่ทีมวิจัยใช้เป็นกรอบในการคัดเลือกชุมชนที่จะพัฒนา CBT ด้วยกระบวนการ CBR นั้น ต้องเป็นพื้นที่ที่ควรจะมีจุดเด่น จุดสนใจ ที่เป็นเอกลักษณ์เพียงพอที่จะนำมาเป็นทุนสำหรับพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรรมด้วยกระบวนการ CBR นั้น ควรจะเป็นชุมชนที่

- มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรม มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ ใช้ชีวิตด้วยวิถีเกษตรกรรมไทยจากทุนของพื้นที่ด้วยวิถีเลี้ยงตัวเองที่ยังชีพอย่างพอประมาณ ผลิตเพื่อยังชีพเหลือจึงขาย ไปพร้อมๆ กับเป็นกลุ่มชนที่ยังมีการปฏิบัติงานตามขนบธรรมเนียมประเพณีของตนสืบทอดมาตลอด และมีความพยายามที่จะสืบทอดไปสู่ลูกหลาน แม้สังคมโลกจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจนหาร่องรอยอดีตแทบไม่พบ แต่เป็นพื้นที่ที่พยายามสืบทอดในรูปแบบภูมิปัญญาวิวัฒนาการที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม

- เป็นพื้นที่ที่ยังมีร่องรอย วัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นว่า วิถีวัฒนธรรมชุมชนยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่ที่มีส่วนสอนให้คนเป็นคนดี รู้จักบาปบุญคุณโทษ จนช่วยให้คนในชุมชนอยู่รอดได้ในสังคมอย่างสุขสงบด้วยคุณธรรม เอื้อเฟื้อ เจือจานซึ่งกันและกัน สามารถเป็นพื้นที่ให้ผู้สนใจมาเยี่ยมเยือนเพื่อร่วมเรียนรู้ความละเอียดอ่อนของวิถีวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวได้ในอนาคตด้วยการใช้ CBT เป็นสื่อกลางสร้างการเรียนรู้

- ให้ความสำคัญของการรวมกลุ่มในการสร้างศักยภาพเกษตรด้วยตนเองโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์สูงและประหยัดสุด ด้วยการส่งเสริมให้เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ (ชีวิต-การทำงานเกษตร-ครอบครัว-สังคม) ด้วยกลุ่มหรือองค์กรของตนเองเพื่อร่วมเรียนรู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการรู้จักลดต้นทุน สร้างอำนาจในการกำหนดการผลิต การตลาดและราคา และมีศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้านในชุมชนจริง จนกลายเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง เพราะสามารถผลักดันกลุ่มของตนให้เข้าไปเป็นตัวจักรตัวหนึ่งในวงล้อเศรษฐกิจการเกษตร เป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติที่ลดต้นทุน ผลผลิตได้มากกว่าการใช้เคมี ได้ข้าว/ผลิตผลการเกษตรที่มีคุณภาพ และสุขภาพเกษตรกรดีขึ้น

- เป็นพื้นที่ที่ยึดถือเดินทางตามรอยพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ทรงทำการเกษตรพอเพียง ซึ่งหมายถึงเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนให้บทเรียนแก่ผู้มาเยือนว่า คนเราต้องรู้จักพอเพียง ละลดเล็กลบบายมุข ทำโดยไม่หวังรวยแต่มีความสุข และมีใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการใช้ชีวิตที่สร้างบุญกุศลไปพร้อมๆ กันด้วย

- เป็นพื้นที่ที่เครือข่ายชุมชน ปฏิเสธหรือสรุปว่า “พอกันที่กับการอบรมและสัมมนา ครั้งแล้วครั้งเล่าที่มีแต่ชวนกันค้นหาปัญหา และนำเสนอครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ไม่มีการ

ปฏิบัติจริงเพื่อแก้ปัญหาซ้ำซากของเกษตรกร ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ได้จริง ๆ สักที”
 แต่ทุกคนในชุมชนมาร่วมกันคิด ร่วมปฏิบัติตามแนวทางที่พวกเขาพร้อมคิดหาทางออก และลงมือปฏิบัติตามแนวทางที่ร่วมกันหาทางออกด้วยแนวคิดของการพึ่งตนเองและร่วมบริหารจัดการที่ดี นำไปสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่ยึดถือแนวทางการพัฒนาทำไปปรับไป ด้วยหลัก PDCA ของในหลวง

- เป็นพื้นที่ที่ให้บทเรียนที่เป็นตัวอย่างแก่สังคมในการร่วมแก้ปัญหาความยากจน ที่มีใช้รูปแบบที่สามารถสำเร็จได้ด้วยการทุ่มเงินลงไปแต่เพียงอย่างเดียว แต่เพราะเกิดจากการที่ชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ ครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม คนในชุมชนรู้จักตนเองและท้องถิ่น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม จนสามารถเป็นพื้นที่รูปธรรมได้

- เป็นพื้นที่ที่สามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้การแพทย์ทางเลือก ที่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านอาหารพื้นถิ่นเป็นยาที่ให้แนวทางการเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในสังคม ที่ใช้การแพทย์ทางเลือกดูแลตัวเองไปสู่รูปแบบการใช้ชีวิตที่เน้น “การสร้าง” มิใช่ “การซ่อม” เพียงสถานเดียว

- เป็นพื้นที่ที่สามารถจะพัฒนาเป็นพื้นที่ตัวอย่างของการใช้หลักการแนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อม และแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชน รวมถึงภูมิปัญญาถิ่นมาพัฒนาเป็นเส้นทาง กิจกรรมท่องเที่ยววิถีเกษตรกรชาวนาได้

ด้วยศักยภาพด้านต่างๆ ของชุมชนดังกล่าวคือเกณฑ์หรือแนวทางในการคัดเลือกพื้นที่ที่จะใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนาในครั้งนี้ โดยหวังว่าปลายทางของการพัฒนาจะได้พื้นที่ที่เป็นรูปธรรมแก่สังคมไทยที่สามารถตอบคำถามมากมายว่า ในห้วงยามที่ประเทศไทยต้องล้มลุกคลุกคลานด้วยปัญหาสารพัดรอบด้าน บางประเด็นก็รุนแรงแต่ทำไมพี่น้องชาวนา ชาวไร่ คนรากหญ้าในชนบทถึงยังอยู่รอดได้ ในขณะที่คนชั้นกลางและมนุษย์เงินเดือนทั้งหลาย กลับเดือดร้อนและเจ็บปวดมากน้อยตามระดับที่แต่ละคนถูกกระทบ ทำไมกรุงเทพฯ ที่เคยเป็นความหวังอันสว่างไสวที่ครั้งหนึ่งคนในชนบทพยายามตะเกียกตะกายที่จะเข้าไปใช้ชีวิต กลับกลายเป็นเมืองที่มีมืดมิดเต็มไปด้วยปัญหา และไม่ได้เป็นที่หวังกับคนอื่นอีกต่อไป เกิดปรากฏการณ์บั้นทิดคืนถิ่น ถิ่นที่ใครต่อใครเคยบอกว่าชนบทคือพื้นที่ที่ใครต่อใครเคยสิ้นหวังให้เป็นพื้นที่ที่มีหวังและกลับเป็นความหวังอันสดใสทำไม.....?

สังคมชนบทโดยเฉพาะในอดีตนั้น สิ่งที่มีคุณค่าและความหมายต่อผู้คนไม่ได้อยู่ที่ “เงิน” หากอยู่ที่ภูมิปัญญาความสามารถ ความมีศีลธรรม ความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสมัครสมานสามัคคี ฯลฯ เหล่านี้คือ “คุณค่าเดิม” หรือเรียกตามสมัยนิยมว่า “ทุนทางสังคม” ที่สังคมชุมชนในชนบทยังมีมากอยู่ แม้ปัจจุบัน “เงิน” จะมีบทบาทและความสำคัญมากขึ้นตามยุคสมัย จนกลายเป็นความคุ้นเคยที่ว่า “เงิน” คือสิ่งที่มีค่า คือคำตอบของทุกคำถาม แต่ความจริงแล้ว “เงิน” ก็คือ “เงิน” “เงิน” ไม่ใช่คุณค่า หรือคำตอบสุดท้ายเสมอไป แม้จะมีค่าแต่

ก็ยังไม่อาจเทียบเท่ากับ “ทุนเดิม” ที่สังคมไทยมีอยู่กระจายไปตามชุมชนพื้นที่ส่วนต่างๆ ของประเทศ ที่เป็นหลักฐานพ้องว่า คนไทยเราสามารถอยู่รอดอย่างสงบสุขด้วยปัญญาที่หลากหลายของบรรพชนที่คิดค้นขึ้นโดยไม่ต้องพึ่งพิงจากภายนอกโดยเฉพาะภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เลี้ยงคนไทยมากกว่า 700 ปีแล้ว

จากการลงพื้นที่เพื่อแสวงหาชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การร่วมพัฒนาโจทย์วิจัย CBR วิถีชาวนาให้ได้ 3 พื้นที่นำร่องนั้น ระหว่างทางได้ข้อค้นพบและประสบการณ์ที่เป็นองค์ความรู้ที่หลากหลายของชาวบ้านที่พวกเขาได้เรียนรู้กระบวนการพึ่งตนเองเพื่อต่อสู้กับวิกฤตปัญหาต่างๆ ด้วยภูมิปัญญาถิ่นแต่ละพื้นที่ ทั้งภูมิปัญญาเดิม ภูมิปัญญาที่วิวัฒน์ในแต่ละช่วงเวลาที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตน ที่พวกเขาเรียกว่า “ทุนเดิม” ที่พวกเขามีอยู่ นำมาใช้เป็นหัวใจสำคัญในการกอบกู้บ้านเมือง กอบกู้ชุมชนให้สามารถหลุดพ้นจากวิกฤตปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ได้ ทำให้ปัญหาปากท้อง ปัญหาความยากจน ปัญหาการขาดโอกาสในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ฯลฯ ล้วนแต่คลี่คลาย หุเลา เบาบางลง และสามารถแปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้นด้วย “ทุนทางสังคม”

การคัดเลือกเพื่อกำหนดชุมชนที่จะใช้เป็นฐานในการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ชุมชนที่คนในสังคมจะเข้ามาเยี่ยมเยือน เรียนรู้ศักยภาพการเอาตัวรอดของคนในชนบทด้วยศักยภาพของพื้นที่ที่เรียกว่า “ทุนทางสังคม” จะช่วยอธิบายและขยายภาพให้เห็นเป็นกรณีศึกษาแต่ละพื้นที่ที่แฝงอยู่ในรูปแบบการจัดสินค้าทางการท่องเที่ยววิถีเกษตรชาวนาไทยของแต่ละชุมชน โดยผ่านการพัฒนาด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นน่าจะมีส่วนได้คลี่คลายและแปรเปลี่ยนวิกฤตปัญหาของชาติให้เป็นโอกาสทางรอด และให้บทเรียนแก่ผู้มาเยือนและเรียนรู้ชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชน ที่ชาวบ้านในชุมชนสื่อสารแก่ผู้มาเยือนให้เห็นตัวอย่างของการหวนกลับมามอง ทำความเข้าใจในการใช้ “ทุนเดิม” ที่สังคมไทยมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดของชาวบ้านที่สามารถนำไปใช้รับมือกับวิกฤตปัญหาและนำพาชุมชนไปสู่กระบวนการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว อีกทั้งในแง่การพัฒนาการท่องเที่ยวปลายทางจะเกิดแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่เป็นทางเลือกที่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนได้เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของ “ทุนทางการเกษตรของชุมชน” คือรากแก้วของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม

ด้วยแนวคิดดังกล่าวที่มพีเลี้ยงนักวิจัยชุมชนภาคเหนือตอนล่างได้ข้อสรุปที่เป็นผลของการเลือกพื้นที่ที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนวิถีเกษตรชาวนาไทยที่บริหารจัดการโดยคนในชุมชนที่ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) มีเป้าหมายสำคัญในการนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผ่านการหนุนเสริมจากพีเลี้ยงผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งในและนอกพื้นที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ที่เน้นการบูรณาการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน กับความรู้สมัยใหม่ที่สร้าง

ขึ้นโดยนักวิชาการให้เป็นทุน ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนที่จะให้บทเรียนแก่คนในสังคมที่มาเยี่ยมเยือนชุมชน ซึ่งความรู้ที่ได้จากกระบวนการ CBR จะกลายเป็นความรู้ที่มีรากฐานมาจากวิถีชีวิตการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ เพื่อให้ชุมชนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่เดียวกันผู้มาเยือนเกิดการเรียนรู้และมีโอกาสนำความรู้เหล่านั้นไปเป็นข้อคิดบทเรียนต่อตนเองต่อไป อีกทั้งนักวิชาการผู้ร่วมกระบวนการมีโอกาสนำความรู้ที่ร่วมเรียนรู้กับชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัยที่มีการใช้ผลการวิจัยปรับทิศทางการศึกษาไปสู่การสร้างความรู้และกระบวนการจัดการศึกษาที่จะก่อให้เกิดปัญญากับคนทั้งสังคม มิใช่เฉพาะในรั้วมหาวิทยาลัย เป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ในระดับชุมชนและสังคมที่กว้างออกไปทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

ผลจากการศึกษาบริบทของชุมชนและวิเคราะห์ SWOT ชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างในส่วนที่ 1 และผลการใช้เกณฑ์และแนวทางดังกล่าวข้างต้นร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์สรุปข้อมูลร่วมกับชุมชน ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชนเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม มีความพร้อมและคนในชุมชนสมยอมที่จะเปิดหมู่บ้านรับการท่องเที่ยววิถีชาวนา รวมถึงพื้นที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนา CBT ด้วยกระบวนการ CBR ตามความจำเป็นเร่งด่วนของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างได้พื้นที่ลักษณะดังกล่าว 3 พื้นที่คือ 1) พื้นที่ชุมชนดินทอง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 2) พื้นที่ชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู่ อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก 3) พื้นที่ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก โดยทั้ง 3 พื้นที่ดังกล่าวต่างมีทุนเดิมที่มีศักยภาพของแต่ละพื้นที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งผลจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล ที่มิวิจัยได้ทำการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ SWOT เพื่อให้เห็นศักยภาพของพื้นที่ที่จะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา CBT วิถีชาวนาด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของแต่ละพื้นที่ ดังตารางที่ 6-8

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ SWOT ชุมชนคนสันเขاب้านรักไทย – ชมพู ตำบลชมพู
อำเภอเนินมะปราง

จังหวัดพิษณุโลก

S. จุดแข็ง	W. จุดอ่อน
1. มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลายที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวได้หลายประเภท เช่น เชิงธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ เกษตรนิเวศบนที่สูง 2. มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยว รวมไปถึงทัศนียภาพที่สวยงามบนเส้นทางสันเขา มีจุดถ่ายรูปและจุดชมวิวหลายจุด 3. การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ CBT เข้มแข็ง 4. ประชาชนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายในการดูแลรักษาความสะอาดและเป็นเจ้าบ้านที่ดี 5. การจ้างงาน 90% เป็นคนในพื้นที่ 6. ประชาชนในพื้นที่มีความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง และจริงจังในการที่จะร่วมยกระดับ CBT ด้วยการใช้ทุนทางด้านเกษตรกรรมวิถีชาวนาของคนที่สูงผสมผสานกับที่ราบลุ่ม 7. เส้นทางการเดินทางมาท่องเที่ยวโดยใช้รถยนต์ส่วนบุคคลสะดวก ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 12 8. สำนักงานจังหวัดพิษณุโลกมีความจริงจังและจริงใจที่ร่วมพัฒนา CBT ทั้งที่ผ่านมาและในแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดในปี 62	1. แรงงานภาคบริการด้าน CBT ยังมีช่องว่างของขีดความสามารถในการบริหารจัดการการให้บริการระดับมืออาชีพ 2. ยังขาดป้ายจราจรและป้ายเตือนเพื่อป้องกันอุบัติเหตุตามแหล่งท่องเที่ยวบนสันเขาที่สำคัญ 3. จำนวนแรงงานภาคบริการขาดทักษะด้านการตลาด การพัฒนาสื่อเพื่อสื่อสารภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของพื้นที่ และการจัดการ Homestay อย่างมืออาชีพ 4. ขาดการจัดสรรและดูแลพื้นที่ท่องเที่ยวสภาพพื้นที่ การจราจร พฤติกรรมนักท่องเที่ยว 5. ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจในการประกอบธุรกิจ 6. ปัญหาการจัดการขยะนักท่องเที่ยว

9. มีการให้ข้อมูล และการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว เช่น การขึ้นป้ายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดย อบจ. และ อบต. เป็นต้น 10. มีที่พักสัมผัสวิถีชนบทบนฐานเกษตรกรรมบนที่สูง ที่ได้รับการพัฒนาหลากหลายรูปแบบ	
O. โอกาส	T. อุปสรรค
1. โครงการเชื่อมโยงเครือข่ายท่องเที่ยว และโครงการสร้างเรื่องราวเชื่อมโยง เพื่อให้เกิดเส้นทางการท่องเที่ยว (อยู่ในช่วงทำความเข้าใจกับชาวบ้าน) 2. จำนวนนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนตื่นตัวร่วมหาแนวทางและทิศทางการขยายตัวด้าน CBT เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว 3. รายได้ อัตราการจ้างงาน และจำนวนที่พักเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น 4. โครงการร่วมกันจัดทำจุด check – in ที่จะทำตลาดผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรให้กับชุมชนบนสันเขาที่สูง 5. โครงการจุดจอดรถรับ – ส่ง เพื่อบริการนักท่องเที่ยว 6. การส่งเสริม สนับสนุนพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะแรงงานภาคบริการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การให้ความรู้ด้านการจัดการ ที่พักสำหรับผู้ประกอบการภายในพื้นที่ 7. ภาครัฐร่วมประชาชนในพื้นที่จัดโครงการรณรงค์สร้างสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด 8. การท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างโอกาสให้เยาวชนกลับถิ่น และทำให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว 9. มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพคนในพื้นที่	1. ขาดการแนะนำเกษตรกรให้เห็นทิศทางใหม่ของการใช้การเกษตรพัฒนากิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวที่สร้างมูลค่าเพิ่มแก่ชุมชน 2. ขาดแผนการกระจายนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของชุมชน 3. ชุมชนมองทิศทางและความคิดสร้างสรรค์ที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตทางการเกษตร 4. ช่วงเทศกาลท่องเที่ยวขาดระเบียบวินัยจราจรและการจราจรติดขัด 5. ชุมชนผู้ให้บริการ CBT ขาดความรู้และมาตรฐานต่าง ๆ ทางการท่องเที่ยว

ตารางที่ 7 ผลการวิเคราะห์ SWOT ชุมชนบ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

S. จุดแข็ง	W. จุดอ่อน
1. พื้นที่มีศักยภาพหลายแห่งที่สามารถจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วิถีวัฒนธรรมชุมชนธรรมชาติและเกษตร อีกทั้งบริเวณปากวังเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ มีวัดโบราณสถาน ลำน้ำปิง และความเชื่อรวมถึงตำนานพื้นบ้าน 2. มีพื้นที่ใกล้เคียงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลัก และจุดเชื่อมโยงไปยังเมืองแม่สอดที่มีด่านพรมแดนเปิดประตูสู่ประเทศเมียนมาร์ 3. มีหน่วยงานที่ให้การตอบรับร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยว CBT อย่างยั่งยืนเป็นอย่างดี 4. การเดินทางสะดวกทั้งทางน้ำและทางรถยนต์ 5. มีสินค้าท้องถิ่นที่น่าสนใจหลากหลาย เช่น ผลไม้ ข้าวจากทุ่งนาละคร ผลิตภัณฑ์จากต้นตาล ผลิตภัณฑ์จากหินแกรนิต และอาหารถิ่นที่หลากหลาย 6. พื้นที่มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม 7. คนในพื้นที่ให้ความร่วมมือที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว และสนใจในเรื่องการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 8. ผู้ประกอบการธุรกิจส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ 9. อาคารสถานที่ท่องเที่ยวสมัยก่อนยังคงความเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถจะนำมาพัฒนาจัดเป็นที่พักท่องเที่ยวแหล่งใหม่ 10. ไม่พบปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือไฟฟ้าที่จะนำมาใช้สนับสนุนการท่องเที่ยว 11. ศักยภาพทางกายภาพของลำน้ำปิงและลำน้ำวังสามารถนำมาพัฒนาเป็นที่พักรแรม Homestay ได้	1. สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนับสนุน CBT ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาการจัดการขยะ บ้ายบอกลสถานที่แหล่งท่องเที่ยวไม่ครบถ้วน และปัญหาด้านการจราจรของแหล่งท่องเที่ยวบางพื้นที่ เช่น บริเวณงานชุมนุมเทพ 2. ชาวบ้านขาดความรู้ ทักษะในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว วิถีชีวนา เช่น ทักษะการบริหารจัดการ ทักษะการให้บริการ และทักษะในการสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยวจากทุนของชุมชน 3. การจ้างงานคนในพื้นที่เป็นแบบระยะสั้น และค่าจ้างสูง เนื่องจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีฐานะดีอยู่แล้ว นอกจากนี้แรงงานต่างด้าวจากเมียนมาร์เดินทางกลับในช่วงฤดูกาลเกษตร 4. การเดินทางไม่สะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีรถยนต์ส่วนตัว

O. โอกาส	T. อุปสรรค
1. มีอัตราการจ้างงานและจำนวนที่พักเพิ่มมากขึ้น 2. จำนวนนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น 3. มีโอกาสส่งเสริมพัฒนาให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในพื้นที่ชุมชน 4. โครงการตลาดผลิตภัณฑ์ให้กับชุมชนริมฝั่ง ลำน้ำปิง 5. โครงการเชื่อมโยง CBT กับแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลักเพื่อให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ 6. คนในพื้นที่มีการรวมกลุ่มผลิตสินค้าชุมชน 7. การจ้างงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานต่างด้าวเนื่องจากพื้นที่ใกล้ชายแดนเมียนมาร์	1. ขาดการแนะนำ ส่งเสริม สนับสนุนการใช้ทุน ที่มีศักยภาพของพื้นที่พัฒนางาน CBT 2. ขาดแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวเพื่อกระจายนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลัก สู่มแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน 3. ในบางพื้นที่ยังมีการใช้พื้นที่ที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ เช่น บริเวณริมลำน้ำปิง และริมลำน้ำวัง 4. แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งไม่มีระบบการจัดการขยะ

ตารางที่ 8 ผลการวิเคราะห์ SWOT เครือข่ายชุมชนคนดินทอง จังหวัดพิษณุโลก

S. จุดแข็ง	W. จุดอ่อน
1. ทีมวิจัยชุมชนมีการศึกษา วิธีคิดเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเล็งเห็นถึงความสำคัญและต้องการพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรรมชาวนาไร่ สวน ด้วยวิธีคิดใหม่ ๆ ที่หลุดจากระบบพ่อค้าคนกลาง โดยวิธีคิด “เกษตรกรผู้ประกอบการ” มาทดลองใช้ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว CBT ที่สร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน 2. มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จะรองรับการท่องเที่ยววิถีเกษตรที่หลากหลายรูปแบบ และมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ผืนดินอย่างรู้คุณค่า 3. คนในพื้นที่สามารถใช้เทคโนโลยีในการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวได้ดีในแหล่งท่องเที่ยวที่มีการปักหมุด 4. หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคีเครือข่ายให้ความร่วมมือที่จะเข้าร่วมพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรรมชาวนาไทย	1. ยังไม่มีการเก็บข้อมูลการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว CBT 2. ชุมชนยังไม่ได้รับการพัฒนาความรู้ และทักษะการบริหารจัดการและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว 3. ชุมชนขาดความรู้การวางแผนการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นปฏิทินท่องเที่ยวตามฤดูกาลตลอดปีที่ให้คำแนะนำรูปแบบการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่จะนำไปสู่การกระจายตัวของนักท่องเที่ยวสู่พื้นที่ในชุมชน 4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบปัญหาด้านการสื่อสารเป็นอย่างมาก 5. ที่พัก Homestay ที่มีอยู่ไม่ได้รับการพัฒนาที่มุ่งเน้นเพื่อการท่องเที่ยว โดยผู้ประกอบการยังไม่เข้าใจบริบทของ Homestay ขาดการบริหารที่เหมาะสม
S. จุดแข็ง	W. จุดอ่อน
5. การปลูกพืชผลทางการเกษตรที่สามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อวางจำหน่ายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น 6. ไม่พบปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือไฟฟ้า 7. การสนับสนุนจากภาครัฐในการเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้นักท่องเที่ยว 8. พื้นที่มีทัศนียภาพที่สวยงามทั้งที่สูงและที่ราบลุ่ม	6. ขาดการจัดสรรและดูแลพื้นที่เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว CBT เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยขาดทิศทางในการพัฒนา 7. การคมนาคมที่เชื่อมแต่ละจุดของแหล่งท่องเที่ยว วิถีเกษตรกรรมชาวนา ยังไม่มีประสิทธิภาพ เป็นอุปสรรคสำหรับ

9. ที่ตั้งพื้นที่เชื่อมโยงหลายจังหวัด สามารถเชื่อมโยงการเดินทางไปยังส่วนต่าง ๆ ของสี่แยกอินโดจีน และเครือข่าย CBT อื่น ๆ	นักท่องเที่ยวที่จะเข้าถึง
๐. โอกาส	๓. อุปสรรค
1. โครงการเชื่อมโยงเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาคณ 3 อำเภอ จ.พิษณุโลก คือ อ.วังทอง อ.เนินมะปราง อ.ตรังไพรวัลย์ 2. จำนวนนักท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมชาวนาเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทิศทางการขยายตัวด้านการท่องเที่ยว CBT และการท่องเที่ยวกระแสหลักเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น 3. ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่พาสัมผัสวิถีชนบท 4. เกิดโครงการพาเพื่อนมาเที่ยวบ้านของ 3 อำเภอ 5. มีอัตราการจ้างงาน และจำนวนที่พักเพิ่มมากขึ้น 6. พัฒนา ส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนสนับสนุน CBT และการจัดทำตลาดผลิตภัณฑ์ให้กับชุมชน 7. ภาครัฐจัดโครงการรณรงค์สร้างสำนึกปลูกฝังให้รักบ้านเกิด 8. ส่งเสริมให้เกิดสังคมเกษตรกรผู้ประกอบการที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากระบบนายทุนพ่อค้าคนกลาง	1. จำนวนแรงงานที่จะให้บริการ CBT ที่มีความรู้และทักษะการจัดการ และให้บริการไม่เพียงพอ 2. สิ่งอำนวยความสะดวกอาทิ ป้ายให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวและอารยสถาปัตย์มีแต่ยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ 3. ขาดการจัดสรร แบ่งโซน และดูแลพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ 4. ชุมชน CBT ยังไม่มีความรู้และทักษะในการคิดเชื่อมโยง บูรณาการสิ่งที่มีในพื้นที่เข้ากับหลักคิด หลักการจัดการ CBT เพื่อสร้างสินค้าและบริการ CBT 5. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งเป็นไปได้ยาก เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกทำให้ปริมาณนักท่องเที่ยวเข้าถึงน้อย ทั้งที่พื้นที่มีศักยภาพและสวยงาม 6. ผู้นำเที่ยวหรือผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวยังขาดความรู้ด้านมาตรฐานต่าง ๆ ทางการท่องเที่ยว

ผลสรุปจากการทำ SWOT โดยภาพรวมของทั้ง 3 พื้นที่เพื่อประเมินศักยภาพที่จะพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรชาวนา สรุปได้ว่า

ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ พบว่าจำนวนห้องพัก Homestay อัตราการจ้างงาน จำนวนผู้เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้ง 3 พื้นที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากในปัจจุบันการท่องเที่ยว CBT ขยายตัวเร็วมาก ซึ่งผลจากการขยายตัวส่งผลกระทบต่อภาระจุกตัวของนักท่องเที่ยว จึงต้องมีการพัฒนาเปิดพื้นที่ CBT ใหม่ ๆ ให้เกิดการกระจายนักท่องเที่ยวไปยัง CBT แหล่งอื่น ๆ

คุณภาพทางกายภาพ พื้นที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ได้รับอิทธิพลของมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลาย สภาพสิ่งก่อสร้างโดยทั่วไปยังคงเป็นแบบชาวบ้านผสมผสานกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างลงตัวพอดี มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีต การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในแต่ละยุคที่น่าสนใจ มีพัฒนาการของระบบการทำมาหากินในแต่ละยุค มีความเจริญทางวัฒนธรรม คนในพื้นที่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก รองลงมาคือค้าขาย ซึ่งคนในพื้นที่ยังคงประกอบอาชีพเดิม แต่การค้าขายสามารถพานักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น และประชาชนในพื้นที่เริ่มให้ความสนใจในอาชีพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จึงเริ่มมีการตื่นตัวและเตรียมตัวพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้มีความพร้อมในการสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว สิ่งที่จะเป็นปัญหาอีกด้านคือ การขาดการจัดการขยะ เทศบาลมีการวางถังขยะในพื้นที่ แต่คนในพื้นที่ทิ้งขยะไม่เป็นที่เป็นทาง ทำให้พบเห็นขยะได้ทั่วไปในบางพื้นที่ ซึ่งควรได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบโดยความร่วมมือของชุมชนและภาครัฐ นอกจากนี้พื้นที่ทั้ง 3 ยังขาดการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว เช่น ป้ายบอกทาง และบอกระยะทาง ระยะทางไม่ตรงกับข้อมูล ส่วนเรื่องอื่น ๆ ในอนาคตที่จะสร้างโอกาสแก่พื้นที่คือ การทำแผนและการนำแผนสู่การปฏิบัติ คือการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว โดยเฉพาะผลิตผลจากการเกษตรที่สูงของบ้านรักไทย-ชมพู่ และชุมชนคนดินทอง

ศักยภาพด้านทรัพยากร ไม่พบปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือไฟฟ้าจากการท่องเที่ยว และปัญหาการเกษตรและการชลประทาน 2 พื้นที่ใหม่ยังไม่มีเก็บข้อมูลด้านการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถหาซื้อน้ำดื่มที่มีคุณภาพได้ตามร้านค้าทั่วไปในพื้นที่ ส่วนในด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดินนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม เช่น การพัฒนาเป็น Homestay ที่บ้านรักไทย-ชมพู่ และบ้านดินทอง ที่มียังพบว่าเกษตรกรที่

เป็นผู้ประกอบการ Homestay ยังไม่เข้าใจบริบทของการทำ Homestay ขาดการบริหารจัดการ การให้บริการห้องพักที่มีมาตรฐาน ประกอบกับพื้นที่เอกสารการถือครองสิทธิ์ของผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็น สปก. ทำให้การดำเนินการ Homestay ยังดำเนินการได้ไม่เต็มที่

ศักยภาพด้านคมนาคม ที่ตั้งของทั้ง 3 พื้นที่ตั้งอยู่บนถนนสาย 12 ที่เชื่อมโยงถนนสายย่อยเชื่อมแต่ละหมู่บ้าน แต่บางพื้นที่การเดินทางไม่สะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีรถยนต์ส่วนตัว การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวชุมชนโดยรถโดยสารสาธารณะ (ประจำทางรถไฟ) ยังไม่สะดวก ต้องต่อรถหลายต่อ

คุณภาพการจ้างงาน ผู้ให้บริการไม่ได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านการบริการเพื่อการท่องเที่ยว เนื่องจากขาดหน่วยงานที่มีความรู้ความเข้าใจ และทักษะที่จะเข้ามาฝึกอบรมหรือชี้แนะให้ นอกจากนี้ประชาชนหรือผู้ประกอบการเกษตรยังขาดความรู้ ทักษะ ความเข้าใจว่า การจัดการ CBT วิถีเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนมีความหมายว่าอะไร และควรจะต้องดำเนินการอย่างไร

การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือร่วมพัฒนาเพื่อส่งเสริม CBT สร้างการเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และจากการสัมภาษณ์หน่วยงานภาครัฐและเอกชน พบว่านอกเหนือจากกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น กลุ่มสมุนไพร กลุ่มหมอนวด กลุ่มแปรรูป เป็นต้น ที่ต่างยินดีเข้าร่วมพัฒนา CBT ส่วนหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องของทั้ง 3 พื้นที่ต่างเห็นความสำคัญและขอร่วมสนับสนุนชุมชนเพื่อพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรรมชาวนา

ทั้งหมดทั้งมวลที่นำเสนอคือเหตุและผลของการเลือกเครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ เพื่อพัฒนา CBT วิถีเกษตรกรรมชาวนาที่หวังว่าปลายทางของการพัฒนาจะให้มุมมองและบทเรียนแก่นักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนในด้านต่าง ๆ อาทิ เช่น

1. ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดของชีวิตชาวนา ชาวนสวน ชาวไร่
2. การผลิตเพื่อบริโภคควบคู่กับการผลิตเพื่อการค้า
3. การใช้ทุนทางสังคมในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
4. ชีวิตบริการท่องเที่ยว ที่ใช้ยุทธศาสตร์สร้างความรู้ การสร้างความหมายและการบูรณาการ มรดกวิถีวัฒนธรรมชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติสู่ชีวิตบริการท่องเที่ยว

5. ทนชุมชนกับความรู้ว่าด้วยชีวิตบริการ และการท่องเที่ยวภายใต้อัตลักษณ์และตัวตนของชุมชน รวมถึงอุดมการณ์ทางความคิดของผู้คนในชุมชนเบื้องหลังการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน

6. ให้ความรู้แก่ผู้มาเยือนว่าสินค้าทางการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมไทยของแต่ละชุมชน ประกอบขึ้นมาจากความรู้สึกของผู้คนในพื้นที่ ค่านิยม จารีต ประเพณีวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ที่มีได้หาซื้อได้ด้วยอำนาจเงินตราได้ตลอดเวลาของปัจเจกชน แต่ยังมีเงื่อนไขอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ เฉพาะถิ่น เฉพาะเวลาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วย

7. ชีวิตหัตถกรรมและการแปรรูปผลผลิตชุมชนสู่การพัฒนา CBT ด้วยเงื่อนไขเชิงกระบวนการของการพลิกฟื้นชีวิตหัตถกรรมและการแปรรูปด้วยทุนชุมชน สู่การให้บริการสนับสนุน CBT

8. แนวทางการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

9. การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อรายได้เสริมจากการทำเกษตรเป็นหลักไปสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์

10. เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกมองว่าเป็นเพียงประสบการณ์ของคนที่ไม่ได้รับการศึกษา และไม่เคยได้รับการมองจากสังคมโดยทั่วไปว่ามีคุณค่าเทียบเท่าความรู้ที่นักวิชาการสร้างขึ้น ได้ถูกนำมาถ่ายทอดผ่านกระบวนการบริหารจัดการและให้บริการการท่องเที่ยวโดยกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของทุนดังกล่าว ที่ทุกคนปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นความรู้ที่หนักแน่นลึกซึ้ง ชับซ้อน มีคุณค่า และสมควรนำมาสร้างสรรค์ และสืบสานต่อไปเพื่อให้คนในสังคมไทยได้ตระหนักในคุณค่าและเพื่อให้สังคมไทยที่มีองค์ความรู้ที่มาจากรากฐานของชีวิตและประสบการณ์ของคนไทยได้มีโอกาสนำมาวิวัฒน์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ส่วนที่ 3 ผลการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยชุมชน

เนื่องจากงานวิจัย CBR เป็นการวิจัยที่มีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ทำให้จำเป็นต้องมีกระบวนการที่เชื่อมต่อกับคนในพื้นที่ ซึ่งทีมวิจัยใช้การประสานเป็นรายบุคคล และภาคีที่เกี่ยวข้องด้วยกิจกรรม การจัดเวที การสัมมนา มาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมประสานคนและกลุ่มคนในพื้นที่เข้าด้วยกัน ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1. ผลการอธิบายโครงการและทาบตามเชิญชวนบุคคลเข้าร่วมทีมวิจัย

โดยการแนะนำตัวสร้างความสัมพันธ์ และชักชวนบุคคล กลุ่มคน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เข้าร่วมโครงการในฐานะทีมวิจัยชุมชนและที่ปรึกษา ซึ่งในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยได้ดำเนินการประสานกับบุคคล และหน่วยงานต่างๆ โดยวิธีการติดต่อแนะนำ หน่วยงาน เพื่ออธิบายโครงการและแสวงหากลุ่มบุคคลที่จะมาเป็นผู้ดำเนินงานโครงการวิจัยชุมชน ในการอธิบายโครงการเน้นที่วัตถุประสงค์ และผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้จากกระบวนการ CBR โดยทีมวิจัยจัดประชุมเป็นระยะๆ รวมทั้งหนุนเสริมสร้างความเข้าใจ ปรับทำที่และรูปแบบการ

ทำงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่มิจัยเครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ คือเครือข่ายชุมชนบ้านปากวัง เครือข่ายชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู และเครือข่ายชุมชนบ้านดินทอง ผลจากขั้นตอนนี้ทำให้ได้แกนนำของ 3 พื้นที่

ขั้นที่ 2. ผลการจัดประชุม 3 พื้นที่

เพื่อขอความคิดเห็นจากแต่ละพื้นที่ในการพัฒนา CBT ด้วย CBR เป็นการเชิญบุคคลต่างๆ ตามข้อ 1 และครัวเรือนแต่ละพื้นที่ เข้าร่วมประชุมเพื่อทำความเข้าใจรายละเอียดของการพัฒนา CBT ด้วย CBR กิจกรรมในการประชุมประกอบด้วย การแนะนำตัว แนะนำจุดประสงค์ และความเป็นมาของโครงการ โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนา CBT ด้วย CBR จะเกิดคุณูปการแก่ชุมชนอย่างไร และปลายทางที่เป็นผลงานวิจัย CBR ของชุมชนจะเป็นช่องทางให้คนท้องถิ่นนำไปสื่อสารกับคนภายนอกอย่างรู้คุณค่าของตนเองในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งเป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ใช้ฐานทรัพยากร ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาการดำรงชีพทางการเกษตรมาเป็นทุนทางท่องเที่ยว หลังจากการประชุมแต่ละพื้นที่เลือกตัวแทนกลุ่มละ 15 คน เพื่อเป็นแกนนำที่จะเป็นตัวแทนทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากได้ตัวแทนที่ประชุมหารือเรื่องการแบ่งงานที่มิจัยให้แต่ละทีมกลับไปเตรียมข้อมูลของชุมชนและมีการกำหนดผู้ประสานงานของแต่ละหมู่บ้าน โดยแต่ละหมู่บ้านมีเป้าหมายที่จะกลับมาร่วมพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยชุมชนในการประชุมครั้งต่อไป นอกจากนี้ ได้มีการจัดทำรายชื่อและเบอร์โทรศัพท์ของสมาชิกทั้งหมดแจกให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุม รวมทั้งมีการนัดหมายการประชุมเชิงปฏิบัติการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยในครั้งต่อไป และก่อนถึงการประชุมในครั้งหน้า ทีมวิจัยขอให้แต่ละชุมชนไปทบทวนทำความเข้าใจโครงการ และเสนอชื่อสมาชิกเพิ่มเติมตามที่เห็นสมควร รวมทั้งย้ำเตือนให้แต่ละชุมชนนำข้อมูลชุมชนในแต่ละด้านที่กำหนดให้มาประกอบการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยของชุมชนด้วย อย่างไรก็ตามในช่วงนี้จะมีการปรับเปลี่ยนทีมวิจัยแต่ละชุมชน รวมทั้งที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงมีทั้งมีการเปลี่ยนทีมวิจัย การถอนตัวจากทีมวิจัยและการเพิ่มเติมเข้ามาในทีมวิจัย และทีมที่ปรึกษารวมทั้งหน่วยงานที่เป็นภาคีของแต่ละพื้นที่ด้วย ซึ่งทีมวิจัยถือเป็นปรากฏการณ์ปกติเป็นช่วงการรับรู้ และเรียนรู้ของชุมชนที่จะเข้าร่วมกระบวนการทำงานในรูปแบบใหม่ที่ตนเองเป็นนายงานในการพัฒนา มิใช่มีมติเดิมที่มีนางงานสั่งงานมาจากภายนอก จำเป็นต้องใช้เวลาเรียนรู้เพื่อการตัดสินใจจะเข้าร่วมดีหรือไม่อย่างไร

ขั้นที่ 3. ผลการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาทักษะความสามารถในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยชุมชน

ทีมวิจัยได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการขึ้นซึ่งเป็นการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถเบื้องต้นในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยชุมชนให้แก่ทีมวิจัยชุมชน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชุมชนบ้านวังตาก ชุมชนบ้านดินทอง และชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู ณ โรงแรมวังแก้ว

อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีผู้เข้าร่วมประชุมตามรายชื่อที่เรียนเชิญ 43 คน ผลการดำเนินการฝึกอบรมได้ประเมินความคิดเห็นผู้เข้าอบรมพบว่า ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้เข้าอบรมมีความหลากหลาย ข้อคิดเห็นเฉลี่ยที่อยู่ระดับมากที่สุด ได้แก่ ความเหมาะสมของสถานที่ฝึกอบรม วิทยากรเป็นผู้มีความรู้ชัดเจนในหัวข้อที่กำหนดความเป็นกันเอง และเต็มใจช่วยเหลือผู้เข้ารับการอบรมในการปฏิบัติงานกลุ่ม สัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เข้าอบรม การอำนวยความสะดวกของผู้ดำเนินการฝึกอบรม ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิทยากรกับผู้เข้าอบรมส่งผลให้ชาวบ้านผู้เข้าอบรมเกิดการเรียนรู้ จากวิทยากรผู้ให้การอบรมที่เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญ ภายใต้บรรยากาศอันดีที่เกิดขึ้นตลอดการฝึกอบรม จึงส่งผลต่อประสิทธิผลของการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ อีกทั้งการฝึกอบรมครั้งนี้ มีการออกแบบกิจกรรมที่คำนึงถึงผู้เข้าอบรมที่เป็นผู้ใหญ่ จึงเลือกใช้กิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย และวุฒิของผู้เข้าอบรม ประเด็นที่ผู้เข้าอบรมมีความคิดเห็นเฉลี่ยระดับมาก (ค่อนข้างไปทางต่ำ) คือระยะเวลาในการฝึกอบรมได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ควรปรับเวลาให้เหมาะสมโดยเพิ่มเวลาภาคปฏิบัติ

ขั้นที่ 4 ผลการติดตามหนุนเสริมการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย CBR

4.1 กระบวนการและเครื่องมือที่ใช้ในการหนุนเสริมชุมชนเขียนข้อเสนอโครงการ CBR การพัฒนาโครงการวิจัย เป็นช่วงของการร่วมกันระหว่างกลุ่มแกนนำชุมชนที่ได้รับเลือกจากที่ประชุมชุมชน ซึ่งผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย CBR แล้ว ซึ่งต่อไปนี้จะถูกเรียกว่า “ทีมวิจัยชุมชน” ฉะนั้นในขั้นนี้จึงเป็นช่วงของการพูดคุย ทำความเข้าใจรูปแบบ เงื่อนไขและลักษณะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยพื้เลี้ยงกับทีมวิจัยชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ประกอบกับวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวของพื้นที่ เพื่อค้นหาและกำหนดประเด็นในการวิจัยที่ตรงตามความต้องการ ในขั้นตอนนี้เน้นการพูดคุย เพื่อตรวจสอบประเด็นคำถามว่าตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงหรือไม่ ด้วยการตั้งคำถาม โยนคำถาม เข้าสู่ เพื่อสาวถึงเหตุของปัญหาหรือความต้องการนั้น ๆ พื้เลี้ยงชวนคุยโดยใช้หลักเหตุผล และการคิดเชื่อมโยง การวิเคราะห์ปัญหา การหาสาเหตุของปัญหา การแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหา เพื่อสกัด คัดเลือก แยกแยะให้ชุมชนได้โจทย์วิจัยที่มีความแหลมคม ชัดเจน ซึ่งในกระบวนการช่วงนี้นอกจากจะมีทีมวิจัยเดิมที่เกิดจากการคัดเลือกจากเวทีชาวบ้านแล้ว ทีมวิจัยยังพบว่าความยากง่ายของโจทย์อาจจะเป็นตัวกำหนดของการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของสมาชิกแกนนำ บางครั้งพื้เลี้ยงเรียกช่วงนี้ว่าเป็นช่วงแสวงหาคนมาเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับทีมวิจัยชุมชน ในขณะเดียวกันพื้เลี้ยงก็ร่วมกับชุมชนวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่เพิ่มเติม รวมถึงสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่น่าสนใจอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการวิเคราะห์

แสวงหาภาคีที่จะเข้าร่วมพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนเพิ่มขึ้น เพื่อให้การวางแผนการทำงานร่วมกันของทีมีวิจัย ชาวบ้าน ภาคี และพี่เลี้ยงเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งขั้นตอนและเครื่องมือที่พี่เลี้ยงใช้ในการพัฒนาโครงการวิจัยของชุมชนได้แก่

1. ประชุมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ การพัฒนาโครงการวิจัย CBR พัฒนา CBT
2. การประชุมอย่างไม่เป็นทางการทั้งวงเล็กและวงใหญ่ เครื่องมือที่ใช้คือการวิเคราะห์ประเด็นและโจทย์
3. ชวนวิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่ ปรากฏการณ์โดยรอบของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท้องถิ่นของทั้ง 3 พื้นที่ ชวนพูดคุยและหาลูกกลมให้ว่าที่ทีมวิจัยชุมชนทำแผนที่ชุมชน และแผนที่ทางสังคมโดยไม่รู้ตัว จนได้แผนที่คร่าว ๆ ของชุมชนและบริบททางกายภาพเบื้องต้น
4. ใช้กระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการงานวิจัยแบบอภิปรายอย่างมีส่วนร่วม
5. ดำเนินการแบ่งบทบาทหน้าที่ภายในทีมีวิจัย ตามแผนงานที่กำหนดร่วมกัน
6. พี่เลี้ยงประชุมหารือทีมีวิจัยชุมชนเพื่อวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลผู้คน ข้อมูลกลุ่มต่าง ๆ หน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อหาแนวร่วมหนุนเสริมการทำงานพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงเพื่อจัดลำดับความสำคัญ ความสัมพันธ์ในการร้อยรัดเข้ามาร่วมทำงาน

ในการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในขั้นพัฒนาโครงการวิจัย บทบาทของพี่เลี้ยงในขั้นนี้ถือเป็นกระบวนการต้นน้ำของการพัฒนาโครงการวิจัยของเครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ซึ่งการได้มาซึ่งโครงร่างโครงการวิจัยครั้งนี้ เพราะศักยภาพและแกนนำของแต่ละพื้นที่เสนอตัวที่จะพัฒนาโครงการวิจัย เส้นทางการทำงานของพี่เลี้ยง ในขั้นตอนเริ่มต้นพี่เลี้ยงได้นัดหมายชุมชน และทีมีวิจัยชุมชนประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในงานที่จะทำ จากนั้นพี่เลี้ยงร่วมกับชุมชนสร้างเอกสารเชิงหลักการขึ้น โดยชุมชนมีการแก้ไข เติบโตจากพี่เลี้ยงบ้าง หลังจากนั้นพี่เลี้ยงวิเคราะห์โครงการวิจัยดังกล่าวเบื้องต้น โดยพิจารณาจากเอกสารดังกล่าวก่อนที่จะนัดหมายพูดคุยกับชุมชนในพื้นที่ โดยพี่เลี้ยงมีหลักในการพิจารณาข้อเสนอโครงการเบื้องต้นตามหลักการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั่วไป ได้แก่ 1) โจทย์วิจัยเป็นความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับสภาพและสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ 2) กระบวนการทำงานวิจัยถูกออกแบบให้มีมิติของการมีส่วนร่วม และ 3) มีการทดลองและปฏิบัติเพื่อตอบโจทย์วิจัยเมื่อวิเคราะห์โครงการเบื้องต้นโดยทีมพี่เลี้ยงแล้ว ได้มีการนัดหมายลงพื้นที่เพื่อพูดคุยฟังแนวคิด ความตั้งใจ ความเต็มใจของทีมีวิจัยชุมชน การลงพื้นที่พี่เลี้ยงจะตรวจสอบแนวคิด

ของทีมวิจัย ศักยภาพของทีมวิจัย ศักยภาพของพื้นที่ วิเคราะห์องค์ประกอบของทีมวิจัยในการทำงาน พร้อมทั้งทำความเข้าใจแนวคิด CBT และ CBR ไปพร้อม ๆ กัน หลังจากนั้นจะเริ่มต้นแนะนำ หนุนเสริม การเขียนโครงการวิจัยเพื่อขอรับการสนับสนุน ในขั้นตอนที่ทีมวิจัยชุมชนกำลังเขียนโครงร่างโครงการวิจัยนี้ พี่เลี้ยงจะลงพื้นที่และชวนทีมวิจัยพูดคุยในพื้นที่วิจัยเพื่อพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างความต้องการของคนในชุมชนกับเอกสารข้อเสนอโครงการ โดยเน้นการชวนคุยเป้าหมายของงานภาพแผนที่ชุมชนต้องการ เพื่อความชัดเจนของการออกแบบกิจกรรมและการวางกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ซึ่งได้มีการพูดคุยกันประมาณ 3-4 ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของทีมงานคนทำงาน พื้นที่ ในขณะที่เดียวกันพี่เลี้ยงแอบสังเกต แอบศึกษา แอบประเมินทีมวิจัยถึงความสนใจ ความพร้อม ความตั้งใจ ความจริงใจ และคุณสมบัติการจะเป็นนักวิจัยท้องถิ่น รวมถึงแอบสืบค้นข้อมูลการยอมรับนับถือ ความมั่นคงทางการเงิน ความซื่อสัตย์ของหัวหน้าโครงการ และความศรัทธาที่คนในชุมชนมีต่อผู้นำทีมวิจัย และทีมวิจัยเป็นการตรวจสอบข้อมูล เพื่อสนับสนุนความมั่นใจของพี่เลี้ยงที่มีต่อทีมวิจัยชุมชน ทั้งนี้การพิจารณาดังกล่าวพี่เลี้ยงถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของโอกาสที่จะทำให้งานวิจัยประสบผลสำเร็จและเมื่อได้โครงการวิจัยที่ค่อนข้างสมบูรณ์หรือสมบูรณ์ 80% แล้วพี่เลี้ยงร่วมกับทีมวิจัยจัดเวทีพัฒนาโครงการวิจัยโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัยไปพร้อม ๆ กับการฝึกนำเสนอของทีมวิจัยชุมชนเพื่อเติมเต็มให้โครงร่างการวิจัยสมบูรณ์ ซึ่งพี่เลี้ยงกระทำไปพร้อม ๆ กับการลงพื้นที่เพื่อพูดคุยทำความเข้าใจกับทีมวิจัยและคนในชุมชน นอกจากนี้การจัดเวทีนำเสนอถือเป็นการให้โอกาสทีมวิจัยของชุมชนได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะการนำเสนอในสิ่งที่พวกเขาพัฒนาขึ้น (ร่างโครงการวิจัย) ด้วยโดยมีพี่เลี้ยงร่วมให้ข้อคิดเห็น ร่วมพัฒนาปรับปรุงแก้ไขก่อนนำเสนอ สกว. ซึ่งท้ายสุดของการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนาจึงได้ข้อเสนอ 3 เรื่อง เพื่อนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ สกว. ซึ่งหลังจากตัวแทนของแต่ละพื้นที่ได้นำเสนอต่อข้อเสนอโครงการวิจัยดังกล่าวต่อผู้ทรงคุณวุฒิ สกว. ในวันที่ 26 กรกฎาคม 2561 ณ ห้องประชุมโรงแรมวังแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ผู้ทรงคุณวุฒิได้หนุนเสริมชุมชน เติมเต็ม และแก้ไขโดยให้ข้อเสนอแนะแก่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนนำกลับไปพิจารณา ร่วมกันแก้ไขจนสมบูรณ์ ผลการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบกับความพร้อมของภาคีแต่ละพื้นที่ที่มีความมุ่งมั่นพร้อมที่จะพัฒนา CBT ด้วย CBR อย่าง

จริงจัง ทำให้ได้ข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยววิถีชาวนาโดยชุมชนที่มีความพร้อมที่จะพัฒนา 3 โครงการ ดังนี้

1. โครงการพัฒนาการให้บริการการท่องเที่ยวชนบทโดยชุมชนคนสันเข้านบ้านรักไทย-ชมพู่ ตำบลชมพู่ อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
2. โครงการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนบ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก
3. โครงการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมสู่การยกระดับชีวิตเกษตรกรเครือข่ายชุมชนคนดินทอง จังหวัดพิษณุโลก

4.2 สรุปกระบวนการหนุนเสริมชุมชนเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยท่องเที่ยว

1. ศึกษาสำรวจศักยภาพของชุมชน โดยสำรวจและกำหนดทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนที่สำคัญที่มีศักยภาพ เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวและการวางแผนจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และศึกษาความต้องการของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนของคนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว (ดำเนินการตามกระบวนการ CBR)
2. ทบทวนและวิเคราะห์สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่พบเห็นอยู่หรือที่มีอยู่
3. วิเคราะห์ภาคีของชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวรวมถึงวิเคราะห์ความพร้อมของภาคีที่จะเข้าร่วมหนุนเสริม
4. ประเมินศักยภาพของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน รวมถึงผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่สนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน
5. วิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยว (ทั้งในและนอกชุมชน) รวมถึงวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง อุปสรรค และโอกาสทางการท่องเที่ยวชุมชนและพื้นที่ติดต่อใกล้เคียง
6. กำหนดจุดยืนสินค้าทางการท่องเที่ยวของชุมชน (ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ / วัฒนธรรม / เกษตรนิเวศ / เชิงนิเวศ ฯลฯ)
7. กำหนดจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัย
8. กำหนดบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาโครงการวิจัย
9. รวบรวมข้อมูล (กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำแผนปฏิบัติการงานวิจัย)
10. จัดลำดับ เรียงเรียง กำหนดเวลาวิจัย
11. ยกร่างเค้าโครงงานวิจัย
12. นำเสนอขออนุมัติ สกว.
13. ปรับปรุง แก้ไข
14. นำเสนอเพื่อขออนุมัติโครงการวิจัยต่อ สกว.

ตอนที่ 2 ผลการติดตามหนุนเสริมศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวเพื่อไปสู่การจัดการท่องเที่ยววิถีชาวนา และแนวทางดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน

ทีมวิจัยแบ่งการนำเสนอผลเป็น 6 ส่วนคือ 1) ผลการประชุมหารือทีมวิจัยเพื่อวางแผนดำเนินการหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชน 2) ผลการเตรียมความพร้อมนักวิจัยชุมชนใหม่ 3) พื้นที่ 3) ผลการหนุนเสริมการใช้ CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนา 3 พื้นที่ใหม่ 4) ผลการวิเคราะห์คุณสมบัติร่วมจากอัตลักษณ์ 3 พื้นที่ใหม่ สู่การกำหนดภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยว 5) ผลการติดตามหนุนเสริม CBT วิถีชาวนาชุมชนสวรรค์โลก และ 6) ผลการติดตามหนุนเสริม CBT วิถีชาวนาชุมชนโบราณเมืองบางขลัง

ส่วนที่ 1 ผลการหารือเพื่อวางแผนดำเนินการหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชนท่องเที่ยวชาวนา 3 พื้นที่ใหม่

เพื่อให้การดำเนินการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT ของชุมชนที่ผ่านการอนุมัติงบประมาณจากสกว. เป็นไปตามเป้าประสงค์ในเบื้องต้น ผู้ประสานงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยวชาวนาได้ประชุมหารือ เพื่อหาแนวทางการดำเนินการวิจัยหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชน ผลการประชุมได้ข้อสรุปที่ใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติหนุนเสริมชุมชนวิจัยที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนที่ผ่านการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT ในพื้นที่ต้นประกอบด้วย

1. **เตรียมทีมวิจัยชุมชน** ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการ ประชุม อธิบายทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการยอมรับในวิธีการวิจัยและเข้าใจบทบาทของทีมพี่เลี้ยง จากนั้นทำความเข้าใจการหาความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องว่าทำงานร่วมกันในประเด็นใดบ้าง เลือกรับตัวแทนชุมชนด้านต่างๆ ในพื้นที่เข้าร่วมโครงการวิจัยเพิ่มขึ้น รวมทั้งแนวทางเข้าร่วมกิจกรรมสังคมของชุมชนและหมู่บ้านที่พี่เลี้ยงหนุนเสริม

2. **การอบรมนักวิจัยชุมชน** แนะนำนักวิจัยให้รู้ถึงวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ขั้นตอนของกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทีมวิจัยชุมชนรับบทบาทหน้าที่และสถานการณ์ในชุมชนท้องถิ่นของตน การประสานงานสนับสนุน แนวทางการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับคนในชุมชน

3. **ร่วมกำหนดรูปแบบการวิจัย** ทีมวิจัยชุมชนร่วมกันวางแผนกำหนดรูปแบบและแนวทางวิจัย ร่วมศึกษาต้นเหตุปัญหาที่ชุมชนเผชิญ เพื่อให้งานวิจัยแก้ปัญหาดังกล่าวได้ กำหนดวิธีการ รวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เครื่องมือที่จะใช้ บุคคลที่จะเป็นแหล่งข้อมูล การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถาม และวิธีการถาม

4. ร่วมกับทีมวิจัยชุมชนศึกษาปัญหาของชุมชน เก็บข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ร่วมการประชุมระดมสมอง การอภิปรายกลุ่ม การรวบรวมภาพถ่าย การทำแผนที่ชุมชน เพื่อเข้าถึงข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ครอบคลุมปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว (ถ้ามีในบางชุมชน) ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แล้วจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวิจัย และเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

5. การนำเสนอผลการวิจัยของชุมชนและการร่วมหารือข้อค้นพบกับชุมชน สร้างความเข้าใจการนำเสนอข้อมูลที่เก็บมาได้คืนสู่ชุมชนในรูปแบบของการประชุมกลุ่ม การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดแสดงข้อมูลชุมชนต่อสาธารณะในรูปแบบต่างๆ เช่น นิทรรศการภาพถ่าย โปสเตอร์ ฯลฯ โดยพี่เลี้ยงหนุนเสริมกระตุ้นให้มีการออกความคิดเห็น การแสดงออกซึ่งความรู้สึกของชาวบ้าน รวมทั้งทำที่ปฏิกิริยาของชาวบ้านในชุมชน เพื่อตรวจสอบแก้ไขข้อผิดพลาด และเติมเต็ม ตลอดจนร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์ สรุปประเด็น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

6. การร่วมวางแผนทีมวิจัยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ให้ความรู้และทักษะแก่ทีมวิจัยชุมชนให้สามารถจัดการประชุมลักษณะเสวนา เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนากิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนพึงประสงค์ ร่วมชุมชนกำหนดแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ ภูมิปัญญาถิ่น และมรดกวัฒนธรรมชุมชนแขนงต่างๆ ร่วมกับชุมชนกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืนโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของธรรมชาติ

7. การจัดการ การเตรียมปฏิบัติแผน และการดำเนินการ พัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรในชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชาวบ้านในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ด้วยการระดมทรัพยากรบุคคลทั้งระดับแกนนำ และสมาชิกในชุมชนมาร่วมกันเรียนรู้ทักษะการปฏิบัติจริง ศึกษาจากกรณีตัวอย่างและร่วมกับทีมวิจัยชุมชนเตรียมขั้นตอนการปฏิบัติ รวมทั้งฝึกฝนทักษะทางวิชาการขั้นพื้นฐานต่างๆ อาทิ การเก็บข้อมูล การเขียนรายงานการสำรวจภาคสนาม เป็นต้น

ในเชิงปฏิบัติการ พี่เลี้ยงได้สร้างบรรยากาศให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน หรือชุมชนที่เกี่ยวข้อง บางเวลามีการประสานเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิให้คำแนะนำแนวทางการดำเนินการ มีผู้รู้จากทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน มีการร่วมปรึกษาหารือกับผู้อำนวยการจากภายนอก รวมทั้งพี่เลี้ยงลงไปร่วมศึกษาในพื้นที่ชุมชนอื่นที่แตกต่างไปจากบริบทชุมชนของตนด้วย

ร่วมตั้งคณะทำงานในชุมชน นอกเหนือจากทีมวิจัยชุมชน เพื่อมอบหมายภารกิจและความรับผิดชอบในการดำเนินโครงการนาร่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนา CBT ของชุมชนในระดับเล็กด้วยการกระจายงานหรือแบ่งงานให้สมาชิกอื่นในชุมชนช่วยกันทำตามความสามารถ

และความถนัดของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม เพื่อให้คนในชุมชนร่วมฝึกประสบการณ์ และเรียนรู้ด้านการจัดการไปพร้อมกับทีมวิจัยชุมชน รวมทั้งเรียนรู้ปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ก่อนการดำเนินการจริง

8. การติดตามกำกับและประเมินผลในชุมชนของพี่เลี้ยง บางเวลาตามความเหมาะสมของเหตุการณ์ที่เกิดในชุมชน ร่วมทีมวิจัยชุมชนระดมความคิดสมาชิกในชุมชนและคณะกรรมการดำเนินงานจัด CBT ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน CBR พัฒนา CBT ตั้งแต่กำหนดแนวทางการจัดการ CBT การจัดองค์กรของชุมชน การคาดการณ์ผลกระทบที่จะติดตามมาจากการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงประเมินผลการดำเนินงานตลอดช่วงที่ผ่านมา

ส่วนที่ 2 ผลการเตรียมความพร้อมนักวิจัยชุมชน 3 พื้นที่ใหม่

เมื่อโครงการวิจัยชุมชน 3 พื้นที่ผ่านการอนุมัติแล้ว แม่พี่เลี้ยงจะมั่นใจในทีมวิจัยชุมชนแต่ละพื้นที่ในระดับหนึ่ง แต่หากประสบการณ์ของการเป็นพี่เลี้ยงพบว่าระดับความรู้ความเข้าใจและทักษะการใช้ CBR พัฒนา CBT ยังคงไม่ลึกซึ้ง ทีมวิจัยชุมชนมักจะประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยเฉพาะกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ความเข้าใจในเรื่องการใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง การสร้างและการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนสรุปรายงานวิจัย การบริหารจัดการโครงการวิจัย การทำรายงานงบประมาณการเงินอย่างโปร่งใส จึงได้จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเตรียมความพร้อมนักวิจัยชุมชนก่อนที่จะดำเนินโครงการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย

1. กระบวนการทำความเข้าใจร่วมกันว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เป็นอย่างไร ทำอย่างไร สำคัญอย่างไร และต่างจากงานพัฒนาทั่วไปอย่างไร เครื่องมือในการเก็บข้อมูลชุมชนเป็นอย่างไร การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานผลเป็นอย่างไร
2. แต่ละโครงการต้องได้รับองค์ความรู้เรื่องการวิเคราะห์ว่าผู้เกี่ยวข้องคือใคร เกี่ยวข้องกันอย่างไร จะร่วมกันทำงานโครงการในเรื่องใดบ้าง ประเด็นใดบ้าง
3. แต่ละโครงการจะอย่างไรบ้าง โดยทบทวนกิจกรรมจากแผนปฏิบัติการ ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร (แบ่งกลุ่มย่อยและนำเสนอ)
4. เชิญนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์จากเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเหนือล่างร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำวิจัย
5. ชี้แจงการจัดโครงการและงบประมาณ

ผลการประเมินการเตรียมความพร้อมชุมชน

พบว่าทีมวิจัยชุมชนที่ผ่านการเตรียมความพร้อมก่อนเริ่มดำเนินการวิจัย

1. มีความเข้าใจแนวคิด เห็นความสำคัญและคุณค่าของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่าเป็นการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นอย่างดีในประเด็นต่อไปนี้คือ

P (การมีส่วนร่วม)	A (การปฏิบัติการ)	R (การวิจัย)
- โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน - ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน เข้าร่วมตั้งแต่แรก (ร่วมอะไร, ร่วมอย่างไร) - มีเครื่องมือ วิธีการเฉพาะเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วม - มีผู้สานต่อเมื่อโครงการสิ้นสุดเป็นการสร้างโอกาส/มีเวที	- ใช้ข้อมูลเป็นฐานในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม (ค้นหาทุนเดิมทางสังคม หาสาเหตุของปัญหา) - เป็นการทดลองปฏิบัติเพื่อค้นหารูปแบบที่เหมาะสม (ลองผิดลองถูก) - มีการสรุปกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง	- มีการบันทึกอย่างต่อเนื่อง (ด้านเนื้อหา และด้านกระบวนการ) - ได้ความรู้ แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงบริบทพื้นที่ และปัจจัยแวดล้อมทั้งหมด

2. เมื่อชวนทีมวิจัยชุมชนทบทวนโครงการประเด็นต่างๆ พบว่า

1) สามารถบอกคำถามวิจัย วัตถุประสงค์ และแผนกิจกรรมวิจัยของตนได้อย่างเป็นขั้นตอน

2) สามารถวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องว่ามีใคร / กลุ่ม / องค์กรใดบ้าง ที่จะสามารถร่วมกันทำงานโครงการได้ในเรื่องใดบ้าง

3) สามารถกำหนดข้อมูลในแผนกิจกรรมที่จะต้องรวบรวมว่ามีอะไรบ้างในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ชุมชนมีข้อมูลอะไรที่มีแล้วในเอกสารมือสอง (Secondary Data) หรือข้อมูลใดที่ต้องเก็บเพิ่มเติม เพื่อจะได้เก็บข้อมูลได้ตรงประเด็น และมีความเข้าใจว่าไม่จำเป็นต้องเก็บทุกเรื่องเพื่อนำไปวิเคราะห์ต่อไป

4) นอกจากนี้เมื่อชวนทีมวิจัยทบทวนในแผนกิจกรรมสามารถบอกได้ว่าจะใช้เครื่องมือ เทคนิค วิธีการต่างๆ ในการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล เหมาะสมหรือไม่ สามารถระดมความคิดแบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลได้ จนสามารถตอบคำถามการวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ที่นำไปสู่การสรุปบทเรียนการทำงานแต่ละขั้นตอน และการวางแผนการดำเนินงานในระยะต่อไปได้อย่างเป็นระบบไปพร้อมๆ กับเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์จนเห็นภาพชัดเจนขึ้น

5) นักวิจัยชุมชนทราบบทบาทของตนเองว่าเป็นผู้จัดการโครงการ ผู้ประสานงาน เขียนรายงาน ตลอดจนตระหนักว่าตนเป็นส่วนสำคัญของโครงการ

6) นักวิจัยสามารถกำหนดประเด็นการศึกษาได้ชัดโดยกระบวนการมีส่วนร่วม (สืบเนื่องจากข้อ 2) จนเกิดจากความตระหนักในปัญหา และต้องการที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน อย่างแท้จริง

7) ผลการประเมินทักษะนักวิจัย นักวิจัยมีความเข้าใจและทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียน จบบรรณการ การตั้งคำถามในระดับหนึ่ง ที่พึงเลี้ยงนำไปประกอบในการวางแผนการหนุนเสริมชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องต่อไป

8) ทีมวิจัยมีความชัดเจน มีความรู้ความเข้าใจในหลักเกณฑ์ เงื่อนไข เอกสารทางการเงิน การใช้งบประมาณอย่างโปร่งใส

9) นอกจากนี้ผลการเตรียมความพร้อมทีมวิจัยชุมชน ให้แก่งคิด และความตระหนักต่อทีมที่เลี้ยงว่าจะต้องมีการติดตามงาน/สรุปงานและให้การหนุนเสริมเป็นระยะ เพื่อให้ทีมวิจัยชุมชนสามารถดำเนินโครงการได้ตามเป้าหมาย และลดช่องว่างในการสื่อสาร (ภาษาประสบการณ์) กับทีมวิจัยและชาวบ้านในพื้นที่

10) ส่วนผลการหารือแลกเปลี่ยนของชุมชน 3 พื้นที่ ได้ข้อสรุปสถานการณ์และปัญหาของชุมชนในภาพรวมได้ดังนี้

1) ด้านสังคม มีปัญหาหาเสพติด การแพร่ระบาดเข้ามาในหมู่บ้านจนทำให้บางพื้นที่ไม่มั่นใจในชีวิตและทรัพย์สิน บางหมู่บ้านคุณภาพชีวิตคนในชุมชนย่ำแย่ลงเพราะความยากจน รวมถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง น้ำมีรสเค็ม

2) ด้านศิลปะและวัฒนธรรม คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่แบบครอบครัวใหญ่ มีความเรียบง่ายและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นกันเองแบบพี่น้อง และยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ บางพื้นที่มีวิถีถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ มีการแต่งกายตามประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นเมือง และยังคงมีพิธีบูชาผีเจ้าผีเมือง ฯลฯ

3) ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการอพยพ เป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการมายาวนานและมีร่องรอยโบราณสถานทางพุทธศาสนาและการตั้งถิ่นฐานปรากฏอยู่มากมาย

4) เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของเดินทัพ ช่องสุขผู้คนเพื่อกู้แผ่นดินของ 2 วีรภคตริย์ในอดีต เป็นที่ตั้งค่ายพักทัพในอดีตด้วยโดยเฉพาะที่บ้านปากวัง จังหวัดตาก

5) ด้านภูมิปัญญาถิ่น มีอาหารพื้นถิ่นที่หลากหลายซึ่งมีกรรมวิธีการประกอบอาหารที่โดดเด่นซึ่งส่งผลดีต่อสุขภาพ มีงานหัตถกรรม ทอผ้า และจักสาน รวมถึงการวางแผนโบราณเป็นต้น

6) ทรัพยากรธรรมชาติ มีทุนทางธรรมชาติที่จะใช้เป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์

7) ด้านสิ่งแวดล้อม บางพื้นที่มีการใช้สารเคมี ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และธรรมชาติแวดล้อม แต่คนส่วนใหญ่มีจิตสำนึก ร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

8) ด้านเศรษฐกิจ แม้จะมีรายได้ไม่น้อยแต่ในพื้นที่ส่วนใหญ่มีความสุขกับวิถีที่พอเพียง

ในเบื้องต้นของการดำเนินงานหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชนใหม่ 3 พื้นที่ ในช่วงเดือน สิงหาคม ถึง กันยายน 2561 ได้ข้อสรุปว่า

1. การดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นไปตามขั้นตอนของแผนปฏิบัติการ สามารถสร้างชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ (ปัจเจกบุคคล) ชุมชนเริ่มสร้างกลุ่ม สร้างเครือข่าย สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง (ชุมชนมีความมั่นใจการแก้ปัญหาที่เกิดระหว่างกระบวนการทำงาน) ส่อแววว่าจะกลายเป็นชุมชนที่มีกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา เพราะมีการบูรณาการโดยนำทุกส่วนมาประสานจัดการร่วมกันอย่างเป็นระบบได้ ทีมวิจัยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ และมีการประสานรับสมัครผู้สนใจเข้าร่วมโครงการเพิ่มเติม

2. ชุมชนเริ่มเห็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณค่า (จากทุนเดิมของพื้นที่) เห็นช่องทางในการหาวิธีการที่เหมาะสมที่จะใช้ในการแก้ปัญหาในบริบทของชุมชน

3. ปัญหาของชุมชนเริ่มถูกแก้ไขภายในวงล้อมของคนในชุมชน

4. พี่เลี้ยงเริ่มมองเห็นแสงสว่างของการจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไปของทั้ง 3 พื้นที่

5. ทีมวิจัยชุมชน 3 พื้นที่ เริ่มเป็นเครือข่าย เพื่อนร่วมทางของการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พัฒนาพื้นที่ของตน ที่จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของเครือข่าย CBT เหลือล่องต่อไป มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ได้เพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร

ส่วนที่ 3 ผลการถอดบทเรียนจากการหนุนเสริมการพัฒนา CBT วิถีชาวนาด้วยกระบวนการ CBR ของชุมชนใหม่ 3 พื้นที่

ผลการร่วมศึกษาสืบค้นศักยภาพทางการท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู่ ชุมชนดินทองและชุมชนบ้านปากวัง ได้ข้อสรุปแต่ละพื้นที่ดังต่อไปนี้

ชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู่

1) ภาพรวมทางกายภาพทางสังคมและวิถีวัฒนธรรมชุมชนและพัฒนาการ

ชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู่ อยู่ในเขตตำบลชมพู่ของอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เป็นชุมชนตั้งอยู่บนสันเขาอากาศหนาวเย็น สามารถปลูกพืชผักและข้าวในพื้นที่สูง มีทัศนียภาพ

ของภูสุงที่สวงาม ตั้งขึ้นเป็นทางการตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริการจัดตั้งหมู่บ้าน ยุทธศาสตร์ในยุคสงครามระหว่างรัฐบาลกับพรรคพคท. ส่วนชุมชนชมพูมีหลักฐานทาง โบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา ที่ราบลุ่มติดกับเขตอนุรักษ์คือ อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงจึงได้อานิสงส์ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และคลองชมพู จึงเกิด ผลิตผลทางการเกษตรจากการทำนา ทำสวน และทำไร่ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ อีกทั้งพื้นที่มี ศักยภาพที่จะร่วมพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวร่วมกับอุทยานอย่างสร้างสรรค์

2) เอกลักษณ์ ความโดดเด่นและจุดขายทางการท่องเที่ยวของชุมชน

- สวนล้อมเขา เป็นภาพการเปลี่ยนแปลงของบ้านรักไทย-ชมพู จากเขาหัวโล้นสู่เลือก สวนไร่ นา แทรกตัวอยู่ในพื้นที่เขา ที่ราบเชิงเขา ที่ราบลุ่ม การเกษตรที่เกิดขึ้นเป็นเกษตรกรรม ที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมา รวมถึงสวนใหญ่ๆ เช่น สวนทุเรียน สวนฝรั่ง สวน สมุนไพร การปลูกข้าวลิ้มผั่วที่ผ่านการพัฒนาในปัจจุบันโดยเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ได้นำวิธีคิด เกษตรทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมาทำการเกษตรบนที่สูงและที่ราบลุ่ม จึงเกิดเป็นบ้านสวน และวิถี ชาวสวนทั้งบนภูสูงและที่ราบเชิงเขา ทำให้เห็นวิถีชาวสวนควบคู่กับโฮมสเตย์ที่อยู่อาศัยแบบ สมัยใหม่

- วิถีชีวิตที่ผูกพันกับขุนเขาและสายน้ำ โดยมีลำคลองชมพูเป็นลำน้ำสายหลัก มีการขุด คลองเล็กๆ เข้าสู่เลือกสวนไร่ นา เป็นชลประทานเพื่อการเกษตรและความสมบูรณ์ของเขต อนุรักษ์

- เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์และวิถีถิ่นของคนอีสานที่อพยพมาจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ยังคงสืบสานประเพณีของชาวอีสานอย่างเข้มแข็ง เช่น อาหารการกิน การทอผ้า การทำเครื่องจักรสาน รวมถึงการใช้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำ เกษตรกรรมจนถึงปัจจุบัน ข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดี รวมถึงมะม่วงน้ำดอกไม้ กลายเป็นตรา สัญลักษณ์ของชุมชนชมพู รวมถึงความเก่าแก่ของหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นได้ยุคก่อน ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชมพู ที่สามารถยืนยันการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ณ ดินแดนแห่งนี้

- ชุมชนเก่าที่เต็มไปด้วยเรื่องราว/เรื่องเล่า โดยเฉพาะประวัติศาสตร์การสู้รบ โบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ หรือเหตุการณ์สำคัญ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ

โดยสรุปอัตลักษณ์ของบ้านรักไทย-ชมพู (1) วิถีเกษตรที่ลุ่ม-เกษตรที่สูง (2) บ้าน สวนโฮมสเตย์สัมผัสวิถีชนบทบนสันเขา (3) วิถีวัฒนธรรมคนลุ่มน้ำวังทองที่อุดม สมบูรณ์ (4) ความหลากหลายและสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธรรมชาติ และสภาพทาง ภูมิศาสตร์ที่โดดเด่น (5) การแปรรูปผลผลิต

ชุมชนบ้านดินทอง

1) ภาพรวมทางกายภาพทุนทางสังคมวิถีวัฒนธรรมชุมชนและพัฒนาการ

ชุมชนคนดินทองประกอบด้วยตำบลแม่ระกา ตำบลวังนกแอ่น และตำบลดินทองของอำเภอวังทอง สภาพพื้นที่เป็นทั้งป่าเขา ป่าเบญจพรรณและป่าสน ที่ได้านิสงส์ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และพื้นที่ราบและราบลุ่มน้ำวังทอง มีอากาศเย็นสบายของภูสูง และร้อนชื้นของที่ราบ ดินดีอุดมสมบูรณ์ ไม่ขลาดแคลนน้ำ มีลุ่มน้ำวังทองเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนของทั้ง 3 ตำบล มีเรื่องราวการอพยพของกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งรกรากในแต่ละช่วงเวลาที่หลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งคนอีสาน คนใต้ และคนลาวจากหลวงพระบาง เช่น กลุ่มลาวโซ่ง มีรูปแบบการทำการเกษตรที่หลากหลายโดยใช้ภูมิปัญญาวิวัฒน์

2) ฐานทุนของพื้นที่ที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ ความโดดเด่นและจุดขายทางการท่องเที่ยวของชุมชน

- สวนล้อมป่า การใช้ภูมิปัญญาวิวัฒน์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างสังคมเกษตรกรผู้ประกอบการ เพื่อให้หลุดพ้นจากพ่อค้าคนกลาง จนกลายมาเป็นการทำการเกษตรที่เป็นลักษณะฟาร์ม ที่สร้างผลผลิตทางการเกษตร และสินค้าแปรรูปจากผลผลิตที่มีคุณภาพหลากหลายชนิด ด้วยวิธีคิดของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้เทคโนโลยีการเกษตร (รุ่นลูกหลาน) ที่ต้องการจะหลุดพ้นจากแอกพ่อค้าคนกลาง กลายเป็นกลุ่ม Smart Farm ที่เป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาการเกษตรของอำเภอวังทอง ที่สามารถเป็นต้นแบบพื้นที่ดูงาน

- ทุนทางเกษตรกรรมของชุมชนวิถีชาวนา ชาวไร่ และชาวสวน และการทำอาชีพเสริมด้วยผลผลิตทางการเกษตร จนเกิดเป็นผลิตภัณฑ์สนับสนุน CBT ที่สร้างชื่อเสียงให้กับพื้นที่ เช่น การทอเสื่อ การทำขนมหวาน การทำหัตถกรรมจรัสสารจากไม้ไผ่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสวนมะพร้าว สวนไผ่ การแปรรูปหน่อไม้ ผลไม้เบอรี่ และผลหม่อนตำตุ๋น ที่นำมาสร้างเมนูอาหารใหม่ๆ แปลกต้อนรับนักท่องเที่ยว เช่น ยำหน่อไม้จากหน่อไม้บงหวาน สลัดหน่อไม้แหม่นหน่อไม้ ยำแหม่นหน่อไม้ ส้มตำหน่อไม้หวานจากไร่เปี่ยมสุข นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ไว้ขายนักท่องเที่ยวอีกหลายชนิด

- ทุนทางปัญญาของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่สามารถนำเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่มาบูรณาการกับภูมิปัญญาทางการเกษตรของบรรพบุรุษ ที่สร้างทางเลือกที่เป็นทางรอดใหม่กับพื้นที่นา ไร่ สวน ของอำเภอวังทอง กลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สังคมเกษตรกรรมให้ความสำคัญ จนเกิดเป็นพื้นที่ดูงานที่เป็นต้นแบบของการจัดการ Farm

- การใช้ความรู้ด้าน IT เป็นกลไกทางการตลาดที่ประสบผลสำเร็จที่หลากหลายรูปแบบที่เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรรุ่นใหม่

- ความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรมชุมชน แหล่งโบราณคดี และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น บึงบัวขนาดใหญ่กลางทุ่งนาและหนองน้ำใหญ่ห้วยาคาที่แม่ระกา แก่งลำกระโดน น้ำตกผาหินเทิน ต้นยางนาใหญ่ ผาชมวิวดินทอง และจุดดูดาวยามค่ำคืนที่ไร่ภูแสงดาว เป็นต้น

โดยสรุปอัตลักษณ์ของชุมชนดินทอง (1) วิถีเกษตรกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาวิวัฒนาการ (2) วิถีเกษตรกรรมลุ่มน้ำวังทอง (3) ศูนย์รวมหัตถการและการเรียนรู้หัตถกรรมในการทำเกษตรกรรม (4) หลากทรัพยากรการท่องเที่ยวแต่สามารถนำมากลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน และ (5) วิถีเกษตรชุมชนที่ไม่ไกลจากเมืองใหญ่ (พิษณุโลก)

ชุมชนบ้านปากวัง

1) ภาพรวมทางกายภาพความเป็นมาของชุมชนและความทรงจำร่วมของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านปากวังของจังหวัดตากประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน มีลักษณะเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งขนานเรียงรายริม 2 ฟากฝั่งลำน้ำปิงและแม่วังที่ไหลมาสมกัน จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านปากวัง บริเวณปากวังเกิดเป็นเกาะกลางน้ำมีสวนผลไม้ มีสภาพวิถีชีวิตริมน้ำ การใช้เรือและตลาดน้ำดั้งเดิม ยังคงวิถีชีวิตดั้งเดิมมีความเป็นอยู่และเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับสายน้ำ มีวัดและตลาดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีพื้นที่สวนผลไม้ พืชไร่ และทุ่งนาละคอนที่ทั้งดงามและให้ผลผลิตข้าวพันธุ์ดีที่มีชื่อเสียงของชุมชน มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นอกเหนือจากคนไทยเชื้อสายจ้าวหรือเงี้ยว ยังมีคนไทยเชื้อสายจีนและคนไทยมุสลิมตั้งรกรากปะปนในพื้นที่เดียวกัน มีตำนานเรื่องเล่าของบรรพบุรุษหรือบุคคลสำคัญที่สามารถสืบไปถึงยุคอยุธยา ที่ผ่านการพัฒนามากว่า 300 ปี ปัจจุบันกลายเป็นพลเมืองไทยที่ผู้คนมีความเชื่อต่างชาติพันธุ์ที่ต่างอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน สงบสุข และมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นเครื่องร้อยรัดความสัมพันธ์เข้าด้วยกันโดยไม่มีการแบ่งแยก แม้ว่าความเป็นเมืองจะทำให้ชุมชนดั้งเดิมกลายสภาพเป็นเมืองไปบ้าง แต่ก็เชื่อว่าจะไม่มีการสูญเสียวิถีชุมชนดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ให้เห็น ตัวอย่างเช่นชุมชนบ้านใหม่แม่บอน ยังคงรักษาวิถีชุมชนที่สัมพันธ์กันแบบเครือญาติไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ชุมชนริมลำน้ำปิง กาดตงยังคงรักษารูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนไทยริมลำน้ำค้าขายของคนจีนแบบดั้งเดิม และยังคงสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของชาวจีนไว้ ชุมชนตั้งถิ่นฐานตามแนวแม่น้ำ 2 สาย มีความหนาแน่นริมแม่น้ำพื้นที่ตอนในเป็นไร่ นา สวนผลไม้ แม้พื้นที่บ้านปากวังจะห่างจากจังหวัดตากเพียง 25 กิโลเมตร แต่เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนริมลำน้ำที่บ้านปากวังแล้ว ถือได้ว่าชุมชนทั้ง 7 หมู่บ้านยังคงมีวิถีชีวิตดั้งเดิมหลงเหลือให้เห็นอยู่มาก ในขณะที่ชุมชนจังหวัดตากนั้นถูกกลืนจากการขยายตัวของพื้นที่เมือง นอกจากนี้ด้วยความที่เป็นชุมชนริมลำน้ำทำให้คนในชุมชนเหล่านี้สามารถปรับตัวให้เข้ากับกระแสน้ำได้ดี จึงไม่รู้สึกวุ่นวายหรือช่วงฤดูน้ำหลากเป็นปัญหาในการ

ดำรงชีวิตแต่อย่างใด ยกเว้นเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ.2538 และพ.ศ.2554 ที่พื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรเสียหายอย่างหนักและลดขนาดพื้นที่ไปโดยปริยาย นอกจากนี้ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปสู่สังคมสมัยใหม่มากขึ้น ทำให้คนรุ่นใหม่บางส่วนนิยมออกไปประกอบอาชีพหรือพักอาศัยนอกพื้นที่และมักจะกลับเข้ามาช่วงเย็นหรือวันหยุดสุดสัปดาห์ ส่งผลให้ชุมชนบางส่วนซบเซา อีกทั้งการตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ก็ก็เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่ทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนบางหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะบ้านเรือนที่เริ่มหันหลังให้แม่น้ำ ส่งผลให้แม่น้ำลำคลองถูกลดบทบาทความสำคัญลงเหลือเพียงเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว และมีพื้นที่บางส่วนโดยเฉพาะพื้นที่ริมแม่น้ำที่ถูกนายทุนครอบครองเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น พื้นที่เกษตรสมัยใหม่ ที่พักเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

2) มรดกทางวัฒนธรรมและเทศกาลงานประเพณีในชุมชนขึ้นอยู่กับความเชื่อเป็นสำคัญและมีรูปแบบเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์ วิถีภูมิปัญญาการทำการเกษตร และวิถีชีวิตชาวน้ำ โดยเฉพาะศาสนาพุทธที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดเทศกาลประเพณีตลอดทั้งปีมีความคล้ายคลึงกันแทบจะทุกหมู่บ้าน แต่ส่วนที่แตกต่างออกไปคือเทศกาลงานประเพณีของคนไทยเชื้อสายจีน และเชื้อสายจ้าวหรือเงี้ยวที่ยังคงรักษาคุณค่าและสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมได้จนถึงปัจจุบัน แต่มีการปรับรูปแบบของงานให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบันบ้างแต่ยังไม่ลืมที่จะรักษารากเหง้าที่แก่นแท้ของวิถีตนไว้ สิ่งที่คนในชุมชนส่วนใหญ่จะเหมือนๆ กัน คือ การแสดงออกถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนทั้ง 7 หมู่บ้าน

3) เอกลักษณ์ ความโดดเด่นที่นำไปสู่การพัฒนาจุดขาย CBT ของชุมชน

วิถีชีวิตริมน้ำอันประกอบด้วยบ้านเรือน วัด ตลาดที่อิงอยู่กับสายน้ำและเชื่อมโยงถึงกัน การดำรงชีวิตเกษตรกรรม วัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อประวัติความเป็นมาของคนไทยเชื้อสายเงี้ยว เชื้อสายจีน เชื้อสายมุสลิม ที่สัมพันธ์กับความเชื่อในศาสนาของแต่ละชาติพันธุ์ และวิถีการเกษตรของคนลุ่มน้ำ รวมถึงอาหารพื้นบ้านที่อยู่ใกล้ชิดเมืองชายแดน

โดยสรุปอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านปากวัง (1) วิถีการเกษตร (ชาวนา ชาวสวน แม่น้ำลุ่มสวน สวนเกษตรสมัยใหม่) (2) วิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ (แม่น้ำ คลอง เกาะ) (3) วิถีวัฒนธรรมเงี้ยว จีน ที่มีนคในพระพุทธศาสนา (4) ชุมชนร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยเรื่องราว

ส่วนที่ 4 ผลการวิเคราะห์คุณสมบัติร่วมจากอัตลักษณ์ของ 3 พื้นที่ที่นำไปสู่การกำหนดภาพลักษณ์

จากการลงพื้นที่ร่วมศึกษาสำรวจศักยภาพชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู ชุมชนดินทองและชุมชนบ้านปากวัง พบว่าทั้ง 3 พื้นที่ที่มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่จะนำไปสู่การพัฒนาภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ 30 รายการคือ

1. พื้นที่มีอากาศสดชื่นและสะอาด
2. ราคาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ชุมชนสมเหตุสมผล
3. มีมรดกวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่หลากหลาย น่าสนใจ
4. การคมนาคมสะดวกสบาย เชื่อมโยงกับจังหวัดใกล้เคียง และสามารถเชื่อมโยงกับเส้นทางท่องเที่ยวประเทศเพื่อนบ้านได้
5. มีสถานที่ที่จะพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้
6. ชุมชนสะอาด
7. ลักษณะอาคารบ้านเรือนมีเอกลักษณ์น่าสนใจ
8. มีสถานที่ทางวัฒนธรรม ศาสนสถาน และโบราณสถานที่หลากหลายน่าสนใจ
9. มีเรื่องราว เรื่องเล่า ประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจหลากหลายและเก่าแก่
10. อาหารหลากหลายและรสชาติดีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
11. เป็นแหล่งเพาะปลูก พืช ผัก สมุนไพรและผลไม้หลากหลายชนิดและหลากหลายสายพันธุ์
12. เป็นแหล่งปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์
13. มีการใช้ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าในการดำรงชีวิตและในการทำเกษตร
14. เป็นแหล่งอาหารและขนมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
15. มีวิถีชีวิตริมสายน้ำ ที่ลุ่ม และภูสูง
16. พื้นที่ทั่วไปของชุมชนยังมีความเป็นต่างจังหวัด
17. พื้นที่ทั่วไปของทั้ง 3 ชุมชนยังเขียวชอุ่ม
18. พื้นที่จำนวนมากของชุมชนมีความเก่าแก่โบราณ
19. พื้นที่มีความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน
20. ชาวบ้านในชุมชนมีน้ำใจไมตรี มีอัธยาศัย
21. ร้านค้าและผู้ประกอบการในชุมชนซื่อสัตย์และให้บริการดี
22. เป็นชุมชนที่เงียบสงบ สวยงาม
23. เป็นชุมชนที่ลึกลับหรือน่าค้นหา
24. เป็นชุมชนที่สัมผัสได้ถึงความอบอุ่น
25. พื้นที่อบอุ่นไปด้วยองค์ความรู้ท้องถิ่น

26. มีลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพที่โดดเด่น หลากหลาย และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

27. กลุ่มอาชีพที่หลากหลาย

28. ภูมิปัญญาวิวัฒนาการของการทำการเกษตร

29. สังคมเกษตรกรผู้ประกอบการ

30. วิถีเกษตรอินทรีย์คุณภาพดีจากสวน นา ไร่

ด้วยคุณสมบัติสรุปทั้ง 30 รายการดังกล่าวของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ที่ได้จากการสืบค้นศักยภาพของ 3 พื้นที่จะนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์และนำเสนอภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนอย่างดีเหมาะสม จะช่วย “คัดสรร” นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพหรือนักท่องเที่ยวที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับคุณสมบัติของพื้นที่ให้เข้ามาเยือน ซึ่งนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มักสนใจที่จะมีส่วนร่วมกับกิจกรรมวิถีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่ตนเองไปเยือน ทำให้สามารถเชื่อมโยงความแตกต่างของจุดหมายปลายทางเข้ากับลักษณะเฉพาะของตนได้ ซึ่งปลายทางของการพัฒนา CBT ของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ไม่จำเป็นต้องมุ่ง “ดึงดูด” นักท่องเที่ยวเป็นปริมาณมากๆ ถือเป็น การช่วยให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งในระยะที่ 2 ของการวิจัย CBR ของทั้ง 3 พื้นที่ชุมชนจะได้นำเสนอภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของแต่ละพื้นที่ผ่านกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยว และผลิตภัณฑ์สนับสนุน CBT วิถีชาวนาที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวให้การยอมรับ ซึ่งกระบวนการที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการเลือกหรือคัดสรรอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถ “ขายได้” และนำเสนอภาพลักษณ์อย่างเหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่ที่แต่ละทีมวิจัยศึกษาสืบค้นจะนำไปสู่การจัดการ CBT วิถีชาวนาที่ต่อเนื่องยั่งยืน

ส่วนที่ 5 ผลการถอดบทเรียนการติดตามหนุนเสริมชุมชนท่องเที่ยววิถีชาวนาชุมชนสวรรค์โลก

5.1 สรุปผลการศึกษาสืบค้นศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนสวรรค์โลกได้ข้อสรุปว่า

ชุมชนสวรรค์โลก

1) ภาพรวมทางกายภาพทุนทางสังคมประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชน

ชุมชนสุวรรณโลกมีความเก่าแก่นับได้ถึง 1000 ปีมีพัฒนาการจากเมืองเซลิ้ง ศรีสังขาลัย เชียงขึ้นมาเป็นสุวรรณโลกในปัจจุบัน มีการโยกย้ายเมืองหลายครั้งตามความต้องการจำเป็นในแต่ละยุค บางเวลากลายเป็นเมืองร้าง บางยุคเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้า ในแต่ละช่วงเวลามีเรื่องราว และเรื่องเล่าของการอพยพของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในแต่ละยุค ทำให้ประชากรเมืองสุวรรณโลกในปัจจุบันประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมหลายด้าน ทั้งอาหาร ภาษา การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย สิ่งก่อสร้าง บ้านเรือน โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากเมืองสุวรรณโลกในช่วงรัชกาลที่ 4 มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเมืองสุวรรณโลกมาก ส่งผลให้เกิดการค้าขายเกิดเป็นตลาด การสร้างทางรถไฟสุวรรณโลกที่ใช้แรงงานหลักคือ ชาวจีนหรือกุลิจีน ส่งผลต่อการคมนาคมและสนับสนุนการค้าขายเป็นอย่างมากทำให้เมืองสุวรรณโลกเกิดมีโรงแรมขึ้น รวมทั้งการค้าขายโดยเฉพาะพืชไร่ ทำให้สุวรรณโลกเกิดการพัฒนาอย่างรวดเร็วกลายเป็นเมืองสำคัญที่ส่งผลทำให้บทบาทการคมนาคมทางน้ำลดลงเป็นอย่างมาก แม้ทุกวันนี้สถานีรถไฟสุวรรณโลกจะไม่ได้มีความสำคัญอะไรเท่าแต่ก่อน แต่ยังคงบอวลไปด้วยเรื่องราวของความรุ่งเรืองในอดีตของสุวรรณโลกที่ออกจากปากของผู้สื่อความหมายของชุมชนที่ถ่ายทอดเรื่องราวของสุวรรณโลกด้วยความภาคภูมิใจ ส่วนลักษณะทางกายภาพของสุวรรณโลกเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำการเกษตร ประชากรส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นอาชีพหลัก ซึ่งแต่เดิมการทำนาเป็นแบบยังชีพคือทำเพื่อบริโภคในครัวเรือน เหลือกินจึงแบ่งขายเพื่อนำทุนมาทำนาในฤดูกาลถัดไป รูปแบบการทำนาจึงเป็นแบบพอเพียง คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน แลกเปลี่ยนพืชผัก ปลาจากนาไร่นาได้มากก็แบ่งปันให้เพื่อนบ้านในชุมชนได้กินใช้ สังคมเมืองสุวรรณโลกในอดีตจึงเป็นรูปแบบสังคมดั้งเดิมที่งดงาม

2) ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมตามวิถีเกษตรกรรมชุมชนสุวรรณโลก

พื้นที่บอวลไปด้วยตำนานพงศาวดารของแผ่นดินพระร่วงที่หลากหลายกับร่องรอยที่อยู่อาศัยชุมชนโบราณสู่การเป็นชุมชนการค้าและชุมชนเมือง ที่หล่อหลอมกลายเป็นงานศิลป์ของแผ่นดินพระร่วงได้แก่พุทธศิลป์ แผ่นดินพระร่วง เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ทำนบพระร่วง สังคโลก มังคละเกรี ทองโบราณ การแต่งกาย รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ดินดี น้ำชุมของแม่น้ำลำคลองที่ส่งผลต่อการสร้างผลผลิต และวิถีชีวิตชาวนาสุวรรณโลก และการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้และวิถีถิ่นที่เป็นรูปธรรมที่หลากหลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชาวนาสุวรรณโลก ได้แก่ บ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้านสุวรรณโลก เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านในการปลูกข้าว พิธีกรรมความศรัทธาบูชาแม่โพสพสู่ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของชาวนาสุวรรณโลก เกิดเป็นตำรับอาหารคาว หวานของว่าง และน้ำพริกเครื่องเคียงที่หลากหลายด้วยวัสดุท้องถิ่น รวมถึงเมนูอาหารที่หลากหลายชนิดของชาติพันธุ์ โดยเฉพาะบะหมี่ของชาวจีนกวางตุ้งที่เป็นรากฐานกลายมาเป็น “ก๋วยเตี๋ยววันโลก”

3) เอกลักษณ์ ความโดดเด่นที่นำไปสู่การพัฒนาจุดขาย CBT วิถีชาวนาสวรรค์โลก

ร่องรอยหลักฐานการตั้งหลักแหล่งของชุมชนโบราณบนเส้นทางคมนาคมติดต่อกับเมืองราชธานีที่มีความเป็นปึกแผ่นด้านการเมือง ความก้าวหน้าและควมมีอารยธรรมของสุโขทัยศรีสัชนาลัย เป็นเมืองที่เปลี่ยนผ่านการพัฒนาหลายยุคสมัยด้วยเรื่องราวของการอพยพโยกย้ายหลายครั้งของคนจากหลากหลายเชื้อชาติ ผ่านการปรับตัวเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม สกัดคัดกรองจนเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว สืบทอด ผสมผสานฝังลึกอยู่ในความเป็นคนสวรรค์โลกจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะการคงอยู่ของการทำเกษตรกรรมของชาวสวรรค์โลก ซึ่งความโดดเด่นของทุนชุมชนสวรรค์โลกที่มีดังกล่าวสามารถนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชาวนาเชิงสร้างสรรค์ ที่จะสร้างเส้นทางหรือกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชาวนาที่หลากหลายของชุมชนได้ ซึ่งจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่นอกเหนือจากการเที่ยวชมโบราณสถานแล้วยังเหมาะสมสำหรับพักผ่อนควบคู่กับการเรียนรู้ภูมิปัญญา โดยเฉพาะภูมิปัญญาทางการเกษตร สมุนไพร และงานศิลปหัตถกรรมที่โดดเด่นเช่นการทำทอ นอกจากนี้ยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยผลิตผลทางการเกษตร ส่งผลให้อาหารการกินมีความหลากหลาย พร้อมเรื่องราวที่มาของอาหารที่เกิดจากความหลากหลายของชาติพันธุ์ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถลิ้มลองอาหารพื้นถิ่นได้จากร้านอาหารที่ตั้งอยู่ริมน้ำยม รวมถึงตลาดภายในชุมชน

โดยสรุปอัตลักษณ์ของชุมชนสวรรค์โลกคือ (1) ชุมชนเก่าที่สืบทอดวัฒนธรรมไม่ขาดสาย/ร่วมสมัย (2) เรื่องราวของชาวจีนโพ้นทะเลต่อการพัฒนาเมืองสวรรค์โลก (3) ความลงตัวของกิจกรรมวิถีชุมชนกับศิลปะสมัยใหม่ (4) แหล่งเรียนรู้ในรูปแบบ Art Farm (5) วิถีเกษตรชนบท (6) เป็นชุมชนสงบ สะอาด ปลอดภัย

5.2 ผลการติดตามหนุนเสริมการพัฒนาเส้นทาง/กิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนาชุมชนสวรรค์โลก

ผลจากการศึกษาทบทวนศักยภาพทางการท่องเที่ยวและวิถีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชุมชนสวรรค์โลก ได้คุณค่า ความหมายและอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน ที่มิวิจัยชุมชนได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อสกัด คัดสรร กำหนดมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่จะนำไปสู่รูปแบบของกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวที่แสดงความเป็นตัวตนของคนสวรรค์โลก ซึ่งผลการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวได้ 3 รูปแบบคือ

- 1) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนการค้าที่พัฒนามาจากพื้นฐานการเกษตร
- 2) เส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนา ประวัติศาสตร์ศิลปะ สวรรค์โลกเก่า
- 3) เส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนา

ผลการทดลองเส้นทางการท่องเที่ยวเมืองสวรรคโลก ชมเรือนแถวย่านการค้าสู่วิถีการทำนาเมืองสวรรคโลก คือ เที่ยวจิบกาแฟ แลรถไฟ ไปเข้าคุก บุกอำเภอบึงเจ็ดเจียน ชวนกินเตี๋ย เที่ยว art farm พบว่านักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมทดลองเกิดความตระหนัก สำนึกถึงสิ่งที่บรรพบุรุษเมืองสวรรคโลกได้สร้างและลูกหลานร่วมสั่งสมตกทอดกันมายาวนาน ผ่านการเรียนรู้ตามเส้นทางท่องเที่ยวพร้อมกับดื่มด่ำกับกาแฟโบราณย่านตลาดเก่าเมืองสวรรคโลก เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถานตำรวจสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ได้รับรางวัลการอนุรักษ์อาคารสถาปัตยกรรมดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยาม ชมสถานที่สำคัญที่ว่าการอำเภอลำปางเก่า ที่จัดเป็นพิพิธภัณฑ์รวบรวมเรื่องราวที่ครั้งหนึ่ง ล้นเกล้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จเยือนราษฎรเมืองสวรรคโลก ที่นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจที่ได้ตามรอยเสด็จของพระองค์ท่าน นอกจากนี้การที่นักท่องเที่ยวได้เดินเลียบไปตามลำน้ำยมจนถึงวัดสว่างอารมณ์ ซึ่งชาวสวรรคโลกเรียกวัดเจียน ซึ่งอยู่ใกล้เจียนผู้ว่าการเมืองเก่าที่สำคัญ เป็นอาคารที่มีโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมโดดเด่นคือเป็นอาคารไม้สักสูง 3 ชั้น ที่วัดสว่างอารมณ์นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสไหว้หลวงพ่อบุญพระพุทธรูปองค์พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่มีขนาดหน้าตักใหญ่เป็นอันดับ 2 ของประเทศที่ไม่ถูกอัญเชิญไปที่กรุงเทพฯ

ส่วนการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวที่ผสมผสานวิถีถิ่นกับท้องทุ่งหรืออาร์ตฟาร์มซึ่งได้มีการจัดวางหุ่นไล่กา และฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาชาวนาสวรรคโลก สำหรับเรียนรู้หลายด้าน ซึ่งในขณะทดลองเส้นทางดังกล่าว ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้ร่วมทดลอง บรรยากาศเป็นไปด้วยความสุข สนุกสนาน กับกิจกรรมต่างๆ ของเส้นทางชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยน ยืดหยุ่นเวลา ตามความเหมาะสม ทุกคนต่างประทับใจกับกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่าเสน่ห์ของการท่องเที่ยวตามเส้นทางดังกล่าว คือ ชาวบ้านผู้นำชมเป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด และเป็นผู้กระทำวิถีนานา ไร่ สวนด้วยตนเอง เมื่อนักท่องเที่ยวถามคำถามเชิงลึกในงานที่ตนทำ จึงสามารถตอบรายละเอียดที่เป็นปัญหาอุปสรรคของการทำนา ไร่ สวนได้ รวมทั้งให้เกิดความรู้ เล่าเรื่อง ได้อย่างสนุกสนานเป็นธรรมชาติ สร้างบรรยากาศของการเที่ยวชมเต็มไปด้วย ความสุข สนุกสนาน พร้อมกับเรียนรู้เรื่องราว ทำให้การดำเนินกิจกรรมทดลองท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนผ่านไปด้วยความเรียบร้อย พร้อมกับข้อเสนอแนะที่ชุมชนจะนำไปปรับปรุง นอกจากนี้สิ่งที่ผู้วิจัยพบเห็นระหว่างร่วมกิจกรรมพบว่าผู้ร่วมทดลองเส้นทางทุกคนมีส่วนร่วมกิจกรรมที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว ที่นำไปสู่สำนึกร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมรดกวัฒนธรรมชุมชน ที่รูปแบบการท่องเที่ยวของสวรรคโลกพยายามสร้างกิจกรรมเส้นทางที่สะท้อนคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ด้วย

หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมตามโปรแกรมการท่องเที่ยวที่กำหนด ทีมวิจัยได้จัดเสวนาสรุปผลการทดลอง รับฟังความคิดเห็น ความประทับใจในการร่วมกิจกรรม และให้ข้อเสนอแนะเพื่อร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานครั้งต่อไป รวมถึงได้สรุปผลการดำเนินงานทดลองเส้นทางที่ 2 ใน

รูปแบบคลิปวิดีโอ เรื่อง “แม่น้ำเดียวกัน” และเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์อีกครั้ง โดยผลปรากฏว่า มีผู้สนใจเข้าชมจำนวน 2,436 ครั้ง

ผลจากการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวดังกล่าว ทีมวิจัยได้ร่วมกันคิดและทบทวนการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวนำเสนอเรื่องราวความเป็นมา ประวัติเมืองสวรรคโลก วิถีชีวิต แม่น้ำยม แม่น้ำสายโบราณ และผู้คนในแม่น้ำสายเดียวกัน คติ เรื่องเล่า เรื่องราว ความทรงจำ ความเชื่อ ต่างๆ ที่ก่อกำเนิดตำนานบนแผ่นดินพระร่วงเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์นับแต่อดีต รวมถึงอาหารท้องถิ่น พื้นบ้าน มาร่วมประมวลสรุปความคิดเห็น และความประทับใจจากนักท่องเที่ยวได้ว่า การได้ร่วมกิจกรรมที่ทีมวิจัยนำเสนอ ทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักและรักเมืองสวรรคโลกมากขึ้น และรู้ว่าชาวสวรรคโลกยังเก็บภาพความทรงจำของเมืองไว้กับตัวเอง และมีข้อมูลแบ่งปัน บอกเล่า เรื่องราว เรื่องเล่าให้กับผู้มาเยือน อย่างน่าอัศจรรย์ใจ รอวันถ่ายทอดให้ผู้มาเยือนได้ฟังตลอดจนรอวันที่ผู้เคยพานพบหรือนักแสวงหาจะมาค้นพบด้วยตัวเขาเอง การได้นอนพักที่โรงนาและบ้านพักของชาวบ้าน ฟังเสียงธรรมชาติยามค่ำคืน ตั้งแต่เข้าไปจ่ายตลาดชมวิถีชีวิตของคนสวรรคโลกยามเช้า และตักบาตรพระสงฆ์ ได้จิบกาแฟพระร่วงกับน้ำอ้อยสวรรคโลกริมทุ่งนา กินขนมโบราณ (แดกงา) ได้ทดลองพายเรือคายัคในลำน้ำยม ลงมือห่อข้าวต้มมัด และทำก๋วยเตี๋ยวตำรับสวรรคโลกรับประทานเอง ผักปั้นสังคโลก รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องอาหารท้องถิ่นของสวรรคโลก ทุกคนได้รับความสนุกสนาน ได้รับประสบการณ์ดีๆ และมีความสุขเพราะเต็มไปด้วยเสียงหัวเราะและความน่ารักของทุกคน ถ้ามีโอกาสจะมาอีก เพราะทำให้เข้าใจและเข้าใจดินแดนแห่งสายน้ำยมอีกมากโข และยังมีเรื่องราวดีๆ ให้เรียนรู้ไม่สิ้นสุด เปรียบเหมือนกับแม่น้ำยมที่ไม่เคยหยุดไหล สวรรคโลกก็มีเคยหลับไหลเช่นกัน

นอกเหนือจากการจัดกิจกรรมทดลองเส้นทางท่องเที่ยว ทีมวิจัยสวรรคโลกและทีมงาน ยังได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ดำเนินการทดลองจัดกิจกรรม “เมืองสวรรคโลก ตลาดนัดศิลปะ นัดพบศิลปิน ร่วมสร้างสรรค์ศิลปะวิถีชีวิตชาวนา” ที่ลานวัฒนธรรมเทศบาลเมืองสวรรคโลก งานนี้ได้รับความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย และเครือข่ายศิลปินดังหลากหลายสาขาทั้งในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียงร่วมงาน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อเพิ่มพื้นที่ศิลปะให้เมืองสวรรคโลก ศรีสัชนาลัย และสุโขทัยอันเป็นเมืองมรดกโลก 2) เพื่อเปิดพื้นที่ทางศิลปะให้กับเยาวชน ศิลปินและประชาชนทั่วไปได้เรียนรู้คุณค่าของงานศิลปะ รวมทั้งได้แสดงผลงานและจำหน่ายผลงาน เป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและพัฒนาสังคม และ 3) เพื่อเปิดพื้นที่เส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนาผ่านงานศิลปะพบเส้นทางเมืองสวรรคโลก กิจกรรมนี้ยังโอกาสให้เครือข่ายนักวิจัยชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย และพื้นที่ใกล้เคียงจากจังหวัดตาก และพิษณุโลก ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีคิด ในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวอีกด้วย กิจกรรมนี้เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างค่านิยม ความภาคภูมิใจและจิตสำนึกที่ดีงามทางศิลปะและวัฒนธรรมควบคู่ไปกับวิถีชาวนาให้กับคนสวรรคโลกและผู้มาเยือน ถือได้ว่ากิจกรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทีมวิจัยได้จุดประกายให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปคิดและดำเนินการหา

แนวทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววิถีชาวนาเมืองสวรรค์โลกภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยวบนเส้นทางมรดกโลกสืบต่อไป

5.3 ผลการหนุนเสริมการจัดตั้ง “กลุ่มรักสวรรค์โลก”

หลังจากทีมพี่เลี้ยงได้จัดโครงการอบรมการจัดตั้งกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่ม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ “กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า” ทีมวิจัยชุมชนสวรรค์โลกได้ตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนโดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มรักสวรรค์โลก” มีคณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รองประธาน ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายเหรียญก และฝ่ายเลขานุการ นอกจากนี้ ยังมีคณะที่ปรึกษาและกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่จะร่วมเป็นภาคีเครือข่ายให้คำแนะนำปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินงานของ “กลุ่มรักสวรรค์โลก” ตลอดจนหาแนวทางในการพัฒนาเมืองสวรรค์โลกภายใต้บริบทโครงข่ายการท่องเที่ยววิถีเกษตรชาวนาไทยบนเส้นทางมรดกโลกสืบต่อไป ปัจจุบัน “กลุ่มรักสวรรค์โลก” สามารถดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน ที่ให้บริการการท่องเที่ยวด้วยเส้นทาง/กิจกรรมท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้น มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมารับบริการอยู่เสมอ สามารถสร้างรายได้ให้กับภาคผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่

ส่วนที่ 6 ผลการถอดบทเรียนการติดตามหนุนเสริมชุมชนท่องเที่ยววิถีชาวนาชุมชนโบราณเมืองบางขลัง

6.1 สรุปผลการร่วมศึกษาทบทวนศักยภาพพื้นที่ที่จะนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ท่องเที่ยวชุมชนบางขลังวิถีชาวนา

ชุมชนโบราณเมืองบางขลัง

1) ภาพรวมทางกายภาพ ทิวทางสังคม ประวัติความเป็นมา

เมืองบางขลังเป็นตำบลชายขอบของอำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย ที่ยังคงความเป็นชนบท มีทุ่งนา ป่าเขา มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมผูกพันกับการเกษตรกรรม เกิดเป็นภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ 1) วัฒนธรรม วิถีชีวิตสายน้ำ วิถีชีวิตดั้งเดิมที่แสดงความเป็นชนบท (ต่างจังหวัด) ความเก่าแก่ทางวัฒนธรรมและแหล่งอาหารอันเกิดจากความสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร 2) ชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสุขสงบ บนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลาย และยังสืบทอดถึงปัจจุบัน และ 3) พื้นที่เมืองบางขลังเต็มไปด้วยองค์ความรู้ท้องถิ่น มีความลึกซึ้งน่าค้นหาและเจียบสงบ ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองเก่าสุโขทัย-เมืองเก่าศรีสัชนาลัย อยู่บนถนนลาดยางสาย

หลัก สายเมืองเก่าสุโขทัย-เมืองเก่าศรีสัชนาลัย เป็นชุมชนที่มีความสำคัญเพราะบ้านเมืองในประวัติศาสตร์กำเนิดขึ้นมาร่วมสมัยกับเมืองเก่าสุโขทัย เมืองเก่าศรีสัชนาลัย ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุม, ศิลาจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม, พงศาวดารโยนก, หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นจุดกำเนิดประเทศไทย ศิลาจารึก หลักที่ 2 วัดศรีชุม ด้านที่ 1 สรุปได้ว่า พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองยกทัพมารวมพลล้อมรบกันที่เมืองบางขลัง และเกณฑ์นักรบเมืองบางขลังเข้าตียึดเมืองสุโขทัยคืนจากขอมสบาดโขลญลำพง แล้วสถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปฐมกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัยสืบมา

2) ภูมิปัญญาบรรดกวีวัฒนธรรม/โบราณคดี

ในอดีตเป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนา มีการค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุ โบราณสถานวัดโบสถ์ หลวงพ่อสามพี่น้องและพระร่วง นำทาง กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติแล้ว โบราณสถานแห่งอื่นๆ มีขนาดไม่ใหญ่นัก รวม 22 แห่ง มีการขุดพบพระพุทธรูป พระเครื่องที่ถือกันว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์จำนวนมาก พบเตาเผาโบราณและภาชนะดินเผาบรรจุกระดูกมนุษย์ 147 ใบ มีการบรรจุเครื่องใช้ของผู้ตายลงในภาชนะดังกล่าว สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชุมชน เช่น บ้านศิลปิน, โบราณสถานวัดโบสถ์, วัดเจดีย์เจ็ดแถว, ข้าวตอกพระร่วง, มณฑป สระน้ำโบราณ, โบราณสถานเขาเตื่อ, แหล่งตัดศิลาแลง, จุดล้อมรบ, ลานหลบภัย, ขอนซุงโบราณ, ยาตำ, สมุนไพร, การทำบายศรี, ขนมวลุกปรอง ฯลฯ แหล่งเรียนรู้ชุมชน 13 แห่ง บนเส้นทางท่องเที่ยวได้

3) วิถีเกษตรกรรมชุมชนโบราณเมืองบางขลัง

การประกอบอาชีพของเกษตรกรเมืองบางขลังมีลักษณะไม่ต่างจากเกษตรกรไทยโดยทั่วไป ที่มีวงจรของการดำเนินการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ชีวิตคนเมืองบางขลัง ยังคงผูกพันกับวิถีนา วิถีไร่ วิถีสวนผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน โดยใช้ภูมิปัญญาถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ โดยมีความอุดมสมบูรณ์ของลำน้ำฝากระดานเป็นทุน เกิดเป็นเครือข่ายองค์ความรู้ด้านการเกษตรของชุมชนที่เข้มแข็งมีศักยภาพ จนเกิดพื้นที่ที่สามารถยกระดับภาคเกษตรกรรมอย่างเป็นรูปธรรมที่เป็นต้นแบบ มีการจัดทำธนาคารข้อมูลผลิตภัณฑ์แปรรูป เกษตรอินทรีย์ต้นแบบ

4) เอกลักษณ์ ความโดดเด่นที่นำไปสู่การพัฒนาจุดขาย CBT วิถีชาวนาเมืองโบราณบางขลัง

เป็นจุดกำเนิดประเทศไทย หลักฐานทางโบราณคดี ร่องรอยเรื่องราวของประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีคุณค่า ตำนานเรื่องเล่าของพระร่วงที่หลากหลาย ภูมิปัญญา ภาษาถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ความเชื่อ สมุนไพร อาหารพื้นถิ่น และผลิตผลจากการแปรรูปทางการเกษตร

การใช้ภูมิปัญญาถิ่นกับเทคโนโลยีผสมผสานในการสร้างผลผลิตจากนา การมีองค์กรเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง และรักถิ่นเกิด มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นบ้านโบราณ การแพทย์แผนไทย และหัตถกรรมหลากหลายชนิด ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ และดินดี

บทสรุปอัตลักษณ์ของชุมชนโบราณเมืองบางซ่ง คือ (1) ชุมชนโบราณที่เต็มไปด้วยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ภูมิปัญญา และมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า (2) จุดกำเนิดประเทศไทย (3) ความเข้มแข็งของคนในพื้นที่ร่วมพัฒนาร่วมกันให้พื้นที่ตนเป็นแหล่งผลิตอาหารท้องถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์ (4) แหล่งปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์ (5) เต็มไปด้วยภูมิปัญญาถิ่น อบอุ่น ลึกซึ้งน่าค้นหา แต่เรียบง่าย (6) มีความเก่าแก่โบราณ (7) วิถีเกษตร ทั้งสวน ไร่ นา รวมถึงเกษตรแบบใหม่

6.2 ผลการติดตามหนุนเสริมชุมชน CBT วิถีชานาเมืองบางซ่ง

ผลการติดตามหนุนเสริมการทบทวนศักยภาพชุมชนโบราณเมืองบางซ่ง

ผลการทบทวนตัวเองสร้างความเข้าใจร่วม ทั้งกลุ่มทีมวิจัยชุมชนและชาวบ้านทั้งชุมชน ก่อนเริ่มงานวิจัย CBR เพื่อพัฒนา CBT ผ่านการพูดคุยรายบุคคล ประชุมกลุ่มย่อย รวมถึงประชุมชาวบ้านทั้งชุมชน ได้ผลสรุปในภาพรวมคือทีมวิจัยชุมชนและชาวบ้านมีความเข้าใจการใช้กระบวนการใช้ CBR พัฒนา CBT นอกจากนี้ ทีมวิจัยชุมชนที่ชาวบ้านเลือกให้เป็นตัวแทนในการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการงานวิจัย เป็นกลุ่มบุคคลที่มีองค์ประกอบที่จะเอื้อให้งานพัฒนาสำเร็จลุล่วง เนื่องจากทีมวิจัยชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน มีผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำชุมชน และที่สำคัญกว่านั้น มีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองบางซ่งที่เป็นคนหนุ่มไฟแรงหัวก้าวหน้า ประวัติส่วนตัวสะอาด และเป็นที่รักของชาวบ้านทั้งตำบล มาเป็นหัวหน้าทีมวิจัย มีผู้อำนวยการโรงเรียนและตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่สนับสนุนการท่องเที่ยว ร่วมเป็นทีมวิจัยทุกคนมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ มีความตั้งใจ เต็มใจเข้าร่วมทำงานวิจัย และได้ดำเนินงานจัดแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานภายในทีมวิจัยตามแผนการดำเนินงานที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน ส่วนในขั้นศึกษาวิเคราะห์ ทบทวนศักยภาพของชุมชนทั้งในด้านคน ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา วิถีชุมชน โดยแบ่งผู้รับผิดชอบเก็บรวบรวมข้อมูล 9 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ประวัติศาสตร์ชุมชน โบราณสถาน โบราณวัตถุ 2) ประเพณี วัฒนธรรม และศิลปการแสดง 3) ภูมิปัญญาพื้นถิ่น 4) ความเชื่อ โสยศาสตร์ 5) สมุนไพร 6) พืช สัตว์ธรรมชาติในท้องถิ่น 7) การทำเกษตรกรรมด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาถิ่น 8) อุตสาหกรรมในครัวเรือน และ 9) อาหารพื้นถิ่น

ผลการทบทวนข้อมูลทั้ง 9 ประเด็น ทีมวิจัยชุมชนวิจัยและพี่เลี้ยงได้เรียนรู้สภาพทั่วไปของเมืองบางซ่งในอดีต ได้ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ อัจฉริยภาพของชุมชนด้านประวัติศาสตร์และบุคคล เรียนรู้วิถีถิ่นของชุมชน ภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน แผนที่ชุมชน

ทั้งรอบในและภายนอก และอื่นๆ เช่น เส้นแบ่งเวลา โองมชีวิต ปฏิทินเกษตรของชุมชน ปฏิทินอุตสาหกรรม ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มภาคี จุดเด่นจุดด้อยของการจะพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชุมชน อีกทั้งส่งผลให้ชาวบางช้างรู้คุณค่า ตระหนักของดีในชุมชน ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววิถีเกษตรชาวนาเมืองบางช้าง พัฒนาทักษะด้านการตลาด การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์บนฐานการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นฐานสำหรับการวางแผนดำเนินการจัดการท่องเที่ยว และได้พัฒนาต่อเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชาวนาอย่างสร้างสรรค์ของชุมชน โดยเส้นทางท่องเที่ยว 1 วัน ใช้รถจักรยาน รถอีแต็ก รถอีแต่น รถคอกหมู 5 เส้นทาง เส้นทางพักค้างคืน 1 คืน นอนโฮมสเตย์ 20 หลัง ในหมู่บ้านเรียนรู้วิถีดำรงชีวิตตามวิถีเกษตรกรรมชาวนาไทย นอกจากนี้ยังให้บริการเส้นทางตามความต้องการของผู้มาเยือนโดยนักท่องเที่ยวร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยววางแผนร่วมกันในการจัดเส้นทางโดยแต่ละเส้นทางจะมีผู้ให้บริการในด้านต่างๆ เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ของว่าง ที่พัก มัคคุเทศก์สื่อความหมาย และการซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน

ส่วนผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริหารจัดการและให้บริการในด้านต่างๆ พบว่า ชุมชนสามารถสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวโดยรวมอยู่ในระดับพึงพอใจมาก โดยมีความพึงพอใจมากในเรื่องมีระบบและมาตรการในการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว, ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย, ความมีมนุษยสัมพันธ์ของมัคคุเทศก์, บุคลิกของมัคคุเทศก์, จำนวนเส้นทางท่องเที่ยวพอเพียงระยะทางเหมาะสม, ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมชุมชนได้ดี, ความหลากหลายทางชีวภาพพืชพรรณในเส้นทางท่องเที่ยว, ความปลอดภัยของเส้นทางท่องเที่ยว, ความสวยงามของสภาพภูมิทัศน์ในเส้นทางท่องเที่ยว, ความโดดเด่นของทรัพยากรธรรมชาติ, การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางธรรมชาติ, การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชุมชน, การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนและงานประเพณีในชุมชน, การจัดกิจกรรมที่หลากหลายและให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม, การสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว, ความสะอาด/ความชยะของชุมชน, ความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามของชุมชน/บ้านเรือน, ลักษณะของประชาชนในชุมชน มีอัธยาศัยไมตรีจิต, ความมีน้ำใจ, ความสุภาพอ่อนน้อม, ยินดีให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน มีระดับความพึงพอใจน้อยในเรื่องของห้องสุขาและถังขยะ นอกนั้นระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้มากและหลากหลายกว่านี้ ห้องน้ำควรสะอาดและเพียงพอมากกว่านี้ ควรมีถังขยะหรือถุงขยะให้มากกว่านี้ รถที่นั่งท่องเที่ยวควรมีหลังคากันร้อน ควรมีที่นั่งที่มั่นคง การบริหารจัดการเวลาในแต่ละแหล่งเรียนรู้ควรจะชัดเจนกว่านี้ ควรมีป้ายบอกเส้นทางและป้ายบอกเรื่องราวโดยสรุปให้นักท่องเที่ยวจะได้เข้าใจมากขึ้น มัคคุเทศก์ควรพูดหรืออธิบายให้มีความเชื่อมโยงมากกว่านี้ ควรพัฒนาการมีส่วนร่วมให้เข้มแข็งยิ่งๆ ขึ้น รวมทั้งเด็กนักเรียน ครู อาจารย์ในสถานศึกษา

การศึกษาผลจากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาวนาเมืองบางซ่ง ตามการรับรู้ของสมาชิกครัวเรือนที่ได้จากการสอบถามอย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกต พบว่า ด้านเศรษฐกิจและสังคม ชาวบ้านรับรู้มาบ้างแล้วจากทีมวิจัย สกว.ชุดต่างๆ จึงให้ความร่วมมือในการดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี และหลายครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยว อยากให้มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวเยอะๆ และบ่อยๆ ด้านวัฒนธรรม สมาชิกครัวเรือนมีความรัก ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมชุมชนของตนเป็นอย่างมาก ด้านสิ่งแวดล้อม เสียงของนักท่องเที่ยวไม่มีปัญหาสำหรับครัวเรือน พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือช่วยเหลือดูแลจัดการขยะในแหล่งเรียนรู้ หรือในสถานที่ท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ในชุมชน

ตอนที่ 3 ผลการร่วมศึกษาวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และ ผลการประเมินความพึงพอใจนักท่องเที่ยวต่อการบริการ

การดำเนินการวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการสืบค้นหาคำตอบในวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ 3 ซึ่งเป็นการศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มท่องเที่ยว ชุมชนสวรรค์โลก และชุมชนบางซ่งทั้งในประเด็นเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ของทั้ง 2 พื้นที่ หลังจากทดลองดำเนินกิจกรรมบริการท่องเที่ยวไประยะหนึ่ง ถึงแม้ว่าระยะเวลา การดำเนินกิจกรรมตามแผนงานวิจัยยังไม่ยาวนานพอที่จะมั่นใจว่าการทำเป็นธุรกิจจะมีความ ยั่งยืนหากแต่ระยะเวลาและงบประมาณการวิจัยที่ได้รับอนุมัติจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย(สกว.) ได้สิ้นสุดลง ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นการประเมินผลที่เกิดขึ้น (outcome evaluation) ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของรูปแบบการประเมินผล ทั้งนี้เพื่อทราบถึงผลลัพธ์จากการ ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของทั้ง 2 พื้นที่ ว่ามีผลให้สถานการณ์โดยทั่วไปของชุมชนดีขึ้น หรือไม่ในระดับหนึ่งตามทัศนะของครัวเรือน และทัศนะของสมาชิกกลุ่มจัดการท่องเที่ยวของ ชุมชน รวมทั้งทราบถึงปัญหาของการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยว 2 พื้นที่ คือ ชุมชนสวรรค์ โลกและชุมชนบางซ่ง ทั้งนี้เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการพิจารณาตัดสินใจปรับปรุงการ ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนทั้ง 2 เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งการดำเนินการวิจัย ในขั้นตอนนี้ได้กำหนดระเบียบวิธีการวิจัยเป็นกรอบดำเนินงานดังนี้ คือ

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนา

1.1 การศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวนา ได้ กำหนดตัวชี้วัดต่าง ๆ ในแต่ละประเด็นดังนี้ คือ

1.1.1 เศรษฐกิจและสังคม ดัชนีชี้วัดได้แก่รายได้จากการได้รับการว่าจ้างให้เข้าร่วมบริการกิจกรรมท่องเที่ยว ผลประโยชน์ทางอ้อมจากการท่องเที่ยวเช่นการขายผลิตผลทางการเกษตร การได้รับการว่าจ้างให้ผลิตสินค้าสนับสนุน CBT การขายเครื่องอุปโภคบริโภคแก่นักท่องเที่ยวเป็นต้น โอกาสพบปะนักท่องเที่ยวและความสัมพันธ์กับทีมงานจัดการท่องเที่ยว

1.1.2 ด้านวัฒนธรรม ตัวดัชนีชี้วัดได้แก่ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกมั่นคงในชีวิต และความรักภูมิใจในถิ่นเกิด

1.1.3 ด้านสิ่งแวดล้อม ดัชนีชี้วัดได้แก่ ความสะอาดของชุมชน ความสะอาดของเส้นทางท่องเที่ยว การหาพืชผลสมุนไพรในพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนเพื่อประโยชน์ยังชีพมวลภาวะทางเสียงเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชน โดยผู้วิจัยสร้างคำตอบให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบตามทัศนะการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนว่าสภาพการณ์ตามดัชนีชี้วัดนั้นมีสภาพ ดีขึ้น คงเดิม หรือลดลง

1.2 ผู้ให้ข้อมูล คือ สมาชิกครัวเรือนชุมชนสวรรค์โลกจำนวน 20 ครัวเรือน และสมาชิกครัวเรือนชุมชนโบราณเมืองบางขลัง โดยเลือกตัวแทนครัวเรือนละ 1 คน

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเข้าช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อศึกษาความสอดคล้องของคำตอบของผู้ให้ข้อมูลกับสภาพที่เกิดขึ้นจริง การเก็บข้อมูลได้ดำเนินการระหว่างเดือนธันวาคม 2561 – กุมภาพันธ์ 2562

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง และวิเคราะห์ด้วยคำร้อยละเพื่ออธิบายและแปลความหมายต่อไป

1.5 ผลวิจัยเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้น (consequences) จากการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว วิถีชาวนาโดยกลุ่ม CBT สวรรค์โลก และ CBT เมืองโบราณบางขลังตามทัศนะการรับรู้ของสมาชิกในครัวเรือนมีรายละเอียดดังนี้

1.5.1 ผลที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจและสังคม ข้อมูลจากตารางที่ 9 ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 95) ระบุว่า มีผลประโยชน์ทางอ้อมที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่ขายเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น อาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว ผู้นำผลิตผลทางการเกษตรของตนมาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะบริเวณสะพานไม้ไผ่ที่ทอดยาวไปกลางทุ่งนาของเมืองบางขลังที่นักท่องเที่ยวพากันมาถ่ายรูปและพักผ่อนโดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็น สร้างรายได้ให้กับผู้นำผลิตผลทางการเกษตรมาขาย รวมถึงร้านอาหาร ร้านกาแฟ เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และในบางครั้งกลุ่มท่องเที่ยว CBT ของทั้งสองพื้นที่จ้างพิเศษให้ไปปลูกต้นไม้ ทำความสะอาดทาง ทำป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยว จ้างไปเก็บขยะในลำน้ำยมที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเรือแคนูของกลุ่ม CBT สวรรค์โลก หรือจ้างเก็บขยะทำความสะอาดบริเวณโบราณสถานวัดโบสถ์ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว

สำคัญของเมืองโบราณบางขลัง มีการจ้างเหมาทำอาหารและขนมพื้นถิ่นเลี้ยงนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่บ้าง นอกจากนี้ยังมีส่วนของครัวเรือนที่มีความสามารถเฉพาะทางมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมบริการนักท่องเที่ยว (ร้อยละ 77.50) โดยการได้รับการว่าจ้างจากกลุ่ม CBT เช่น รับจ้างร่วมกิจกรรมพายเรือแคนูลำน้ำยม การให้บริการจักรยานชมเมืองสวรรค์โลก ขับรถอีแต๊ก และ pick up พานักท่องเที่ยวชมเขาเตี้ย ทศนียภาพของทุ่งนาบริเวณสะพานไม้ไผ่ที่ทอดยาวไปกลางท้องนาของเมืองบางขลัง หรือค่าตอบแทนที่ชาวบ้านในชุมชนได้รับจากการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นผู้บอกเล่าเรื่องราวของตำนานความเป็นมา รวมถึงประวัติศาสตร์สังคมของพื้นที่บ้านของตน ซึ่งรวมการนำเสนอภูมิปัญญาถิ่นต่าง ๆ ที่ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ยังคงใช้ในการดำรงชีวิตที่สร้างความเป็นปกติสุข โดยส่วนใหญ่ต่างกล่าวว่าเงินค่าตอบแทนที่ได้รับจากการให้บริการถึงแม้จะไม่มากนัก บางครั้งไม่คุ้มกับการที่ต้องหยุดงานอาชีพประจำวัน หากแต่พวกเขาต่างพึงพอใจในผลประโยชน์ที่ได้รับ และพอใจที่จะได้มีโอกาสต้อนรับผู้มาเยือนหมู่บ้านของตน ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้คนต่างถิ่น ซึ่งจากการบอกเล่าของนายประนอม แมลงภู่นายแดง เปรมชาวนา น้าเนียน ไชแจ่ม มัคคุเทศก์ชุมชนเปิดเผยความในใจว่า หลังจากที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมพัฒนา CBT วิถีชาวนาเมืองโบราณบางขลังสิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงคือพวกเขามีความมั่นใจขึ้น รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า มาเป็นคนบอกนักท่องเที่ยวว่า ต้นไม้ไหน ต้นนี้ชื่ออะไร ทำไมจึงชื่อ “ต้นผ้าด้าม” ต้นผ้าด้ามในสมัยโบราณมีประโยชน์อย่างไร สมัยก่อนเมื่อขึ้นเขาเตี้ยเคยคิดแต่จะตัด จะถาง และจะยิงนกตกปลา เก็บรังนกกระเจาไปขายให้กับสวนจตุจักรเพื่อตนเอง แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนหมดเลย จากผู้ล่ามาเป็นผู้นุรักษ์ กลัวจะไม่มีรังนกกระเจาห้อยระย้อยระยางบริเวณต้นตาลริมลำปะโดงไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมถ่ายรูป รวมทั้งไว้ให้นักเรียนนักศึกษาได้เรียนรู้วงจรชีวิตการทำรังของนกกระเจา กลัวไม่มีอะไรบอกกับเขา แถมหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น เทศบาลบางขลัง อบต.สวรรค์โลก อำเภอสวรรค์โลก แม่คำและภาคีในตลาดสวรรค์โลก รวมถึงนายสถานีสวรรค์โลกก็พากันเข้าร่วมกระบวนการพัฒนา CBT วิถีชาวนา มีความเข้าใจพวกเขามากขึ้น และจะไม่หุดหงิดรำคาญเมื่อขบวนจักรยานของนักท่องเที่ยวมาชุมนุมที่หน้าสถานีรถไฟ และฟังบรรยายแนะนำที่มาของเมืองสวรรค์โลก และความรุ่งเรืองในอดีตของสถานีรถไฟ เดี่ยวนี้ไกด์จักรยานพาเที่ยวเมืองสวรรค์โลกกับนายสถานีและพนักงานรถไฟกลายเป็นเพื่อนสนิท เวลาใดขบวนจักรยานของนักท่องเที่ยวขี่พาชมเมืองตลาดสวรรค์โลก ต่างได้รับการต้อนรับด้วยรอยยิ้ม สร้างสีสันให้กับเมืองนำไปสู่การสร้างสำนึกร่วมของชาวตลาดในสวรรค์โลกว่าบ้านของตนคงไม่ธรรมดา ที่คนต่างถิ่นให้ความสนใจและพากันมาเยือน ชาวบ้านกับกลุ่มจัด CBT สวรรค์โลกจึงมีความเข้าใจกันมากขึ้น ส่วนประเด็นความสัมพันธ์กับสมาชิกกลุ่ม CBT ทั้งสองพื้นที่ ผลการวิจัยระบุว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก (ร้อยละ 90) มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ยินดีช่วยเหลือร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนา CBT วิถีชาวนากันมากขึ้น ส่วนอีกร้อยละ 2.5 ระบุว่ามีความสัมพันธ์เหมือนเดิม และร้อยละ 7.5 รายงานว่าความสัมพันธ์ลดลง แต่อย่างไรก็ตามผลวิจัยกล่าวได้ว่า การดำเนิน

กิจกรรมจัดการ CBT นี้ มีผลให้สมาชิกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันเพิ่มมากขึ้น อันจะมีผลให้เกิดการพัฒนา CBT วิถีชาวนาของทั้งสองพื้นที่ต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป เนื่องจากความร่วมมือร่วมใจระหว่างทีมจัดการท่องเที่ยวกับครัวเรือน

1.5.2 ด้านวัฒนธรรม ข้อมูลที่แสดงในตารางที่ 9 พบว่าสมาชิกครัวเรือนร้อยละ 85 ระบุว่าหลังจากได้มีการจัดการท่องเที่ยว ชาวบ้านในพื้นที่ให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ ของชุมชนดีขึ้น ในขณะที่สมาชิกครัวเรือนร้อยละ 7.5 กล่าวว่า การเข้าร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ ยังคงเหมือนเดิม และร้อยละ 7.5 ระบุว่า ความร่วมมือในการอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ ลดลง ส่วนประเด็นของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน พบว่าผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 67.5 ระบุว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ในขณะที่ร้อยละ 22.5 ระบุว่าไม่เปลี่ยนแปลง และร้อยละ 10 กล่าวว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่แย่ลง และในด้านความรู้สึกมั่นคงในชีวิตและความภูมิใจในถิ่นเกิด ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 62.5 ระบุว่าเกิดความรู้สึกมั่นคงในการดำเนินชีวิต และมีความภูมิใจในชุมชนที่ตนเองดำรงชีวิตอยู่เพิ่มขึ้น ร้อยละ 25 ระบุว่าคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลอีกร้อยละ 12.5 รายงานว่ามีความรู้สึกมั่นคงในชีวิตและความภูมิใจในถิ่นเกิดน้อยลง อาจเป็นไปได้ว่าทั้ง 2 กลุ่มนี้มีความรู้สึกไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นเพราะผู้ตอบแบบสอบถามเป็นครัวเรือนที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่แต่มีได้อยู่ในกลุ่มของผู้ดำเนินการจัดกิจกรรม CBT

1.5.3 ผลที่เกิดขึ้นด้านสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมตามดัชนีต่างๆ ได้แสดงไว้ในตารางที่ 9 ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1) ความสะอาดของพื้นที่ในชุมชน ผลการวิจัยพบว่าครัวเรือนผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 95 ระบุว่าชุมชนสะอาดขึ้น ชยะได้รับการกำจัดอย่างถูกวิธี ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลอีกร้อยละ 5 กล่าวว่าชุมชนยังสะอาดเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง สังเกตได้ว่าไม่มีผู้ให้ข้อมูลคนใดระบุว่าความสะอาดของชุมชนลดลง ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลวิจัยที่ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความสะอาดและปราศจากขยะของชุมชนในระดับมาก

2) ความสะอาดของลำน้ำของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 97.5) ระบุว่าลำน้ำทั้งสองแห่งคือลำน้ำฝากระดานและลำน้ำยมมีความสะอาดขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มจัด CBT ทั้งสองพื้นที่ได้จัดกิจกรรมร่วมมือร่วมใจกับชาวบ้านในการปกป้องรักษาทรัพยากรน้ำ และรณรงค์ไม่ให้ใส่ปุ๋ยเคมีลงในพืชไร่พืชสวน เพราะน้ำและสารเคมีนั้นจะเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศของลำน้ำทั้ง 2 พื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อชีวิตของสัตว์น้ำ และเป็นอันตรายต่อการบริโภคและอุปโภคของทุกชีวิตในชุมชน

3) การหาของป่า ผู้ตอบแบบสอบถาม 40 คนเป็นครัวเรือนเฉพาะพื้นที่บางหลังที่มีสภาพทางกายภาพบางส่วนเป็นภูเขา คือเขาเตื่อ ที่มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 62.5) ยังคงมีการหาผลิตผลจากป่าเขาเตื่อเหมือนเช่นเคยกระทำ เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนยังไม่นำมาซึ่งรายได้มากพอหรือส่งผลดีต่อชุมชนที่

เพียงพอ ดังนั้นชุมชนบางส่วนยังคงมีรายได้เสริมจากการหาผลผลิตจากป่าเขาเดิมโดยเฉพาะเห็ดโคน ซึ่งเป็นที่ต้องการของร้านอาหารและนักท่องเที่ยว โดยครัวเรือนในชุมชนจะละทิ้งงานในเรือสวนไร่ในอื่นชั่วคราว ในช่วงต้นฤดูฝนคือระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคมของทุกปี พวกเขาเข้าไปเก็บเห็ดโคนไปขายได้ราคาสูง แต่อย่างไรก็ตามยังมีครัวเรือนบางส่วนของพื้นที่บางหลัง (ร้อยละ 32.5) ระบุว่า การหาผลผลิตจากป่าเขาเดิมลดจำนวนลงกว่าเดิมโดยเฉพาะเมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่าเกิดอาชีพใหม่ๆ ในพื้นที่ เช่นการทำฟาร์มกล้วยไม้ การเลี้ยงจิ้งหรีด การปลูกดอกดาวเรือง การทำก้อนฟางส่งขายผู้ทำปุ๋ย การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรเช่นทำน้ำอ้อยใส่ขวดขายนักท่องเที่ยวของคุณแดง การทำฟาร์มเห็ดและข้าวอินทรีย์ของป่าสวย เป็นต้น

4) ผลภาวะด้านเสียง ข้อมูลร้อยละ 90 จากครัวเรือนทั้งสองพื้นที่ระบุว่าเสียงรบกวนจากการท่องเที่ยวคงเดิม ซึ่งหมายความว่าเมื่อกลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนมิได้สร้างความรำคาญให้กับชุมชนแต่อย่างใด โดยเฉพาะการส่งเสียงดังให้ชาวบ้านเกิดความรำคาญ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะกลุ่มตลาด CBT มักจะเป็นผู้ที่รักธรรมชาติ และเคารพในวิถีวัฒนธรรมชุมชนเป็นเบื้องต้น ต้องการจะมาเสพและชื่นชมธรรมชาติ ต้องการจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชน เรียนรู้การใช้ภูมิปัญญาถิ่นของชุมชนห่างไกลไร้ความเจริญทางวัตถุแต่แฝงไว้ด้วยบรรยากาศที่สุขสงบ อากาศดีไม่ตรีที่เป็นมิตร แต่แฝงไว้ด้วยความลึกซึ้ง น่าสนใจ น่าค้นหา ดังนั้นผู้มาเยือนชุมชนทั้ง 2 พื้นที่จึงล้วนประทับใจกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ วิถีถิ่น และการบริการของคนในพื้นที่ (ข้อมูลย้อนกลับในสมุดเช็ทเยี่ยม) ครัวเรือนผู้ให้ข้อมูลระบุว่า ไม่พบนักท่องเที่ยวกลุ่มใดนำสุราหรือของมีเมาที่เป็นสาเหตุให้ส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้าน พบแต่บรรยากาศที่สนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้น้ำสมุนไพร น้ำสุขภาพชนิดต่างๆ ที่ชุมชนสวรรค์โลก และบางหลังผลิตขึ้นไว้บริการต้อนรับนักท่องเที่ยว

5) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดูแลลำน้ำฝากราดานและลำน้ำยม รวมถึงป่าไม้ที่เขาเดิมของพื้นที่บางหลัง ข้อมูลในตารางที่ 17 สามารถกล่าวได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) ระบุว่าครัวเรือนทั้งสองพื้นที่มีความสำนึกถึงคุณค่าของลำน้ำฝากราดานและลำน้ำยมรวมถึงป่าไม้ที่เขาเดิมซึ่งเป็นป่าชุมชนของพื้นที่บางหลังอยู่เสมอ เพราะการดำรงชีวิตประจำวันต้องอาศัยลำน้ำฝากราดานและลำน้ำยมรวมถึงป่าเขาเดิมเพื่อการดำรงชีพ ดังนั้นถ้ามีใครไม่รักษากฎระเบียบที่รวมกำหนดไว้ชุมชนทั้งสองพื้นที่จะใช้เวทีชาวบ้านประชุมหารือ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรีบหาทางแก้ไข แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ให้ข้อมูลอีกร้อยละ 7.5 กล่าวว่าความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าเขาเดิมคงเหมือนเดิมกับอดีตที่ผ่านมา

ผลการวิจัยพอสรุปได้ว่าหลังกิจกรรมท่องเที่ยวของทั้งสองพื้นที่ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งรวมถึงมีการกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนแล้ว มีผลให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ถึงคุณค่าของ

ทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมชุมชน ที่นำมาใช้มาเป็นทุนในการพัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวชุมชน ที่กลั้บกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชานาแหล่งใหม่ของผู้นยุคใหม่ที่ต้องการมาสัมผัสเรียนรู้ความหลากหลายของชุมชนประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะวิถีไร่ นา สวน อันนำมาซึ่งรายได้เสริมของคนในชุมชน ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนมากขึ้น

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามการรับรู้ผลที่เกิดขึ้น (consequence) จากการดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผลที่เกิดขึ้น	ดีขึ้น		คงเดิม		ลดลง/เลวลง	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ด้านเศรษฐกิจและสังคม						
- รายได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว	31	77.50	9	22.5	-	-
- ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ (ทางอ้อม)	38	95	2	5	-	-
- โอกาสพบปะบุคคล (นักท่องเที่ยว/ภาคีที่เกี่ยวข้อง)	32	80	7	17.5	1	2.5
- ความสัมพันธ์กับทีมงานจัดการท่องเที่ยว	36	90	1	2.5	3	7.5
2. ด้านวัฒนธรรม						
- การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี	34	85	3	7.5	3	7.5
- วิถีชีวิตความเป็นอยู่	27	67.5	9	22.5	4	10
- ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตและมีความรักภูมิใจในถิ่นเกิด	25	62.5	10	25	5	12.5
3. ด้านสิ่งแวดล้อม						
- ความสะอาดของชุมชน	38	95	2	5	-	-
- ความสะอาดของลำน้ำ	39	97.5	-	-	1	2.5
- การหาผลผลิตจากป่าเขาเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ	2	5	25	62.5	13	32.5
- เสี่ยงรบกวนจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว	4	10	36	90	-	-
- การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษาลำน้ำ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	36	90	3	7.5	1	2.5

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาปัญหาของการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยวชาวนา 2 พื้นที่

2.1 ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่ม CBT วิถีชาวนาในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา สมาชิกในกลุ่ม CBT พื้นที่บางช้างยังพบปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการให้บริการการท่องเที่ยวอยู่บ้างประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในกลุ่มจำนวน 6 คนจากจำนวนทั้งสิ้น 52 คน ระบุว่าสมาชิกยังขาดความรู้ความเข้าใจในเทคนิคและวิธีการประเมินผลการดำเนินงาน จากนั้นสมาชิกอีก 28 คน ยังระบุว่ากลุ่ม CBT ยังมีจุดอ่อนด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อผลทางด้านการตลาดอยู่จึงทำให้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการไม่มากอย่างที่คาดคิด รวมทั้งชุมชนและบริเวณแหล่งท่องเที่ยวยังขาดโปรแกรมสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สามารถสื่อให้ผู้มาเยือนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งประเด็นปัญหาทั้ง 3 ประเด็นนี้ นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่จำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องนำยุทธวิธีด้านการตลาดรวมทั้งการแสวงหาช่องทางประชาสัมพันธ์ทางสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น การปรับปรุงและพัฒนาโปรแกรมสื่อความหมายเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีการดำเนินการเช่นกัน ซึ่งอาจดำเนินการในรูปแบบการวิจัยและพัฒนาโปรแกรมสื่อความหมายซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุนในการดำเนินการเช่นกัน สำหรับประเด็นปัญหาอื่นๆ ที่สมาชิก CBT บางช้างได้ระบุ นั้น ได้แสดงรายละเอียดในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 ปัญหาของการดำเนินงานของกลุ่ม CBT วิถีชาวนาตามการรับรู้ของสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว

ชนิดของปัญหา	จำนวน
1. ขาดความรู้ความเข้าใจในเทคนิคและการประเมินผล	26
2. โครงการมีจุดอ่อนด้านการทำการตลาด (ขาดความชำนาญด้านการประชาสัมพันธ์)	28
3. ขาดโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สมบูรณ์	26
4. การประชุมของกลุ่มแต่ละครั้งใช้เวลานานเนื่องจากสมาชิกไม่ตรงต่อเวลา	15
5. เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในแนวคิดของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว	12
6. กลุ่ม CBT ขาดเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน	6
7. ขาดผู้รับผิดชอบดำเนินงานในกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนงาน	4
8. การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมเป็นการตัดสินใจโดยฝ่ายบริหารจัดการ	5

ชนิดของปัญหา	จำนวน
9. สมาชิกบางคนไม่เข้าร่วมประชุม	5
10. สมาชิกฯ มีโอกาสรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไม่เท่าเทียมกัน	5

* ผู้ให้ข้อมูลระบุได้มากกว่า 1 ปัญหา

2.2 สรุปผลวิจัยในขั้นตอนการประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการบริหารจัดการและให้บริการการท่องเที่ยวของ CBT วิถีชาวนาเมืองบางขลังและชุมชนสวรรคโลก สามารถสรุปได้ว่าการดำเนินการให้บริการการท่องเที่ยววิถีชาวนาประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง ส่วนผลที่เกิดขึ้น (consequence) จากการให้บริการ CBT วิถีชาวนาตามการรับรู้ของสมาชิกกลุ่มนั้น ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่พึงพอใจต่อรายได้เสริมที่ได้รับจากการให้บริการนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพอใจกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทางอ้อม คือ การได้ขายผลผลิตการเกษตรที่กลุ่มแม่บ้านนำไปปรุงอาหารให้นักท่องเที่ยวหรือผลผลิตการเกษตรที่นักท่องเที่ยวซื้อกลับบ้าน นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่พึงพอใจที่มีโอกาสพบปะผู้คนและได้เพื่อนใหม่ที่เป็นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ อีกทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำให้สมาชิกมีความสัมพันธ์ร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้นกว่าเดิม ในประเด็นผลที่เกิดขึ้นด้านวัฒนธรรมนั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมบริการการท่องเที่ยวมีผลให้ชาวบ้านมีความร่วมมืออนุรักษ์ประเพณีของชุมชนมากขึ้น มีการใช้พืชสมุนไพรมากขึ้น การหาของป่าลดลงบริเวณเขาเตือ แต่เปลี่ยนแปลงมาให้บริการท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และมีชาวบ้านทำการเกษตรปลอดสารพิษเพิ่มมากขึ้น มีการฟื้นฟูการทำขนมและอาหารโบราณพื้นถิ่นไว้เลี้ยงต้อนรับและใช้ให้บริการแก่ผู้มาเยือน นอกจากนี้ผลที่เกิดขึ้นด้านสิ่งแวดล้อม ผลวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินการกิจกรรมบริการการท่องเที่ยวของ 2 พื้นที่มีผลให้ชุมชนมีความสะอาดมากขึ้น แหล่งน้ำได้รับการขุดลอกดูแลรักษาเรื่องความสะอาดจริงจัง ดีขึ้นโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบ การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวไม่ก่อให้เกิดมลภาวะทางเสียงที่รบกวนแก่ชุมชน หากแต่การหาผลผลิตของป่าเพื่อการบริโภคยังคงเหมือนเดิม เป็นแต่เพียงการหาเพื่อการจำหน่ายลดลงบ้าง ส่วนการเก็บเห็ดชนิดต่าง ๆ การเก็บไข่มดแดง บริเวณเขาเตือได้เปลี่ยนไปในรูปแบบไม่ทำลายธรรมชาติ ส่วนประเด็นของความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเมืองบางขลังในการดูแลรักษาป่าเขาเตือนั้น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าชาวบ้านให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์และดูแลรักษาป่ามากขึ้นกว่าเดิม เช่นเดียวกับการรวมกลุ่มของภาคีเครือข่ายเมืองสวรรคโลกที่ร่วมมืออย่างจริงจังในการอนุรักษ์ดูแลลำน้ำยมให้สะอาดปราศจากขยะ สวงาม ให้พร้อมเสมอที่ใช้เป็นที่จัดกิจกรรมท่องเที่ยวตามลำน้ำยมด้วยเรือแคนู นอกจากนี้ผลการพัฒนา CBT วิถีชาวนาของทั้ง 2 พื้นที่ สร้างการตื่นรู้ให้กับหน่วยงานภาคีเครือข่ายในพื้นที่ จนสร้างกระแสเข้ามาร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย

ส่วนที่ 3 ผลการติดตามหนุนเสริมและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนท่องเที่ยววิถีชาวนาสวรรคโลกและชุมชนโบราณเมืองบางซัง

หลังจากกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนาสวรรคโลกและกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนโบราณเมืองบางซังได้มีการจัดตั้งกลุ่มและพัฒนารูปแบบรายการนำเที่ยว มีการวางแผนกำหนดภาระหน้าที่ให้สมาชิกกลุ่มฯ รับผิดชอบ อัตราค่าบริการและเกณฑ์การแบ่งปันผลประโยชน์รวมทั้งเตรียมความพร้อมด้านตัวบุคคลและจุดสนใจในเส้นทางท่องเที่ยวต่างๆ แล้ว ขั้นตอนต่อมาชุมชนได้นำโครงการหรือแผนงานบริหารจัดการทั้งหมดไปทดลองปฏิบัติภายใต้โครงการนำร่องทั้งนี้เพื่อให้คณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกกลุ่มฯ ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ดำเนินกิจกรรมได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง และนำผลการดำเนินกิจกรรมบริการท่องเที่ยวมาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินกิจกรรมบริการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผลการติดตามประเมินการให้บริการท่องเที่ยววิถีชาวนาของทั้ง 2 พื้นที่ มีรายละเอียดเป็นขั้นตอนดังนี้

3.1 หลังจากคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ของกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนาทั้ง 2 พื้นที่ ได้ร่วมกับพี่เลี้ยงวางแผนการประชาสัมพันธ์โครงการและจัดทำแผนพับโฆษณา แนะนำรายละเอียดของการให้บริการท่องเที่ยววิถีชาวนาสวรรคโลกและเมืองบางซัง พร้อมทั้งพิจารณาหาสู่ทางทำการตลาดแล้ว ได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปยังสถานศึกษาต่างๆ ในจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดใกล้เคียงเพื่อมุ่งหวังให้เกิดการจำหน่ายบริการแบบขายตรง ในขณะเดียวกันได้ดำเนินการติดต่อกับบริษัทนำเที่ยวบางแห่งของจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดพิษณุโลก เพื่อมุ่งหวังการจำหน่ายบริการแบบขายผ่านตัวแทนเช่นเดียวกัน หากแต่ผลการดำเนินงานแบบขายบริการผ่านตัวแทนยังไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากบริษัทนำเที่ยวในจังหวัดทั้งสองไม่ให้ความสนใจในการจัดนำเที่ยวในลักษณะการท่องเที่ยวตามรูปแบบแนวคิดการท่องเที่ยววิถีชาวนาที่สมบูรณ์ อีกทั้งผู้ประกอบการนำเที่ยวเหล่านั้นยังไม่มี ความมั่นใจในการให้บริการการท่องเที่ยวของกลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 2 พื้นที่เกี่ยวกับมาตรฐานของการบริการด้วยเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนาของสวรรคโลกกลับได้รับความสนใจจากบริษัทตัวแทนการเดินทางจากต่างประเทศมีการซื้อขายนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวและพักค้างคืนที่บ้านไร่โรงนา หลังจากกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนาไม่ประสบผลสำเร็จในการจำหน่ายบริการแบบขายผ่านตัวแทนดังกล่าว คณะกรรมการบริหารสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวจึงตัดสินใจ เน้นการจำหน่ายบริการแบบขายตรงไปก่อน หากการให้บริการนำเที่ยวของกลุ่มฯ ได้ทดลองดำเนินการและมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการให้บริการจนมีมาตรฐานแล้วจึงดำเนินการหาสู่ทางการจัดจำหน่ายแบบขายผ่านตัวแทนอีกครั้งหนึ่ง

3.2 ผลของการส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวของกลุ่มบางซังได้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มักเป็นบุคลากรและนักเรียนนักศึกษาของสถานศึกษาในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียงติดต่อ

มาใช้บริการ ซึ่งบางครั้งจะมีกลุ่มชมรมผู้สูงอายุเดินทางมาใช้บริการด้วยเป็นครั้งคราว ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มักเป็นผู้ที่มีความรู้และชื่นชอบที่จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์สังคมของเมืองบางซ่ง ช่องทางการจัดจำหน่ายมีทั้งใช้โทรศัพท์ติดต่อได้โดยตรงกับประธานกลุ่มท่องเที่ยววิถีชานาบางซ่ง หรือบางครั้งติดต่อผ่านเทศบาลเมืองบางซ่ง ซึ่งหลังจากประธานกลุ่มได้รับแจ้งข่าวแล้ว ได้ดำเนินการเรียกประชุมคณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกกลุ่มเพื่อวางแผนการให้บริการของแต่ละฝ่าย ผลการดำเนินงานในขั้นตอนนี้พบว่ามีกลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาใช้บริการนำเที่ยวจำนวน 4 กลุ่ม ดังรายละเอียดแสดงไว้ในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 กลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการนำเที่ยว

ประเภทนักท่องเที่ยว	จำนวน	วัน/เดือน/ปี ที่มาเยือน	รายการนำเที่ยวที่เลือกใช้บริการ
1. บุคลากรและนักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยนเรศวร	25 คน	2 ส.ค. 61	- รายการนำเที่ยว ไป-กลับ ไม่พักค้างคืน (เดินศึกษาธรรมชาติบนเส้นทางเขาเตี้ย บ่อศิลาแลง แหล่งโบราณสถานวัดโบสถ์ เจดีย์เจ็ดแถว สวนสมุนไพรและแปลงเกษตรแบบผสมผสาน สะพานไม้ไผ่กลางนา)
2. ชมรมผู้สูงอายุจังหวัดพิษณุโลก	20 คน	19 ก.ย. 61	- รายการนำเที่ยว ไป-กลับ (ใช้บริการตามรายการนำเที่ยวศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชน แปลงสาธิตการทำนาของบ้านเสวย การใช้ภูมิปัญญาถิ่นดูแลรักษาสุขภาพ การทำอาหารพื้นถิ่นที่ส่งผลดีต่อสุขภาพ บ้านโบราณ 13 หลัง สะพานไม้ไผ่กลางนา)
3. นักเรียนมัธยมจากโรงเรียนอุดมดรุณี จังหวัดสุโขทัย	90 คน	21 ต.ค. 61	- รายการนำเที่ยว ไป-กลับ (เข้าใช้บริการตามรายการนำเที่ยวกลุ่มโบราณสถาน 7 แห่ง และลำนํ้าสำคัญคือคลองยาง และลำนํ้าฝากระดาน บ่ายลงกิจกรรมการทำเกษตรวิถีพอเพียงแปลงนาผสมของบ้านเสวย สวนสมุนไพรคุณแดง การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร สะพานไม้ไผ่กลางนา)
4. นักศึกษาสาขาท่องเที่ยวจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก	60 คน	10 พ.ย. 61	- รายการนำเที่ยว ไป-กลับ (ใช้บริการตามรายการนำเที่ยวศึกษาธรรมชาติสมุนไพรเขาเตี้ย วิถีทำนาเมืองบางซ่ง เส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มโบราณสถาน สะพานไม้ไผ่กลางนา ศึกษาวัฒนธรรมชุมชน)

3.3 ทีมวิจัยได้ประชุมหารือกับคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 2 พื้นที่ และชี้แจงเกี่ยวกับความสำคัญของการติดตามและประเมินผลเพื่อนำผลการประเมินความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการมาพิจารณาตัดสินใจปรับปรุง หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบรายการให้บริการให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และการบริหารจัดการ จากนั้นคณะกรรมการบริหารกลุ่มฯ และสมาชิกกลุ่มบางท่านที่มีเวลาว่างได้เข้าร่วมประชุมกับทีมวิจัยออกแบบประเมินผลเพื่อเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้บริการการท่องเที่ยวด้านต่างๆ ซึ่งได้แก่ มัคคุเทศก์ชุมชน กิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว การบริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม การบริการที่พักแบบ Homestay บริการข้อมูลและข่าวสาร ค่าบริการที่เรียกเก็บ ความสะอาดของชุมชน และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน สำหรับการประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้บริการการท่องเที่ยวของกลุ่มท่องเที่ยว 2 พื้นที่นั้น ทีมวิจัยและตัวแทนจากชุมชนผู้รับหน้าที่ร่วมประเมินผลได้สร้างข้อความเกี่ยวกับการให้บริการที่เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ จำนวน 7 ด้าน ทุกข้อความมีคำตอบให้ผู้กรอกแบบประเมินผลเลือกตอบตามความพึงพอใจของตนเองที่มีต่อการบริการที่ได้รับว่า “พึงพอใจระดับมาก” “พึงพอใจระดับกลาง” “พึงพอใจระดับน้อย” และ “ไม่พอใจเลย” คำตอบทุกคำตอบได้กำหนดคะแนนให้ตามน้ำหนักความสำคัญของความพึงพอใจ คือ 4 คะแนนสำหรับคำตอบพึงพอใจในระดับมาก 3 คะแนนสำหรับพึงพอใจในระดับปานกลาง 2 คะแนนสำหรับพึงพอใจในระดับน้อย และ 2 คะแนนสำหรับคำตอบว่าไม่มีความพึงพอใจเลย

คะแนนที่ได้จากคำตอบของแต่ละข้อความ นำมาคิดคำนวณน้ำหนักค่าคะแนนเฉลี่ยและมีเกณฑ์การแปลความดังนี้คือ

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
3.26 – 4.00	พึงพอใจระดับมาก
2.51 – 3.25	พึงพอใจระดับปานกลาง
1.76 – 2.50	พึงพอใจระดับน้อย
1.00 – 1.75	ไม่มีความพึงพอใจเลย

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้ประเมินซึ่งประกอบด้วยทีมวิจัยร่วมกับตัวแทนชุมชนจาก 2 พื้นที่ขอรับรองให้นักท่องเที่ยวผู้มาใช้บริการกรอกแบบประเมินผลหลังจากที่ใช้บริการแล้ว สำหรับผู้กรอกแบบประเมินผลนั้นคณะผู้ประเมินผลได้สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบชั้นภูมิ (stratified random sampling) ซึ่งใช้หลักการแยกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยใช้เพศและช่วงอายุเป็นหลักการแยกกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการกระจายตัวของข้อมูลในการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนา 2 พื้นที่ ผลการสุ่มตัวอย่าง ผู้ให้

ข้อมูลแต่ละกลุ่มได้ผู้ให้ข้อมูลประเมิน CBT วิถีชานา 76 คน สำหรับรายละเอียดของผลการประเมินผลนำเสนอในหัวข้อถัดไป

3.5 ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการให้บริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวมีดังนี้

3.5.1 ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล ผลการประเมินตารางที่ 12 พบว่าผู้ให้ข้อมูลกลุ่มใหญ่ (ร้อยละ 64.47) เป็นเพศหญิง ส่วนเพศชายมีเพียงร้อยละ 35.53 เท่านั้น ผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก (ร้อยละ 63.16) เป็นบุคคลที่มีอายุอยู่ในช่วงต่ำกว่า 20 ปี ซึ่งสอดคล้องกับรายงานเกี่ยวกับประเภทนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการที่ระบุว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการนั้นส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษาเช่นกันสำหรับข้าราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีเพียงร้อยละ 27.63 อีกร้อยละ 5.26 เป็นพนักงานบริษัทเอกชน สำหรับนักเรียนนักศึกษานั้นผลการประเมินพบว่าส่วนใหญ่ระดับมัธยมศึกษา รองลงมาเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 48.68) ระบุว่า ทราบถึงแหล่งท่องเที่ยวนี้จากเพื่อนและญาติมิตร ร้อยละ 40.79 ทราบจากสถานศึกษาที่ตนเองศึกษาอยู่ ส่วนใหญ่ข้อมูลอีกร้อยละ 6.58 และ 3.95 กล่าวว่าทราบจากแผ่นพับ/ใบปลิวและสื่อมวลชนตามลำดับ ผลการประเมินดังกล่าว กล่าวได้ว่า นักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางมาท่องเที่ยว เพื่อศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับนิเวศวัฒนธรรมชุมชน เป็นบุคคลที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนมีจำนวนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย และมีช่วงอายุระหว่างต่ำกว่า 20 ปี ถึง 30 ปี ซึ่งผลการประเมินผลดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2555 : 4/43 – 4/47) ที่พบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยเป็นกลุ่มเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีอายุระหว่าง 15-24 ปี มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรีและต่ำกว่า โดยส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวที่ไปเยือนจากเพื่อนญาติ และสื่อมวลชนเป็นหลัก

ตารางที่ 12 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
- ชาย	27	35.53
- หญิง	49	64.47
ช่วงอายุ		
- ต่ำกว่า 20 ปี	48	63.16
- 21 – 30 ปี	17	22.37
- 31 – 40 ปี	7	9.21
- 41 ปีขึ้นไป	4	5.26
อาชีพ		
- รับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	21	27.63
- นักเรียนนักศึกษา	51	67.11
- พนักงานบริษัทเอกชน	4	5.26
ระดับการศึกษา		
- มัธยมศึกษาตอนต้น	24	31.58
- มัธยมศึกษาตอนปลาย	22	28.95
- ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง	1	1.31
- ปริญญาตรี	17	22.37
- ปริญญาโท	12	15.79
แหล่งข่าวที่ได้รับทราบสถานที่แห่งนี้		
- ผ่านพับ/ใบปลิว	5	6.58
- จากเพื่อน/ญาติ	37	48.68
- จากสถานศึกษา	31	40.79
- สื่อมวลชน	3	3.95

3.5.2 การประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการที่ได้รับ ผลการประเมินในตารางที่ 13 ได้แสดงค่าเฉลี่ยและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในแต่ละด้านจำนวน 7 ด้านของชุมชนสวรรคโลกสรุปเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

1) การให้บริการด้านการเป็นมัคคุเทศก์ชุมชน ทุกข้อความผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจมาก โดยทุกข้อความมีค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.26 - 4.00 และเป็นที่น่าสังเกตว่าความเป็นมิตร/ความเป็นกันเองของมัคคุเทศก์กับนักท่องเที่ยวและความสุภาพนุ่มนวลของมัคคุเทศก์มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดนั้นหมายถึง นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อความเป็นกันเอง และความสุภาพเป็นมิตรของมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยและวิถีชีวิตของผู้คนชนบทแต่เก่าก่อน

2) เส้นทางศึกษาเกษตรนิเวศวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์เดินศึกษาความหลากหลายของระบบนิเวศวัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวนา การทำเกษตรผสมผสานการใช้ภูมิปัญญาเก่าบูรณาการกับองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อการอยู่รอดของเกษตรกรชาวนาไทย นักท่องเที่ยวต่างมีความพึงพอใจในเส้นทางและกิจกรรมท่องเที่ยวของการได้สัมผัสเรียนรู้ระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนด้านต่างๆ หากแต่เป็นความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น ซึ่งทุกข้อความมีค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.51 – 3.25 ยกเว้นข้อความเกี่ยวกับความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรมชุมชนบนเส้นทางกิจกรรมท่องเที่ยว พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับมากโดยมีคะแนนเฉลี่ย 3.29 แต่อย่างไรก็ตามข้อความเกี่ยวกับป้ายแนะนำเส้นทางศึกษานิเวศวัฒนธรรมชุมชนได้รับคะแนนต่ำสุดคือ 2.89 ซึ่งควรได้รับการพิจารณาปรับปรุงให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

3) บริการด้านอาหาร ถึงแม้ว่านักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการนำเที่ยวจะเลือกใช้รายการนำเที่ยวแบบครึ่งวันเป็นส่วนใหญ่ก็ตามแต่นักท่องเที่ยวยังได้รับบริการอาหารพื้นถิ่นมื้อกลางวันจากกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ดังนั้นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ทุกคนจึงมีประสบการณ์การรับบริการอาหาร ซึ่งผลการประเมินในตารางที่ 13 พบว่าข้อความเกี่ยวกับการให้บริการอาหารได้รับความพึงพอใจจากนักท่องเที่ยวในระดับมากเกือบทุกข้อความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับความพอเพียงของอาหาร ความสะอาดของภาชนะและอุปกรณ์รับประทานอาหาร มารยาทของผู้เสิร์ฟอาหาร ความสะอาดของอาหาร ความสะอาดของสถานที่ที่ใช้รับประทานอาหาร และคุณภาพประโยชน์ของอาหารเพื่อสุขภาพ แต่อย่างไรก็ตามในประเด็นรสชาติของอาหารและความสะอาดของน้ำดื่มที่ให้บริการได้รับความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการกล่าวคือ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่มาจัดเตรียมอาหารมักจะปรุงรสอาหารแบบกลางๆ เพราะไม่มั่นใจว่านักท่องเที่ยวจะชอบรสอาหารอย่างไร ส่วนอีกเหตุผลหนึ่งคือ เทคนิคของการปรุงอาหารและความชอบของรสชาติอาหารจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเด็นของน้ำดื่มที่นักท่องเที่ยวจะบริการน้ำเย็น โดยนำน้ำสะอาดมาใส่ภาชนะบรรจุและใส่น้ำแข็งก้อนลงไปเพื่อให้นักท่องเที่ยวบริโภคน้ำดื่ม หากแต่นักท่องเที่ยวกลุ่มเหล่านี้เป็นคนรุ่นใหม่ที่นิยมดื่มน้ำจากขวดแบบใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้งมากกว่าเป็นต้น

4) การได้รับบริการข่าวสารข้อมูลระหว่างท่องเที่ยวในชุมชน ผล

การประเมินในตารางที่ 13 พบว่าเกือบทุกข้อความเกี่ยวกับการให้บริการข่าวสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวได้รับคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.51 – 3.25 ซึ่งหมายความว่า การให้บริการข่าวสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวในระหว่างเดินทางท่องเที่ยววันนี้ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น ยกเว้นการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของสิ่งก่อสร้างในชุมชนที่ได้รับความพึงพอใจในระดับมาก

5) ค่าบริการที่เรียกเก็บจากการให้บริการ ผลการประเมินพบว่าผู้ให้ข้อมูลต่างมีความพึงพอใจต่อค่าบริการที่ต้องจ่ายในการใช้บริการท่องเที่ยวในระดับปานกลางเท่านั้น ผู้ให้ข้อมูลบางคนระบุว่าค่าบริการที่เรียกเก็บราคาแพงเกินไปสำหรับนักเรียนนักศึกษา อีกทั้งไม่ได้รับรายละเอียดในข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการประวัติความเป็นมาของชุมชนเท่าที่ควร

6) ความสะอาดและปลอดภัยของชุมชน ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความสะอาดและความปลอดภัยของชุมชนในตารางที่ 13 พบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น ผลการประเมินในครั้งนี้จึงเป็นข้อมูลย้อนกลับให้คณะกรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว พิจารณาหาแนวทางในการรณรงค์ความสะอาดของชุมชนให้มากกว่าเดิม

7) ความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามของชุมชน ผลการประเมินในตารางที่ 13 เช่นกันพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้ให้ข้อมูลเป็นนักท่องเที่ยวที่มาจากเมืองใหญ่และมีความคาดหวังในความเป็นระเบียบเรียบร้อยของตัวบ้านเรือนที่มีการวางผังเมืองเป็นอย่างดีก่อนมีการตั้งบ้านเรือน แต่ในความเป็นจริงชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ที่เกิดขึ้นและพัฒนาไปตามธรรมชาติซึ่งขาดการวางผังเมืองอย่างเป็นระบบที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ดังนั้นผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้จึงมีความพึงพอใจในระดับปานกลางเท่านั้น

3.5.3 การนำผลการประเมินการดำเนินงานไปใช้ประโยชน์ หลังจากที่ได้ข้อมูลจากการประเมินผลได้นำมาวิเคราะห์และเขียนรายงานสรุปแล้ว ได้ถูกนำไปเสนอในการประชุมคณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกกลุ่ม CBT วิถีชาวนา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบในการให้บริการได้รับทราบและหาแนวทางในการปรับปรุงและปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการให้เป็นที่พึงพอใจของนักท่องเที่ยวมากที่สุดบนพื้นฐานของขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และชุมชน ซึ่งผลการประเมินในประเด็นการให้บริการบางด้านและบางประเด็นที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจในระดับปานกลาง ถูกหยิบยกมาอภิปรายในการประชุมเพื่อหาหนทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นสำหรับการบริการครั้งต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวของผู้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ชุมชน ความสะอาดบนเส้นทางท่องเที่ยว ปรับปรุงป้ายสื่อความหมาย ปรับปรุงน้ำดื่มแบบขวดและรณรงค์เพื่อการกำจัดขยะและความสะอาดของ

ชุมชนให้มากขึ้น นอกจากนี้สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ยังระบุว่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการจำนวนน้อย ซึ่งอาจเนื่องจากการประชาสัมพันธ์ยังทำงานไม่ได้ผล ดังนั้นจึงต้องเร่งทำการประชาสัมพันธ์ต่อไปในการดึงนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นเดินทางมาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 13 แสดงค่าคะแนนเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการที่ได้รับในด้านต่าง ๆ

การบริการด้านต่าง ๆ	ค่าคะแนน	ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
1. มัคคุเทศก์ท้องถิ่น		
- บุคลิกของมัคคุเทศก์	3.45	พึงพอใจระดับมาก
- ความรู้ในการถ่ายทอดของมัคคุเทศก์	3.39	พึงพอใจระดับมาก
- ความสุภาพของมัคคุเทศก์	3.59	พึงพอใจระดับมาก
- ความตรงต่อเวลาของมัคคุเทศก์	3.37	พึงพอใจระดับมาก
- การอธิบายสื่อความหมายให้ความรู้ของมัคคุเทศก์	3.32	พึงพอใจระดับมาก
- ความเป็นมิตร/ความเป็นกันเองของมัคคุเทศก์กับนักท่องเที่ยว	3.69	พึงพอใจระดับมาก
2. เส้นทางศึกษาเกษตรนิเวศวัฒนธรรม		
- ระยะทางของเส้นทางท่องเที่ยว	3.12	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- ความสะอาดบนเส้นทาง	3.13	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- จุดศึกษาบนเส้นทางเดิน	3.19	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- ความหลากหลายทางชีวภาพ/พืชพรรณ	3.29	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- วิถีถิ่น/การทำเกษตรกรรมบนเส้นทางท่องเที่ยว		
- ป้ายแนะนำทางเดินศึกษาเกษตรนิเวศวัฒนธรรมชุมชน	2.89	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- ความปลอดภัยบนเส้นทางท่องเที่ยว	3.10	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- ความสวยงามของสภาพภูมิทัศน์บนเส้นทางท่องเที่ยว	3.12	พึงพอใจในระดับปานกลาง
- ความโดดเด่นของทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชน	3.00	พึงพอใจในระดับปานกลาง
3. การบริการด้านอาหาร		
- คุณประโยชน์ของอาหารเพื่อสุขภาพ	3.27	พึงพอใจระดับมาก
- รสชาติอาหาร	3.24	พึงพอใจระดับปานกลาง
- ความพอเพียงของอาหารในการให้บริการ	3.47	พึงพอใจระดับมาก
- ความสะอาดของอาหาร	3.27	พึงพอใจระดับมาก
- สภาพความสะอาดของสถานที่รับประทานอาหาร	3.27	พึงพอใจระดับมาก
- ความสะอาดของภาชนะและอุปกรณ์รับประทานอาหาร	3.44	พึงพอใจระดับมาก
- มารยาทของผู้เสิร์ฟอาหาร	3.44	พึงพอใจระดับมาก
- ความสะอาดของน้ำดื่มที่ให้บริการ	3.22	พึงพอใจระดับปานกลาง

การบริการด้านต่างๆ	ค่าคะแนน	ระดับความพึงพอใจของ นักท่องเที่ยว
4. บริการให้ข้อมูลข่าวสาร		
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของสิ่งก่อสร้างในชุมชน	3.28	พึงพอใจระดับมาก
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (การใช้พืชสมุนไพร อาหารเพื่อสุขภาพ ฯลฯ)	3.19	พึงพอใจระดับปานกลาง
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการประวัติความเป็นมาของชุมชน	3.04	พึงพอใจระดับปานกลาง
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมวิถีชาวนา	3.05	พึงพอใจระดับปานกลาง
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมชุมชน	2.95	พึงพอใจระดับปานกลาง
- การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมชุมชน	2.96	พึงพอใจระดับปานกลาง
5. ค่าบริการที่เรียกเก็บจากการให้บริการท่องเที่ยว	3.11	พึงพอใจระดับปานกลาง
6. ความสะอาด/ปลอดภัยของชุมชน	3.18	พึงพอใจระดับปานกลาง
7. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามของชุมชน/บ้านเรือน	3.19	พึงพอใจระดับปานกลาง

ช่วงคะแนนเฉลี่ยหมายถึง

3.26 – 4.00

พึงพอใจระดับมาก

2.51 – 3.25

พึงพอใจระดับปานกลาง

1.76 – 2.50

พึงพอใจระดับน้อย

1.00 – 1.75

ไม่มีความพึงพอใจเลย

สรุปผลการประเมินการดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยววิถีชาวนาในการให้บริการท่องเที่ยว พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง และอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 20 ปี และต่ำกว่าถึงอายุ 30 ปี ส่วนมากเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาและเป็นข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ บางส่วน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มใหญ่ระบุว่าได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้จากเพื่อน และญาติ รองลงมาคือ สถานศึกษาที่ตนเองศึกษาอยู่ ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการต่างๆ ทั้ง 7 ด้านนั้น พบว่า การบริการด้านต่างๆ ของมัคคุเทศก์ชุมชน และบริการด้านอาหารนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับมาก ส่วนสภาพเส้นทางท่องเที่ยว การให้บริการข่าวสารข้อมูลชุมชน ค่าบริการที่เรียกเก็บ ความสะอาดปลอดภัยของชุมชน และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ซึ่งต้องพิจารณาหาหนทางในการปรับปรุงการให้บริการต่อไป

ผลการประเมินการดำเนินงานในขั้นตอนโครงการนำร่องนี้ได้ถูกนำไปเสนอในการประชุมคณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้ทุกคนร่วมกันพิจารณาหา

หนทางในการปรับปรุงและปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ที่ประชุมมีมติให้ผู้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ชุมชนปรับปรุงการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับชุมชนให้มากขึ้น และให้ อย่างชัดเจนเป็นไปในแนวทางทางเดียว และในขณะเดียวกันควรให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีวัฒนธรรมชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบมากขึ้น และที่ประชุมมีมติให้ฝ่ายจัดเตรียมน้ำดื่มสำหรับนักท่องเที่ยวให้ใช้น้ำดื่มบรรจุขวดแช่เย็นให้นักท่องเที่ยวทดแทนการบริการแบบเดิม ปรับปรุงป้ายแนะนำเส้นทางท่องเที่ยวให้ชัดเจนมากขึ้น รวมถึงการรณรงค์เรื่องความสะอาดและการกำจัดขยะบนเส้นทางท่องเที่ยวและบริเวณบ้านเรือนในชุมชนให้สะอาดขึ้น

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนา-ไร่-สวน โดยภาคีเครือข่ายภาคเหนือตอนล่าง เป็น การวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยใช้กระบวนการทำงาน PDCA และ กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกรอบในการดำเนินงานเพื่อหาคำตอบเชิงประจักษ์ใน วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ คือ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์ ประสานงาน CBR ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการ ท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมชาวนาได้ 3 พื้นที่ 2) ศึกษาติดตามหนุนเสริมการศึกษาศักยภาพของ ชุมชนท่องเที่ยวนาร่อง 5 พื้นที่เพื่อนำไปสู่การพัฒนาท่องเที่ยววิถีชาวนาและแนวทางที่จะ ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน และ 3) ร่วมศึกษาวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยว วิถีชาวนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ผลการศึกษาบริบทและศักยภาพทางการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดเหนือล่างเพื่อหา คำตอบเชิงประจักษ์วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 คือ พัฒนาศักยภาพเครือข่ายชุมชนเหนือล่าง ให้สามารถพัฒนาโจทย์ CBR ประเด็นท่องเที่ยววิถีชาวนาได้ 3 พื้นที่ ผลการศึกษาริบทพบว่า กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างซึ่งประกอบด้วยพิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร พิจิตร นครสวรรค์ ตาก อุตรดิตถ์ และเพชรบูรณ์ เป็นพื้นที่มีศักยภาพโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว จำนวนมาก ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แหล่ง ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณสถาน โดยเฉพาะอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสขันธ์ กำแพงเพชร ซึ่งเป็นมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยองค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2543 ซึ่งสามารถเชื่อมโยงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ เนื่องจากมีพระราชวังจันทน์ในจังหวัดพิษณุโลกเป็นสถานที่พระ ราชสมภพและที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก่อนขึ้นครองราชย์ นอกจากนี้ยังมี อุทยานแห่งชาติที่มีกระจายอยู่ทุกพื้นที่ในกลุ่มจังหวัดนี้ ซึ่งสามารถส่งเสริมพัฒนาเชื่อมโยงให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เชิงอนุรักษ์ หรือเชิงผจญภัยของกลุ่มจังหวัดได้ อีกทั้งที่ตั้งของ พื้นที่มีลุ่มน้ำสำคัญ 5 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำเข็ก และลุ่มน้ำแควน้อย มีเขื่อนชลประทานที่สำคัญ 4 เขื่อนคือ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ เขื่อนพรหมพิรามและเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเขื่อนทั้ง 4 นั้นสนับสนุนการผลิต

กระแสไฟฟ้าและเป็นแหล่งชลประทานเพื่อการเกษตร แหล่งทำประมง สร้างผลผลิตทางด้านการเกษตรที่หลากหลายสามารถส่งเสริมและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรของกลุ่มจังหวัดได้อีกทางเลือกหนึ่ง อีกทั้งทำเลที่ตั้งที่เป็นศูนย์กลางทางยุทธศาสตร์ของภูมิภาค โดยมีจังหวัดพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางโครงข่ายการคมนาคมขนส่งที่เชื่อมโยงอนุภาคลุ่มน้ำโขง ภายใต้วิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดคือ “เป็นศูนย์กลางบริการสีเขียวอินโดจีนแห่งเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว” เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงและขยายฐานการผลิตด้านการเกษตร การส่งออก และส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ได้ นอกจากนี้ในกลุ่มจังหวัดยังเป็นแหล่งรวมของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาถึง 9 แห่งกระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัด โดยมีมหาวิทยาลัยนเรศวรเป็นสถาบันหลักของการศึกษาในกลุ่มจังหวัดนี้ ซึ่งจะเป็นแหล่งบริการวิชาการความรู้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจ และเป็นแกนหลักร่วมกับท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและกลุ่มจังหวัดให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น บนฐานทุนทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในพื้นที่ ประกอบด้วยประวัติศาสตร์สังคม ศิลปวัฒนธรรมชุมชน ทัศนกรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาถิ่นในการทำเกษตรที่สามารถนำมาพัฒนาเชื่อมโยงกับกิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวเพื่อสร้างอาชีพให้กับชุมชน ซึ่งจะเป็นการช่วยสร้างงานและกระจายรายได้ที่นำไปสู่การสร้างสมดุลให้กับชุมชน สังคมกลุ่มจังหวัด แต่ในการคัดเลือกเพื่อกำหนดชุมชนที่จะพัฒนา CBT ด้วยกระบวนการ CBR จะต้องมีการกำหนดหรือแนวทางใช้เป็นกรอบในการเลือกชุมชน ซึ่งได้แก่ควรจะเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่น จุดสนใจ ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เพียงพอที่จะนำมาเป็นทุนสำหรับพัฒนา CBT ที่สร้างภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์จนเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนชุมชน

ผลจากการศึกษาบริบทและศักยภาพในส่วนที่ 1 และผลการร่วมวิเคราะห์ความโดดเด่น จุดสนใจ และเอกลักษณ์ของชุมชนจังหวัดภาคเหนือตอนล่างร่วมกับชุมชน ผู้นำอาวุโสและผู้นำชุมชน พบว่าแต่ละพื้นที่มีทุนเดิมที่มีศักยภาพหลากหลาย มีจุดอ่อน จุดแข็ง ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนา CBT วิถีชาวนาที่แตกต่างกัน แต่ที่เหมือนกันคือคนในชุมชนมีความต้องการและมีความพร้อมที่จะร่วมพัฒนาให้พื้นที่บ้านของตนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยใช้ทุนทางสังคมทางธรรมชาติในการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยว ใช้ทุนทางเกษตรกรรมเป็นทางรอดของชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ในชุมชนสู่ชีวิตบริการท่องเที่ยวและใช้ทัศนกรรมและการแปรรูปผลผลิตชุมชนสู่การให้บริการสนับสนุน CBT วิถีเกษตรกรรมหวังให้เกิดรายได้เสริมจากการทำเกษตรกรรมเป็นหลักไปสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์พื้นที่ถึงความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนา CBT ด้วย CBR ตามความจำเป็นเร่งด่วนจึงได้พื้นที่ที่มีความเหมาะสมที่จะพัฒนา 3 พื้นที่คือ 1) พื้นที่ชุมชนดินทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก 2) พื้นที่ชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู อำเภอนันทบุรี จังหวัดพิษณุโลก และ 3) พื้นที่ชุมชนบ้านปากวัง ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก โดยทั้ง 3 พื้นที่ต่างมีทุนเดิมที่มีศักยภาพที่

หลากหลาย และเมื่อวิเคราะห์ SWOT ยิ่งทำให้มีความมั่นใจในศักยภาพของพื้นที่ที่จะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา CBT วิถีชาวนาด้วย CBR ที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงแก่พื้นที่ และเมื่อชวนเครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ร่วมพัฒนาโจทย์วิจัย CBR พัฒนา CBT วิถีชาวนา ตามกระบวนการและขั้นตอน และผ่านการนำเสนอต่อเวทีผู้ทรงคุณวุฒิ ผ่านการปรับแก้ไขเพิ่มเติมจนได้โครงการ CBR ที่พร้อมจะดำเนินงาน 3 โครงการ คือ

- 1) การพัฒนาการให้บริการท่องเที่ยววนเกษตรโดยชุมชนคนสวนเขาด้านรักไทย-ชมพู ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
- 2) การพัฒนาการท่องเที่ยววิถีเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยเครือข่ายชุมชนบ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก
- 3) การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมสู่การยกระดับชีวิตเกษตรกรเครือข่ายชุมชนคนดินทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

ผลการศึกษาวิเคราะห์และประเมินศักยภาพทางการท่องเที่ยวสู่การกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านรักไทย-ชมพู ชุมชนคนดินทอง และชุมชนบ้านปากวัง ที่สามารถจะนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยว การศึกษาวิจัยในขั้นตอนนี้ที่มียุทธศาสตร์ร่วมกับทีมวิจัยแต่ละพื้นที่ ผู้นำหมู่บ้าน และชาวบ้าน ผู้อาวุโส ดำเนินการศึกษาสำรวจในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2561 – กุมภาพันธ์ 2562 พบว่าทั้ง 3 พื้นที่มีอัตลักษณ์ทางการท่องเที่ยวที่หลากหลายที่สรุปได้ว่า

- อัตลักษณ์บ้านรักไทย สวนล้อมเขา วิถีเกษตรที่ลุ่ม-เกษตรที่สูง บ้านสวนโฮมสเตย์ ความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำวังทอง ผลผลิตทางการเกษตรที่มีชื่อเสียง อากาศที่หนาวเย็น ความหลากหลายของระบบนิเวศของคลองชมพูและผืนป่าที่มีเอกลักษณ์ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เรื่องราวการต่อสู้ระหว่างรัฐบาลกับพคท.ยุคสงครามเย็น

- อัตลักษณ์ชุมชนคนดินทอง สวนล้อมป่า smart farm ภูมิปัญญาวิวัฒนาการในการทำเกษตรกรรม สังคมเกษตรผู้ประกอบการ ผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายจากนาไร่สวน ความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำวังทอง ศูนย์รวมนันทนาการและการเรียนรู้วัฒนธรรมการทำเกษตรกรรม ความสามารถในการใช้ IT ทำการตลาด วิถีทัศน์ภูสูงทั้งดงและเกาะแก่งของน้ำตก

- อัตลักษณ์บ้านปากวัง วิธีการทำเกษตรของกลุ่มชน 2 ลุ่มน้ำ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชาวจีนและคนจีนที่มั่นคงในพุทธศาสนา ชุมชนร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยเรื่องราวและเรื่องเล่าที่ผ่านการพัฒนาการมากกว่า 300 ปี ความเชื่อเรื่องเทพ การตั้งบ้านเรือนตลาดที่อิงอยู่กับสายน้ำ อาหารพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลเมืองชายแดน

และเมื่อนำอัตลักษณ์มาวิเคราะห์หาคุณสมบัติร่วมจากอัตลักษณ์ของทั้งพื้นที่ที่จะนำไปสู่การกำหนดภาพลักษณ์หรือมุมมองที่สร้างความสนใจดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ 30 รายการ ได้แก่ พื้นที่มีอากาศสดชื่นและสะอาด ราคาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ชุมชนสมเหตุผล มีมรดกวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่หลากหลายน่าสนใจ การคมนาคมสะดวกสบายเชื่อมโยงจังหวัดใกล้เคียงและ

สามารถเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านได้ มีสถานที่ที่จะพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ ลักษณะอาคารบ้านเรือนน่าสนใจ มีสถานที่ทางวัฒนธรรม ศาสนสถาน โบราณสถาน มีเรื่องราว เรื่องเล่า ตำนานพื้นบ้านที่น่าสนใจหลากหลายและมีความเก่าแก่ อาหารรสชาติดีหลากหลายชนิดของความเป็นชาติพันธุ์ แหล่งเพาะปลูกพืชผัก สมุนไพร ผลไม้หลากหลายชนิดที่เป็นผลผลิตจากการทำเกษตรทั้งที่สูง-ที่ลุ่ม แหล่งปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์ การใช้ภูมิปัญญาเดิมภูมิปัญญาวิวัฒน์ในการทำเกษตร อาหาร-ขนมมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น มีวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำ-ริมน้ำ-ภูสูงที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ทั่วไปเขียวชอุ่ม ความเป็นต่างจังหวัด มีความปลอดภัยสำหรับผู้มาเยือน ชาวบ้านในชุมชนมีน้ำใจไมตรีมีอัธยาศัย ร้านค้าผู้ประกอบการในชุมชนซื่อสัตย์และให้บริการดีเป็นชุมชนที่เรียบง่าย สวยงาม พื้นที่รอบลุ่มน้ำด้วยองค์ความรู้ท้องถิ่น มีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย ความสามารถที่จะพัฒนาเป็นสังคมเกษตรกรผู้ประกอบการ ภูมิปัญญาวิวัฒน์ในการทำเกษตร วิถีเกษตรอินทรีย์คุณภาพดีจากสวน นา ไร่ ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลที่กล่าวถึงคือทุนที่ทั้ง 3 พื้นที่จะนำไปพัฒนาการบริหารจัดการและให้บริการกิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนมีรายได้เสริมจากการมีวิถีชีวิตบริการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับวิถีเกษตรเดิม ซึ่งการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการและให้บริการทางการท่องเที่ยวของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่จะดำเนินการต่อไปในระยะที่ 2 ของงานวิจัย

ผลการศึกษาและติดตามการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนสวรรค์โลกและชุมชนบางช้างระหว่างเดือนสิงหาคม 2561 ถึง มกราคม 2562 ผลการดำเนินงานพบว่ามีกลุ่มนักท่องเที่ยวนำร่องเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นกลุ่มจำนวน 4 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 195 คน โดยมีทั้งพักค้างคืนและมาท่องเที่ยวครึ่งวัน(ไป-กลับ) ซึ่งหลังจากชุมชนได้รับการจูงรายการนำเที่ยวแล้ว ประธานกลุ่มจะเรียกประชุมคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม เพื่อแจ้งข่าวที่จะมีนักท่องเที่ยวมาใช้บริการและมีการแบ่งงานให้แต่ละฝ่ายแต่ละบุคคลรับผิดชอบกิจกรรม รวมทั้งร่วมกับพี่เลี้ยงออกแบบประเมินผลให้นักท่องเที่ยวกรอกข้อมูลหลังจากรับบริการแล้ว ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการให้บริการแบ่งออกเป็น 7 ด้านได้แก่ การบริการของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เส้นทางศึกษาการทำเกษตรนิเวศวัฒนธรรม การบริการด้านอาหาร การบริการด้านข่าวสารข้อมูล ค่าบริการที่เรียกเก็บ ความสะอาดปลอดภัยของชุมชน และความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามของชุมชน ซึ่งแต่ละด้านจะมีข้อความย่อยเกี่ยวกับการให้บริการที่ครอบคลุมประเด็นใหญ่ และมีคำตอบให้นักท่องเที่ยวเลือกตอบตามความพึงพอใจของตนว่า “พึงพอใจมาก” “ปานกลาง” “น้อย” หรือ “ไม่พึงพอใจเลย” ผลการประเมินแต่ละครั้งได้นำมาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในแต่ละประเด็น และได้ถูกนำมาเสนอในการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มหลังจากนักท่องเที่ยวมาใช้บริการแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้ทราบและหาแนวทางในการปรับปรุงและปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการต่างๆ ให้เป็นที่พึงพอใจของนักท่องเที่ยวให้มากที่สุดบนพื้นฐานของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมชุมชนให้ยั่งยืน ผลการประเมินในขั้นตอนนี้พบว่าบางประเด็นที่นักท่องเที่ยวแสดง

ความพึงพอใจระดับปานกลางได้ถูกนำมาพิจารณาและตัดสินใจ โดยเฉพาะคณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกกลุ่มในการปรับปรุงการให้บริการครั้งต่อไป

ในขั้นตอนของการติดตามศึกษาผลของความก้าวหน้า (progress evaluation) ของกรอบการวิจัย ชุมชน CBT ทั้ง 2 พื้นที่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการมากขึ้น จึงมีผลให้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวมาใช้บริการต่อเนื่องระหว่างเดือนตุลาคม 2561 – 1 ธันวาคม 2561 บางครั้งมีชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวและพักค้างคืนที่บ้านไร่โรงนา ชุมชนสวรรค์โลกอย่างต่อเนื่อง ส่วนชุมชนบางหลังมักเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มักมาเป็นกลุ่มเช่นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ซึ่งเข้ามาศึกษาเพียงครั้งวัน ผลการประเมินในขั้นตอนนี้พบว่า ประเด็นการให้บริการซึ่งได้ปรับปรุงรูปแบบการให้บริการไปแล้วนั้น นักท่องเที่ยวแสดงความพึงพอใจระดับมากเกือบทุกประเด็นของการบริการที่ได้รับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริการที่พักแบบ Homestay และการบริการของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ผลการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยว CBT วิถีชาวนา พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงระหว่างสมาชิกและทีมวิจัย และในขั้นตอนการแบ่งปันผลประโยชน์ สมาชิกกลุ่มเกือบทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมรับรู้ นอกจากนี้คณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มกล่าวว่าพวกตนได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มที่มาใช้บริการทำให้พวกตนได้เพิ่มประสบการณ์ในการบริหารจัดการกลุ่มและการให้บริการมากขึ้น และทุกคนมั่นใจว่าจะสามารถดำเนินกิจกรรมให้บริการท่องเที่ยวด้วยกลุ่มของตนเองต่อไป

ในประเด็นของการประเมินผลที่เกิดขึ้น (outcome evaluation) นั้นถึงแม้ว่าระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานและโครงการของทีมวิจัยชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ยังไม่ยาวนานพอที่จะมั่นใจว่าการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวจะมีความยั่งยืน แต่เมื่อประเมินผลที่เกิดขึ้นตามตัวชี้วัดด้านต่าง ๆ ของโครงการวิจัยแต่ละด้านพบว่า ด้านเศรษฐกิจและสังคม สมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้รับจากกิจกรรมท่องเที่ยว การมีโอกาสรู้จักกับนักท่องเที่ยว สมาชิกกลุ่มกับชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ทุกคนกล่าวว่าเมื่ออาชีพเสริมเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจของประเทศ และชาวบ้านมีความร่วมมือในการสอดส่องดูแลทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชนมากกว่าเดิม และสำนึกในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมชุมชน ประเด็นสิ่งแวดล้อมพบว่าชุมชนมีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยเพิ่มมากขึ้น เส้นทางศึกษาธรรมชาติและโบราณสถานปราศจากขยะ ชาวบ้านลดละการเก็บของป่าจากเขาเตื่อและยิงนกเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจเนื่องจากทราบว่าเป็นทรัพยากรสำคัญของการท่องเที่ยว ส่วนประเด็นการหาของป่าเขาเตื่อเช่นการเก็บเห็ด ไข่มดแดง ชาวบ้านยังคงเก็บมาเพื่อบริโภคและจำหน่ายอย่างเดิม นอกจากนั้นคณะกรรมการฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุและทรัพยากรธรรมชาติยังจัดการสอดส่องดูแลและป้องกัน

ชาวบ้านจากถิ่นอื่นเข้ามาลักลอบตัดไม้และพืชสมุนไพรต่าง ๆ ในป่าเขาเตื่อ รวมถึงพวกลักลอบขุดกรุพระและลักลอบเก็บรังนกกระเจาไปขาย

การอภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนใดๆ ต้องเกิดจากการพัฒนาการของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนดังกล่าวจึงเป็นวิสัยทัศน์หลักที่ทุกชุมชนพึงมุ่งใช้กระบวนการพัฒนาสังคมของตน ดังนั้นการที่ชุมชนจะพัฒนาไปได้ ชุมชนจำเป็นต้องรู้จักตนเองเสียก่อน นั่นคือชุมชนต้องรู้จักที่จะวิเคราะห์สังคมของตน ปรากฏการณ์ใดๆ จะมีความหมายอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับคนที่มอง คนแต่ละชุมชนหรือสังคมจะสร้างโลกของตนขึ้นมา แล้วมีวิธีดำเนินชีวิตตามแนวที่ตนสร้างขึ้น ดังนั้นการที่จะรู้ว่าสังคมใดมีลักษณะอย่างไรหรือจะเข้าใจสังคมใดจะต้องมองสังคมนั้นด้วยสายตาของคนในสังคม ขณะเดียวกันคนภายนอกชุมชนอย่างนักพัฒนา นักวิจัยหรือพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนจำเป็นต้องมีวิธีการเรียนรู้ชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนา ต้องหยุดชะงักวิถีชีวิตของชีวิตตนเองไว้ชั่วคราว และเข้าไปดำรงชีวิตที่รับเอากรอบสังคมทุกๆ มิติของชุมชนพื้นที่เป้าหมายเสมือนเป็นของตนเองหรือเป็นสมาชิกจริงๆ ของชุมชนที่พี่เลี้ยงจะเข้าไปร่วมพัฒนา รวมถึงมองปรากฏการณ์สังคมอย่างคนในชุมชนทำให้พี่เลี้ยงสามารถเห็นญาณแห่งความเป็นจริงของสังคมนั้นๆ ได้ ด้วยวิธีเข้าถึงข้อมูลชุมชนด้วยวิธีดังกล่าวจึงสอดคล้องกับฐานแนวคิดของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ให้บทเรียนกับพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนว่าการที่เราจะเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ของบุคคลกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้ เราต้องนำตัวเราเข้าไปสู่ประสบการณ์นั้นจริงๆ ทำให้ผู้วิจัยที่รับบทเป็นพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนด้วยได้ข้อสรุปว่า นักวิจัยนักพัฒนาและพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนจำเป็นต้องร่วมเรียนรู้ สำรวจ วิจัย และวิเคราะห์ชุมชนไปพร้อมกันกับสมาชิกชุมชน จะผลักดันให้นักวิจัยและพี่เลี้ยงเป็นหนึ่งในเดียวกับชุมชนด้วย นอกจากนี้ตัวแปรหรือกลไกที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนได้แก่เทคโนโลยีที่เป็นองค์ความรู้ที่เป็นระบบ อุดมการณ์ของชุมชน การแข่งขัน ความขัดแย้ง การเมือง เศรษฐกิจ และการกีดกันทางโครงสร้าง ซึ่งกลไกการเปลี่ยนแปลงของสังคมของชุมชนเหล่านี้ จะเป็นตัวผลักดันให้ชุมชนมีพัฒนาการเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการนำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้วิจัยพบว่าพี่เลี้ยงผู้หนุนเสริมจำเป็นต้องมียุทธวิธีของการสร้างการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน 4 ยุทธวิธีได้แก่ (1) ยุทธวิธีการอำนวยความสะดวก ซึ่งวิธีนี้จะเกิดผลก็ต่อเมื่อกลุ่มเป้าหมายรู้ปัญหาในชุมชนของตนเอง เห็นความสำคัญของปัญหาและคนในชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันช่วยแก้ปัญหา (2) ยุทธวิธีให้การศึกษแบบต่อยอด (3) ใช้วิธีการชักชวน เป็นยุทธวิธีที่เน้นนำจิตใจและความคิดของภาคีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในชุมชนให้คล้อยตาม และ (4) ยุทธวิธีลักษณะการที่ประชาชนในชุมชนมีอำนาจ (empowerment) หรือพลังอำนาจของชาวบ้านในชุมชน

จากกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้วิถีชาวนา-ชาวสวน-ชาวไร่ ซึ่งอยู่บนฐานคติของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อันประกอบด้วยองค์ประกอบของความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยวอัตลักษณ์และภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ความยั่งยืนของการบริหารจัดการ และความยั่งยืนของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด รวมถึงตัวนักท่องเที่ยวซึ่งจะต้องเปลี่ยนทัศนคติและกระบวนทัศน์ไปสู่การเรียนรู้ การรับรู้คุณค่า การให้เกียรติและศักดิ์ศรีกับชาวบ้าน สิ่งแวดล้อม และวิถีวัฒนธรรมชุมชนรอบข้างมากกว่าการแสดงออกถึงค่านิยมการท่องเที่ยวลักษณะบริโภคนิยมแบบเดิม ซึ่งรวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานจัดการท่องเที่ยวที่ได้รับประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน จำต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติและกระบวนทัศน์เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวด้วย และกลุ่มสุดท้ายที่สำคัญมากคือชาวบ้านที่เป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวน ซึ่งนอกจากจะต้องยอมรับวิถีคิดและกระบวนทัศน์ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว ยังจะต้องพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการเพื่อสามารถใช้การท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวนเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชนให้ได้ในระยะยาวด้วย ซึ่งบุคลากรของชุมชนต้องผ่านกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบยุทธวิธีของการให้การศึกษาแบบตอกย้ำ โดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การดูงาน และการทดลองปฏิบัติจริง จนสามารถดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนในรูปแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวนที่ได้ด้วยตนเอง พี่เลี้ยงพบว่าสิ่งที่ทำให้เป้าหมายดังกล่าวสำเร็จเป็นไปได้นั้นจะต้องเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เป็นฐานหลัก และมีการให้พลังอำนาจกับประชาชนเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้เป้าหมายข้างต้นบรรลุผลสำเร็จได้ ดังนั้นเครื่องมือที่พี่เลี้ยงนำมาใช้เพื่อทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวเป็นผลให้ธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นจริงได้คือ กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (community-based research) และเทคนิค AIC (appreciation-influence-control) นั่นเอง

ผลการวิจัยและหนุนเสริมการพัฒนา CBT วิถีชาวนา-ไร่-สวนชุมชนปากวัง ชุมชนดินทอง ชุมชนรักไทย-ชมพู ชุมชนโบราณเมืองบางขลัง และชุมชนสวรรค์โลก บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นนี้ สามารถสรุปว่ารูปแบบการวิจัยด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อท้องถิ่นและเทคนิค AIC เป็นรูปแบบการวิจัยและพัฒนาที่เหมาะสมในการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาและทุกกิจกรรมสร้างส่วนแบ่งที่เป็นธรรมแก่ชุมชน ระหว่างทางของการพัฒนาสามารถสร้างสำนึกร่วมของความเป็นเจ้าของในโครงการของประชาชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง การกระจายรายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยวที่เป็นธรรมและทั่วถึงโดยการจัดการแบบหมุนเวียน มีผลให้ครัวเรือนในชุมชนพึงพอใจ และร่วมปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและมรดกวัฒนธรรมชุมชนของตนเพราะทุกคนถือว่าเป็นสินค้า นำรายได้และผลประโยชน์มาสู่ตน นอกจากนั้นพบว่า การดำเนินโครงการพัฒนานบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการและควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวนของชุมชน เนื่องจากชุมชน

ได้มีโอกาสเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการค้นพบและอธิบายโลกสังคมของตน มีโอกาสเรียนรู้ที่จะสร้างโอกาสเรียนรู้สิ่งที่จะเรียนสร้างโอกาสและความเป็นไปได้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ อย่างสร้างสรรค์ให้กับตนเองและชุมชนที่อยู่บนฐานอัตลักษณ์ของชุมชนที่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ที่นักท่องเที่ยวคาดหวัง ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทำงานพัฒนาเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ที่ผ่านกระบวนการตัดสินใจของประชาชน และเป็นการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยตัวประชาชนท้องถิ่นเอง ทำให้เกิดอำนาจและการควบคุมกิจกรรมระหว่างผู้มีส่วนได้เสียทุกคนในโครงการ ลักษณะการวางแผนจะเป็นรูปแบบการวางแผนจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ซึ่งนับว่าเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่พึงปรารถนามากที่สุด

สำหรับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีชาวนา-สวน-ไร่ของชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ล้วนเป็นกิจกรรมที่ให้โอกาสแก่นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีวัฒนธรรมชุมชนบนพื้นที่ทุกด้านโดยไม่มีการดัดแปลง และกิจกรรมการท่องเที่ยวทุกกิจกรรมเน้นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ ศึกษากระบวนการทำเกษตรกรรมที่ใช้ทั้งภูมิปัญญาเดิม และภูมิปัญญาวิวัฒนาการของแต่ละพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการใช้แผนผัง และคิวอาร์โค้ดเพื่อสื่อรายละเอียด และรายการบรรยายโดยมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือการเข้าเรียนรู้การประกอบอาชีพเกษตรของชาวบ้าน นอกจากนั้นการมีโอกาเข้าชมแบบที่พักสัมผัสชนบท (homestay) ช่วยให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่ไปเยือนมากขึ้น รวมทั้งมีโอกาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และวัฒนธรรมระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้การใช้กระบวนการ CBR ส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการเลือกหรือคัดสรรอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถ “ขายได้” และนำเสนอภาพลักษณ์อย่างเหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการบริโภคของตลาดท่องเที่ยวชุมชนได้

นอกจากนั้นการติดตามและประเมินผล นับว่าเป็นการดำเนินการวิจัยและพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานทุกขั้นตอนจะสามารถได้มาซึ่งข้อมูลและข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจปรับปรุง หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่แปรเปลี่ยนตลอดเวลา อันจะนำมาซึ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาหนุนเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีชาวนา-ไร่-สวน ของชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับบทเรียน ประสิทธิภาพ และองค์ความรู้ในกระบวนการพัฒนาท่องเที่ยวชุมชนด้วยการใช้รูปแบบการพัฒนาการ

ท่องเที่ยวบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยการใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ผลการวิจัยสามารถได้มาซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับบุคคลและหน่วยงานที่ดำเนินการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 5 พื้นที่ และชุมชนอื่นให้เป็นไปในทิศทางที่ยั่งยืนดังนี้

1. สำหรับโครงการวิจัยท่องเที่ยววิถีชาวนาเมืองสวรรค์โลก ควรมีการส่งเสริมและประสานงานกับชาวบ้านที่ทำการเกษตรและประกอบอาชีพในทิศทางที่สนับสนุนเพื่อเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตร เช่นส่งเสริมการปลูกไม้ตัดดอก การทำการเกษตรปลอดสารพิษ การปลูกมะนาวไร้เมล็ด การส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำการเกษตร กลับมาใช้ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ลำน้ำยมของชาวบ้านชุมชนสวรรค์โลก

2. ควรพิจารณาให้การสนับสนุนด้านวิชาการเกี่ยวกับการบริการการท่องเที่ยวโดยการถ่ายทอดความรู้แก่ชาวบ้านและสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนโบราณเมืองบางขลัง และชุมชนสวรรค์โลกในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดประชุมและการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ สำหรับเทคนิค ทักษะ และองค์ความรู้ทางวิชาการที่ควรมีการดำเนินการถ่ายทอดให้แก่คณะกรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานมีข้อเสนอแนะดังนี้

2.1 จัดฝึกอบรมหลักสูตรเทคนิคทักษะในการทำการตลาดผ่าน IT หลักสูตรวีดิทัศน์ติดตามและประเมินผลงาน และหลักสูตรการจัดทำบัญชีของกลุ่มฯ เพิ่มเติม ซึ่งปัจจุบันพบว่าชาวบ้าน 2 พื้นที่ที่มีความเข้าใจและมีทักษะในประเด็นนี้ค่อนข้างน้อย และสมาชิกกลุ่มยังระบุอีกว่าเป็นปัญหาอุปสรรคของพวกตนในการดำเนินงานด้านนี้ โดยเฉพาะการทำการตลาดแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางให้มากขึ้น

2.2 ชุมชนยังไม่มีความรู้ ทักษะการจัดกิจกรรมนันทนาการรูปแบบอื่นๆ ที่เพิ่มสีสันสนับสนุนกิจกรรมการให้บริการการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 สาขาท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม และมหาวิทยาลัยนเรศวร ควรกำหนดให้ทั้ง 2 ชุมชนเป็นห้องเรียนธรรมชาติสำหรับนักศึกษาที่ลงทะเบียนรายวิชาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และควรเชิญคณะกรรมการหรือสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวที่มีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ CBT โดยเฉพาะด้านการสื่อความหมายของชุมชนเป็นวิทยากรบรรยายแก่นักศึกษา รวมทั้งให้ศึกษาฝึกปฏิบัติการทำงานและใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านในชุมชน

3. ผู้บริหารสำนักงานกองทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัยและแหล่งทุนอื่นๆ ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัย การพัฒนาโปรแกรมสื่อความหมายในรูปแบบที่หลากหลาย การพัฒนาส่งเสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยวชุมชนสวรรค์โลกและบางขลังที่สร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่ใช้พลังแห่งการสื่อสารผ่านสื่อประเภทอื่นๆ ที่อยู่ในรูปของการบูรณาการเข้ากับสื่อสมัยใหม่ เช่น การเขียน review ใน blog การเขียนเล่าเรื่องหรือเผยแพร่

รูปถ่าย/ถ่ายทอดสดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น รวมทั้งวิจัยและพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการ CBT วิถีชาวนา-ไร่-สวน ให้เพิ่มประสิทธิภาพมากขึ้น

4. คณะกรรมการบริหารเทศบาลตำบลบางช้าง และองค์การบริหารส่วนตำบลสวรรคโลก ควรบรรจุการท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวนในแผนพัฒนาของตำบล เพื่อให้การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกบางแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งช่วยประชาสัมพันธ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวของตำบล อันจะเป็นการนำมาซึ่งรายได้ของประชาชนเพิ่มขึ้น และขององค์การบริหารส่วนตำบลทางอ้อม

5. คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มท่องเที่ยวและสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยววิถีชาวนา-ไร่-สวน ทั้ง 2 พื้นที่ ควรมีการสร้างความรู้เข้าใจกับชาวบ้านในชุมชน โดยประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวของกลุ่ม ให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบและกระตุ้นให้สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มให้มากขึ้น นอกจากนั้นคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มควรจัดประชุมเพื่อพิจารณาหาแนวทางในการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวของกลุ่มฯ ให้บ่อยครั้งขึ้น โดยมีต้องรอให้บุคคลภายนอก เช่น นักพัฒนาเข้ามากระตุ้นหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งให้ นอกจากนั้นควรมีการปรับปรุงด้านการตลาดการท่องเที่ยว ปรับเปลี่ยนวิธีการจำหน่ายให้หลากหลายรูปแบบ รวมทั้งคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มควรมีการดำเนินการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพื่อสามารถนำผลการประเมินมาใช้ในการตัดสินใจปรับปรุงและปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานให้บริการนำเที่ยว ให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ทั้งทางกายภาพและชีวภาพ สังคม วัฒนธรรมและจิตวิทยาของประชาชนในพื้นที่ ประการสุดท้ายผลการวิจัยพบว่าการกิจกรรมบริการบางกิจกรรมที่บรรจุไว้ในแผนงานของโครงการท่องเที่ยวชุมชนสวรรคโลกที่ยังไม่ได้มีการดำเนินการนั้น คณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยวสวรรคโลกควรมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มีผลทำให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมนั้นได้ ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้กิจกรรมดังกล่าวให้เปิดบริการได้ โดยอาจติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนแสวงหาแหล่งเงินทุนจากแหล่งต่างๆ มาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม

6. ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวสามารถนำรูปแบบการดำเนินงานวิจัย และผลวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนาต่างๆ อันจะก่อให้เกิดการมีวิสัยทัศน์ร่วม อุดมการณ์ร่วม การกำหนดหนทางร่วม การเรียนรู้และมีประสบการณ์ดำเนินงานร่วม ซึ่งมีผลให้ทั้งชาวบ้านและผู้ร่วมพัฒนามีความรู้สึกผูกพันเป็นเจ้าของกิจกรรมพัฒนาร่วมกัน และจะเป็นหนทางของการสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ให้กับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน และโครงการต่างๆ ของชุมชนได้ด้วยตนเอง และเพื่อพวกเขาเองซึ่งเป็นรูปแบบของการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

7. ความสำเร็จของการใช้กระบวนการ CBR พัฒนา CBT วิถีนา-ไร่-สวนของชุมชน สวรรคโลกและชุมชนบางช้างจากความหลากหลายของทุนชุมชน และการหนุนเสริมของพี่เลี้ยง ที่สร้างการเรียนรู้และให้ความหมายของการท่องเที่ยวภายใต้บริบทของชุมชนนั้น ในงานวิจัย CBR ทั้ง 2 โครงการชี้ให้เห็นว่าการกำหนดเป้าหมายสุดท้ายของการสร้างความรู้จะต้องอยู่ที่ ชุมชน และแนวทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวก็ไม่อาจจะเลยการสะสมทุนในชุมชนไปได้ ใน ขณะเดียวกันความรู้ที่อยู่ในรูปทุนปัญญาจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน CBT ของ ชุมชนไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้อย่างยั่งยืนและเกิดความเข้มแข็งในชุมชนต่อไป

8. ความสำเร็จของการพัฒนา CBT วิถีนา-ไร่-สวนของชุมชนสวรรคโลกและชุมชนโบราณ เมืองบางช้าง ด้วยกระบวนการ CBR ถือเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการปรับตัวของชุมชน ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอกที่สร้างปัญหาให้กับชุมชนเกษตรกร จำเป็นต้องมีความหลากหลายที่เป็นทางเลือกทางรอดให้กับชุมชน มิใช่จำกัดความรู้การทำ เกษตรกรรมเพียงกิจกรรมการผลิตสินค้าทางเกษตรหลักเพียงอย่างเดียวเพื่อพ่อค้าคนกลาง เท่านั้น การใช้กระบวนการ CBR สร้างความรู้ของชุมชนให้หลากหลายเพื่อแสวงหาทางเลือก ของการดำรงชีวิตของตนเอง จะทำให้ชุมชนสามารถก้าวไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองและ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ โดยอาศัยทุนของชุมชนเองในการปรับตัวด้วยการเลือกเอา ชีวิตของการท่องเที่ยวเป็นแนวทางในการดำรงความเป็นชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง คู่ขนานไปกับ วิถีเกษตรกรรมที่ตนเองคุ้นเคย

บรรณานุกรม

- จรงค์ กิจวนา. (2554). การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเกาะกลาง ต่อการพัฒนาโฮมสเตย์และการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเกาะกลาง หมู่ที่ 1 ตำบลคลองประสงค์ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่. การค้นคว้าอิสระ ปร.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ปทุมธานี.
- ชลรัตน์ จันทรเชื้อ. (2554). เอกสารการประกอบการเรียน “อย่างนี้ที่เรียกว่า...การท่องเที่ยวโดยชุมชน”. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ธวัชชัย รัตนซ้อน. (2542). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนพื้นที่สูง. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา. (2542.) การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ป้อ วชิรวงศ์วรกุล และคณะ. (2552). โครงการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ระยะที่ 1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. 2547. โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมพ์หทัย บำรุงกิจ และขวัญชัย บำรุงกิจ. (2553). การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดลำปาง. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. ลำปาง : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ระพีพรรณ ทองหล่อ, รสิกา อังกูร, ปาลีรัตน์ การดี, นवलลออ แสงสุข, อินทิรา นาคันต์, ภัทรฤดี ครองชนม์ และคณะ. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ระพีพรรณ ทองหล่อและคณะ. (2551). การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- รสิกา อังกูร. (2552). **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ร่วมกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช นนทบุรี: โรงพิมพ์อัมรินทร์พรินท์ติ้ง.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2550). สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2550, จาก <http://cbtyouth.wordpress.com/cbt-youth/cbt/>
- สายรุ้ง ดินโคกสูง. (2549). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษา หาดขบา ตำบล ขบา อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ บธ.ม.ฒ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สินธุ์ สโรบล และอุดร วงษ์ทับทิม. (2546). **การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและ ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ**. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส.
- Burr, S. W. (2011). Developing Value-Added Farm and Ranch Resources to diversify Operations beyond Agricultural Production. Utah recreation and tourism matter.
- Busby, G., & Rendle, S. (2000). The transition from tourism on farms to farm tourism. *Tourism Management*. 21(6), 635-642.
- Canavari, M., Huffaker, C., Mari, R., Regazzi, D., & Spadoni, r. (2011). Educational farms in the Emilia-Romagna region: their role in food habit education. In. K. L. Sidali, A. Spiller & B. Schulze (Eds.), *Food, Agri-Culture and Tourism: Linking Local Gastronomy and Rural Tourism: Interdisciplinary Perspectives* (pp.73-91). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Carmichael, B. (2005). Understanding the Wine Tourism Experience for Winery Visitors in the Niagara Region, Ontario, Canada. *Tourism Geographies*, 7(2), 185-204.
- Chen, C.-F., & Chen, F.-S. (2010). Experience quality, perceived value, satisfaction and behavioral intentions for heritage tourists. *Tourism Management*, 31(1), 29-35.
- Cigale, D., Lampic, B., & Potocnik-Slavic, I. (2013). Interrelations between Tourism Offer and Tourism Demand in the Case of Farm Tourism in Slovenia. *European Countryside*, 5(4), 339-355.
- Ciolac, R., Csosz, I., Marin, D., & Martin, S. (2009). Defining features, which customize agro tourism as a form of development of rural areas. *Lucrari Stiintifice, Universitatea de Stiinte Agricole Si Medicina Veterinara a Banatului, Timisoara, Sria I, Management Agricol*, 11(4), 231-240.
- Cohen, E. (1979). A Phenomenology of Tourist Experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201.

- Community-Based Tourism for conservation and development: A resource kit, the mountain institute. (2000). USA: Washington D.C.
- Evans, N. J., & Ilbery, B. W. (1992). The distribution of farm-based accommodation in England and Wales. *Journal of the Royal Agricultural Society of England*, 53, 67-80.
- Faganel, A. (2011). Developing sustainable agrotourism in central and East European countries. *Academica Turistica-Tourism and Innovation Journal*, 1.
- Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C. (2014). Agritourism from the perspective of providers and visitors: a typology-based study. *Tourism Management*, 40, 394-405.
- Gentile, C., Spiller, N., & Noci, G. (2007). How to Sustain the Customer Experience: An Overview of Experience Components that Co-create Value With the Customer. *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Getz, D. (1998). Wine tourism: Global overview and perspectives on its development. In *First Australian Wine Tourism Conference*.
- Gladstone, J., & Morris, A. (2000). Farm accommodation and agricultural heritage in Orkney (pp. 91-100). Clevedon: Channel View Publications.
- Henderson, J. C. (2009). Agro-tourism in unlikely destinations: a study of Singapore. *Managing Leisure*, 14(4), 258-268.
- Hjalager, A.-M. (1996). Agricultural diversification into tourism. *Tourism Management*, 17(2), 103-111.
- Hoyland, I. (1982). The development of farm tourism in the UK and Europe: some management and economic aspects. *Farm Management*, 4(10), 383-389.
- Hui, T. K., Wan, D., & Ho, A. (2007). Tourists satisfaction, recommendation and revisiting Singapore. *Tourism Management*, 28(4), 965-975.
- Ingram, G. (2002). Motivations of Farm tourism hosts and guests in the South West Tapestry Region, Western Australia: A phenomenological study. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 2(1), 1-12.
- Jackson, J. B. (1984). *Discovering the vernacular landscape* / John Brinckerhoff Jackson: New Haven: Yale University Press, c1984.
- Kasperek, M. (2007). Agrotourism and agricultural diversity Fact Sheets: People & Biodiversity in rural areas, 4.

- Killion, G. L. (1992). Understanding tourism. Rockhampton, Central Queensland University.
- Knutson, B. J., & Beck, J. A. (2004). Identifying the Dimensions of the Experience Construct. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 4(3-4), 23-35.
- Kumbhar, V. M. (2009). Agro-Tourism: scope and opportunities for the farmers in Maharashtra. *Socio-Economic Voices*.
- Kumbhar, V. M. (2012). Tourists expectations regarding agritourism: empirical evidences from Ratnagiri and Sindhudurg district of Konkan (Maharashtra). *Online International Interdisciplinary Research Journal*, 2(3), 82-91.
- Lasalle, D., & Britton, T. (2002). *Priceless: Turning Ordinary Products into Extraordinary Experiences*. {Harvard Business School Press}.
- Lee, Y., Dattilo, J., & Howard, D. (1994). The complex and dynamic nature of leisure experience. *Journal of Leisure Research*, 26(3), 195-211.
- Leonado da vinci Education and Culture. (2006). Organization of Agrotourism-Farm. *Alter Agro*.
- Ollenburg, C. (2006). Farm tourism in Australia: a family Business and rural studies perspective. Doctoral dissertation, Griffith University.
- Ollenburg, C., & Buckley, R. (2007). Stated Economic and Social Motivations of Farm Tourism Operators. *Journal of Travel Research*, 45(4), 444-452.
- Omodei, M. M., & Wearing, A. J. (1990). Need satisfaction and involvement in personal projects: toward an integrative model of subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* (4), 762.
- Oppemann, M. (1996). Rural tourism in Southern Germany. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 86-102.
- Oredogbe, A., & Fadeyibi, I. (2009). Diversification into farm tourism. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON REGIONAL AND URBAN MODELLING, UNIVERSITY OF OTTAWA*.
- Otto, J. E., & Ritchie, J. R. B. (1996). The service experience in tourism. *Tourism management*, 17(3), 165-174.
- Petroman, I., Varga, M., Constantin, E. C., Petroman, C., Momir, B., Turc, B., & Merce, I. (2016). Agritourism: An Educational Tool for the Students with Agro-food Profile. *Procedia Economics and Finance*, 39, 83-87.

- Phillip, S., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31(6), 754-758.
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard business review*, 76(4), 97-105.
- Pine J. B., & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is Theatre & every business a stage*. Boston: Harvard Business School Press, xii, 254.
- Prentice, R. (2008). *Tourist Motivation and Typologies A Companion to Tourism* (pp. 259-279): Blackwell Publishing Ltd.
- Plog, Stanley C. (1974). "Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity." *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*. 14 (February 1974) : 13-16.
- Quadri-Felitti, D., & Fiore, A. M. (2012). Experience economy constructs as a framework for understanding wine tourism. *Journal of Vacation Marketing*. 18(1), 3-15.
- Ritchie, J. R. B., & Hudson, S. (2009). *Enhancing the wine tourism experience: the customers viewpoint* (pp. 47-55). Wallingford: CABI.
- Ryan, C. (2003). *Recreational tourism: demand and impacts*. Clevedon: Channel View Publications.
- Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of Marketing Management*, 15(1-3), 53-67.
- Scott, N., Laws, E., & Boksberger, P. (2009). The Marketing of Hospitality and Leisure Experiences. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(2-3), 99-110.
- Sheng, C. W., & Chen, M. C. (2013). Tourist experience expectations: questionnaire development and text narrative analysis. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7(1), 93-104.
- Sidali, K. L. (2011). A sideways look at farm tourism in Germany and in Italy. In K. L. Sidali, A. Spiller & B. Schulze (Eds.), *Food, Agri-Culture and Tourism: Linking Local Gastronomy and Rural Tourism: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 2-24). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Stamboulis, Y., & Skayannis, P. (2003). Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism Management*, 24(1), 35-43.
- Tew, C., & Barbieri, C. (2012). The perceived benefits of agritourism: The Provider's perspective. *Tourism Managemt*, 33(1), 215-224.

- Tung V. W. S., & Ritchie, J. R. B. (2011). Exploring the essence of memorable tourism experiences. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1367-1386.
- Tussyadiah, I. P., & Fesenmaier, D. R. (2009). Mediating Tourist Experiences: Access to Places via Shared Videos. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 24-40.
- Uriely, N. (2005). The tourist experience: Conceptual Developments. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 199-216.
- Volo, S. (2009). Conceptualizing Experience: A Tourist Based Approach. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(2-3), 111-126.
- Wade, D. J., & Eagles, P. F. J. (2003). The Use of Importance-Performance Analysis and Market Segmentation for Tourism Management in Parks and Protected Areas: An Application to Tanzania's National Parks. *Journal of Ecotourism*, 2(3), 196-212.
- Walford, N. (2001). Patterns of development in tourist accommodation enterprises on farms in England and Wales. *Applied Geography*, 21(4), 331-345.
- Witt, C. A., & Wright, P. L. (1992). Tourist motivation: life after Maslow (pp. 33-35). London: Mansell Publishing.
- Wong, M. S., Hideki, N., & George, P. (2011). The Use of Importance-Performance Analysis (IPA) in Evaluating Japan's E-government Services. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 6(2), 17-30.
- World Tourism Organization. (1998). Guide for local authorities on developing sustainable Tourism. Madrid: Egraf S.A.

บทส่งท้าย

ผลที่ได้รับจากประสบการณ์การวิจัย

คำนำ

การวิจัยเรื่องการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวิถีชาวนา-ไร่-สวนโดยภาคีเครือข่ายชุมชนภาคเหนือตอนล่างเป็นการวิจัยและพัฒนา โดยประยุกต์กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ใช้กรอบการทำงาน PDCA (Plan, Do, Check, Act) คือ ทำไปปรับไปแก้ปัญหาไป ผู้วิจัยมีการคิดยุทธวิธีใหม่ๆ ในการหนุนเสริมชุมชนเป้าหมายในแต่ละจังหวะเวลาของการวิจัย จึงนำเทคนิค AIC (Appreciation, Influence and Control) มาใช้ในการทำงาน เนื่องจากการทำงานวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินงาน การวางแผนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ทุกคนที่เกี่ยวข้องหรือชาวบ้านร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์ด้วย เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน และค้นหาวิธีการแก้ปัญหาชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจ และยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ จึงดำเนินการในลักษณะการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านกับทีมวิจัย ทำให้ได้ข้อสรุปหรือคำตอบเป็นขั้นๆ ไป ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านค่อยๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งใหม่ และค้นหาทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการวิจัย ในขณะเดียวกันทีมวิจัยได้รับประสบการณ์ในการร่วมคิดร่วมดำเนินการกับชาวบ้าน มีการเปลี่ยนทัศนคติจากการเป็นนักวิชาการผู้รอบรู้เป็นลักษณะนักวิชาการผู้ร่วมเรียนรู้ จากการดำเนินงานตามโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนากลไกการจัดการ CBR พัฒนา CBT วิถีนา-ไร่-สวน ชุมชนภาคเหนือตอนล่างดังกล่าว สามารถสรุปผลที่ได้รับจากประสบการณ์การวิจัยที่เกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคลสองกลุ่มคือ กลุ่มชาวบ้านผู้รับประโยชน์โดยตรงจากการวิจัย CBR ของแต่ละพื้นที่ และกลุ่มผู้วิจัยซึ่งได้ประสบการณ์และบทเรียนในการร่วมทำงานกับชุมชน

ผลที่ชุมชนท้องถิ่นได้รับจากการดำเนินงานโครงการวิจัย

จากการร่วมดำเนินโครงการวิจัย CBR กับชุมชนวิจัย 5 โครงการในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา (เมษายน 2561 ถึงเดือนมีนาคม 2562) นั้น สามารถสรุปประโยชน์ที่ชาวบ้านทั้ง 5 พื้นที่ได้รับจากการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการงานวิจัยและพัฒนาดังนี้

1) ชาวบ้านได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการและขั้นตอนการคิดเชิงระบบ การวิเคราะห์ปัญหาและการระบุเหตุของปัญหาอย่างเป็นระบบ และครอบคลุมในทุกด้านด้วยตนเอง รวมทั้งเรียนรู้การค้นหาวิธีการหรือทางเลือกในการแก้ปัญหา และการจัดทำแผนการดำเนินการหรือแผนปฏิบัติการด้วยกลุ่มของตนเองต่อเนื่องได้

2) ชาวบ้านได้เรียนรู้การดำเนินการแก้ปัญหาของชุมชนนั้นมีใช้บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ หรือต้องรอให้องค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐหรือภาคเอกชนเข้ามาช่วยแก้ปัญหาให้ หากแต่สมาชิกของชุมชนควรร่วมมือกันเป็นกลุ่มหรือชมรม และแบ่งหน้าที่ตามความถนัดของแต่ละบุคคล รวมทั้งมีการระดมทุนในการดำเนินงานแก้ปัญหานั้นๆ ด้วยตนเองและบนพื้นฐานศักยภาพของตนและชุมชน

3) ชาวบ้านได้มีโอกาสเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ เพิ่มเติมจากสิ่งที่ตนได้รับรู้และเรียนรู้มาก่อน เช่น การได้รับความรู้และประสบการณ์ในการร่วมกับคณะผู้วิจัยร่างระเบียบและข้อบังคับของชมรม การระดมทุนจากสมาชิกเป็นทุนในการดำเนินงานของชมรม การกำหนดส่วนแบ่งผลประโยชน์และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น การได้เรียนรู้ในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีชาวนา การทำการตลาดที่อาศัย IT การได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการสำรวจ วิเคราะห์ศักยภาพและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถนำมาเป็นทุนในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว วิธีการจัดทำและพัฒนากิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยว เรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานให้บริการด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การประชาสัมพันธ์ การต้อนรับนักท่องเที่ยว การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น (Local guide) ในการสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้และเข้าใจ การเตรียมและให้บริการอาหารและเครื่องดื่ม และการให้บริการที่พักสัมผัสชนบทแบบ Homestay แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน เป็นต้น

4) ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นความสำคัญของกระบวนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่งผลการติดตามและประเมินผลในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินการให้บริการการท่องเที่ยวได้นำกลับมาวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ ร่วมกัน และหาหนทางปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการให้บริการเป็นที่น่าสนใจแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน

5) ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวและเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองโดยมีต้องพึ่งพิงผู้อื่น สมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนส่วนใหญ่พึงพอใจในผลประโยชน์ตอบแทนจากการดำเนินธุรกิจบริการการท่องเที่ยวที่ได้รับ โดยกล่าวว่า

เงินค่าตอบแทนที่ได้รับจากการให้บริการและจากการแบ่งปันผลกำไรนั้นถึงแม้จะไม่มากนัก บางครั้งไม่คุ้มกับการที่ต้องหยุดงานในอาชีพประจำวัน หากแต่พวกตนพึงพอใจที่ได้มีโอกาสต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้กับคนต่างถิ่น รวมทั้งได้เพื่อนใหม่มากขึ้น

6) ชาวบ้านมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันและร่วมแรงร่วมใจกันมากขึ้นในการร่วมกันพัฒนาชุมชนและบริเวณบ้านเรือนให้สะอาดปลอดภัย รวมทั้งร่วมมือกันในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนับว่าสามารถสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม และจิตสำนึกความเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวร่วมกัน เนื่องจากทุกคนถือว่าทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนเหล่านี้เป็นแหล่งสินค้าท่องเที่ยววิถีชีวิตที่น่าขายได้และประโยชน์มาสู่พวกตน

7) พฤติกรรมการเก็บหาของป่าหรือผลิตผลจากป่ามาเพื่อการบริโภคและจำหน่ายบ้าง ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการตัดฟันต้นไม้หรือกิ่งไม้เพื่อเก็บไขมดแดงได้เปลี่ยนเป็นการเก็บด้วยวิธีการอื่นที่ไม่ต้องตัดฟันต้นไม้ การทำการเกษตรชาวบ้านได้ลดการใช้สารเคมีและภูมิปัญญาวิวัฒน์ รวมถึงการทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มากขึ้น

บทเรียนที่ทีมวิจัยได้รับ

ทีมวิจัยซึ่งเป็นคณาจารย์สังกัดมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามจังหวัดพิษณุโลก ได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์จากการนำทฤษฎีและหลักการของการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน และหลักการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในภาคสนามร่วมกับพี่น้องชาวชนบท บทเรียนที่ทีมวิจัยได้รับการร่วมทำงานในภาคสนามในโครงการวิจัยนี้ สามารถสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ทฤษฎีและหลักการต่างๆ ในตำราสามารถนำไปใช้ได้ทันทีในพื้นที่หรือชุมชน หากแต่ต้องนำไปประยุกต์ดัดแปลงตามเงื่อนไขและศักยภาพของพื้นที่แต่ละพื้นที่

2) นักวิชาการในสถาบันการศึกษาหรือสถาบันค้นคว้าทดลองมิใช่เป็นผู้รอบรู้ไปหมดทุกเรื่องและทุกพื้นที่ หากแต่ควรเปลี่ยนทัศนคติของตนจากผู้รอบรู้เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ (co-learner) และพร้อมที่จะถอยฉากออกไปเป็นเพียงแค่ผู้มีส่วนร่วมเมื่อชาวบ้านได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ชำนาญการแล้ว

3) ปัญหาและความต้องการรวมทั้งแนวทางแก้ปัญหาอยู่ที่ชุมชนเอง แต่ในระยะแรกนักวิชาการต้องเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะวิธีการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นการเข้าไปทำงานพัฒนาในพื้นที่นักวิจัยได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้ สำนวณศักยภาพของพื้นที่และวิเคราะห์ชุมชนพร้อมกับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอมีผลให้ทีมวิจัยสามารถรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชนได้

4) การเข้าทำงานในพื้นที่ชุมชนระยะเริ่มแรกต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ หรือนักพัฒนาเท่านั้น หากแต่ผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำทางความคิดในชุมชนนั้นก็มีความจำเป็นและมีความสำคัญที่นักพัฒนาที่เป็นนักวิชาการจากภายนอกต้องสร้างความเข้าใจและขอความช่วยเหลือเช่นเดียวกัน

5) กระบวนการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนนับว่าเป็นตัวจักรที่สำคัญต่อความยั่งยืนต่อเนื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน